

Šikana u školáků a možná opatření proti jejím vlivům

Bc. Simona Kratochvílová

Diplomová práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Institut mezioborových studií Brno

akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Simona KRATOCHVÍLOVÁ**
Osobní číslo: **H128478**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Šikana u školáků a možná opatření proti jejím vlivům**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovědního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na šikany na 2. stupni základních škol
- na aktéry a oběti šikanování
- na prevenci šikany na ZŠ a možnosti jejího řešení

Součástí práce bude empirické šetření zaměřené na žáky 2. stupně základních škol, kde pomocí kvantitativního výzkumu budeme zjišťovat, zda se žáci osobně setkali s šikanou na škole. Osloveni budou žáci z městských škol a ze škol vesnického typu, přičemž cílem bude porovnat četnost výskytu šikany a zkušenost s šikanou u dětí z vesnice nebo měst. Druhá část výzkumu bude zaměřena na učitele základních škol, kde budeme také pomocí kvantitativního výzkumného šetření zjišťovat, jak často se šikana u nich na škole vyskytuje, jak se snaží šikaně předcházet a jak samotnou šikanu řeší.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BENDL, S. Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9.
ERB, H. Násilí ve škole a jak mu čelit. 1.vyd. PRAHA: Amulet, 2000. ISBN 80-86299-22-8.
KOLÁŘ, M. Nová cesta k léčbě šikany. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-871-5
ŘÍČAN, P. Agresivita a šikana mezi dětmi. PRAHA: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.
VÁGNEROVÁ, K. Minimalizace šikany. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-611-7.
Další literatura bude obsažena v Projektu diplomové práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí diplomové práce:

Ing. Zuzana Němcová, Ph.D.

Skupina managementu a ekonomiky

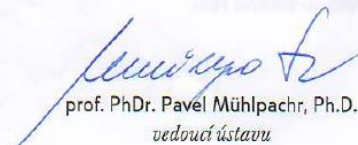
Datum zadání diplomové práce: -

30. listopadu 2012

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2014

V Brně dne 30. listopadu 2012

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

.....
Jméno, příjmení studenta

V Brně
P. 3. 2014

.....
Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací;

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledků obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pěti pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3;

(3) Do práva autorského také nezahrnuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užití-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo;

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedocieno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá problematikou šikany u žáků základních škol. Teoretická část práce se zaměřuje na aktuální projevy a příčiny šikany ve škole a faktory, jež ovlivňují její vznik a další vývoj. Rovněž podává charakteristiku jednotlivých aktérů šikany a popisuje následky, které si sebou tito aktéři odnášejí. Práce poukazuje na jednotlivé možnosti prevence a způsoby řešení šikany na základních školách.

Praktická část přináší informace o výzkumném šetření mezi žáky a učiteli základních škol. Výzkum jednak srovnává pomocí techniky dotazníků výskyt a osobní zkušenost se šikanou dětí, navštěvujících základní školu ve městě a dětí, které pochází z venkovského prostředí, a současně se zaměřuje na praktické zkušenosti pedagogů. Zjišťuje, jak často se učitelé na školách se šikanou setkávají, jakým způsobem ji řeší a jak se šikaně snaží předcházet.

Klíčová slova: šikana, prevence, agrese, agresor, oběť, strach

ABSTRACT

This thesis deals with the issue of bullying among primary school pupils . The theoretical part focuses on current symptoms and causes of bullying at school and the factors influencing the origin and development. It also gives the characteristics of individual actors bullying and describes the consequences that these actors have him take away . The work points out the various possibilities of prevention and ways to address bullying in elementary schools.

The practical section provides information on the scientific research between students and teachers in the primary schools. The research compares on the one hand by means of checklists occurrence of a personal experience with bullying of children attending primary school in the town and the children who come from rural areas, while focusing on the practical experience of teachers . Figuring out how often teachers in schools bullying experienced how it solves and how it seeks to prevent bullying .

Key words: bullying, prevention, aggression, aggressor, victim, fear

Poděkování

Děkuji vedoucí diplomové práce paní Ing. Zuzaně Němcové, Ph.D., za cenné rady, připomínky a užitečnou metodickou pomoc, již mi poskytla při jejím zpracování a také mojí rodině za podporu, pomoc a trpělivost po celou dobu mého studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci *Šikana u školáků, a možná opatření proti jejím vlivům* vypracovala samostatně a použila jen literaturu, která je uvedena v seznamu.

Odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

.....

Bc. Simona Kratochvílová

OBSAH

ÚVOD	9
I. TEORETICKÁ ČÁST	11
1 ŠIKANA	12
1.1 DEFINICE ŠIKANY	12
1.2 PROJEVY A ZNAKY ŠIKANY	14
1.3 TROJÍ POHLED NA ŠIKANOVÁNÍ	17
1.3.1 ŠIKANOVÁNÍ JAKO ZÁVISLOST	17
1.3.2 ŠIKANOVÁNÍ JAKO NEMOCNÉ CHOVÁNÍ	18
1.3.3 ŠIKANOVÁNÍ JAKO PORUCHA VZTAHŮ VE SKUPINĚ	19
2 ŠKOLA JAKO RIZIKOVÝ FAKTOR VZNIKU ŠIKANY	22
2.1 HLAVNÍ AKTÉŘI ŠIKANY	23
2.1.1 OSOBNOST AGRESORA	24
2.1.2 OSOBNOST OBĚTI	26
2.2 PŘÍČINY ŠIKANY VE ŠKOLNÍM KOLEKTIVU	28
2.3 NÁSLEDKY ŠIKANOVÁNÍ U ŠKOLÁKŮ	30
3 PREVENCE ŠIKANY NA ZŠ	32
3.1 PREVENTIVNÍ PROGRAMY V ČESKÉ REPUBLICE.....	34
3.1.1 ŠKOLNÍ PREVENTIVNÍ PROGRAM A MINIMÁLNÍ PREVENTIVNÍ PROGRAM.....	34
3.1.2 PROJEKT MINIMALIZACE ŠIKANY.....	35
3.1.3 DALŠÍ PREVENTIVNÍ PROGRAMY	37
3.2 ŠKOLNÍ METODIK PREVENCE.....	38
3.3 ŠIKANA Z PRÁVNÍHO HLEDISKA	39
4 ŘEŠENÍ ŠIKANY NA ZŠ	42
4.1 ODHALENÍ ŠIKANY	42
4.2 ZPŮSOBY VYŠETŘOVÁNÍ ŠIKANY	43
4.3 VÝCHOVNÁ OPATŘENÍ	45
II. PRAKTICKÁ ČÁST	48
5 VLASTNÍ VÝZKUM	49
5.1 CÍL PRÁCE, HYPOTÉZY VÝZKUMU	49

5.2	METODY A METODIKY VÝZKUMU	49
5.3	VÝZKUMNÝ VZOREK.....	49
5.4	ANALÝZA A INTERPRETACE ZÍSKANÝCH VÝSLEDKŮ	53
5.4.1	VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKŮ	53
5.4.2	VYHODNOCENÍ HYPOTÉZ	76
5.5	ZÁVĚR VÝZKUMU A DOPORUČENÍ PRO ZKOUMANÉ ŽÁKY A ŠKOLY	79
ZÁVĚR		82
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....		84
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK		87
SEZNAM GRAFŮ		88
SEZNAM PŘÍLOH.....		90

ÚVOD

„Člověk se může rozloučit se vším, jenom ne s nadějí.“

Ilja Grigorjevič Erenburg

Jako téma diplomové práce jsem si vybrala „Šikanu u školáků, a možná opatření proti jejím vlivům“, protože mě tento závažný, sociálně patologický jev, dotýkající se celé naší společnosti výrazně zajímá. Při zkoumání této problematiky jsem si uvědomila, že i v mém dětství se jisté prvky šikany na základní škole objevovaly. Jsem přesvědčena, že o problému šikany by se mělo daleko více mluvit, ale hlavně by se měli konkrétní případy začít s plnou odpovědností řešit, abychom pak v budoucnu nesklízeli hořké plody našeho nezájmu a lhostejnosti. Je důležité, aby ubylo procento žáků, kteří jsou ve školách svými vrstevníky ponižováni, bití či jinak fyzicky či psychicky napadáni, vystavováni posměchu a jiným traumatizujícím činům. Pro eliminaci šikany byly již vyvinuty mnohé metody a postupy, nashromáždilo se nespočet informací a údajů o šikaně, avšak také já bych ráda přispěla a pomohla těm, kteří se se šikanou již setkali, nebo se s ní v budoucnu setkají, ať už z pozice oběti, agresora, přihlížejícího, rodiče nebo pedagoga.

Cílem diplomové práce bude upozornit na problematiku šikany na základních školách, popsat problém a provést výzkum na téma šikany u školáků, a to prostřednictvím dotazníků jak pro žáky, tak i pro jejich učitele. Výzkum bude srovnávat šikanu v prostředí škol městských a venkovských se zaměřím na jejich rozdílnost.

Diplomová práce je obsahově členěna na část teoretickou a praktickou, a celkem má pět kapitol. Teoretická část odhaluje problematiku šikany a šikanování v dostupné odborné literatuře. Charakterizuje tento jev, popisuje jeho příčiny, zkoumá účastníky šikany, tedy oběť, agresora a přihlížející, a upozorňuje na důsledky šikanování u jednotlivých aktérů. Zabývá se rovněž diagnostikou, strategií vyšetřováním, prevencí a řešením šikanování mezi dětmi na základních školách.

V Praktické části bude proveden výzkum, a to jednak mezi žáky 2. stupně základních škol ve městě a na vesnici, tak i mezi učiteli. Práce bude zjišťovat, jaké jsou rozdíly ve výskytu šikany ve městě a na vesnici, závislost šikanování na pohlaví a také zda se žáci obrátí se šikanou spíše na učitele, metodiky prevence, kamarády nebo rodiče. U učitelů budeme rovněž zkoumat, zda se setkávají se šikanou ve městě častěji než na vesnici, jakým

způsobem ji řeší, a zda je podle nich prevence v oblasti šikany na základních školách dostačující.

Tato práce by měla sloužit jako ucelený informační zdroj s odkazy na zajímavé odborné publikace a instituce, které se touto problematikou zabývají. Věřím proto, že má diplomová práce může být významným ukazatelem jak pro laickou veřejnost, tak i pro zainteresované v oborech sociálně patologických jevů, především samotné sociální pedagogiky.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ŠIKANA

S pojmem šikana se v poslední době můžeme setkat velmi často, a to především v souvislosti s médii. Ty opakovaně upozorňují na narůstající agresivitu ve školách. Vyskytuje se na všech typech škol, ať už jde o školy státní či soukromé, dívčí nebo chlapecké. Šikana je celosvětový problém, který však není záležitostí pouze škol, ale setkáváme se s ní i na jiných místech. Můžeme se s ní setkat i v dětských domovech, internátech, výchovných ústavech, ve věznicích, v zaměstnání, v rodině, ve vztazích, aj. V každé z těchto oblastí má šikana svá specifika.

Problematikou šikany se odborníci zabývají již řadu let, z čehož vyplývá, že šikana není jen problémem dnešní doby, ale sahá daleko do minulosti. Právě násilí a agrese můžeme označit jako stinnou stránku naší společnosti, která provází celý vývoj lidstva. I v dřívějších dobách se stávalo, že silnější jedinci ubližovali těm slabším, avšak právě v posledních letech nabývají projevy násilí na intenzitě a stávají se tak velmi závažným problémem. Dnešní šikanování oproti minulosti vykazuje určité specifické znaky. Ty se projevují zvýšenou brutalitou, agresivitou a rafinovaností. Mühlpachr uvádí, že dříve byla šikana výsadou vyšších věkových kategorií, např. v souvislosti s válkou a to, že se dnes stále častěji objevuje u školáků, považuje za varující posun v obecných normách společnosti.¹ Šikana se objevuje často také v souvislosti s dalšími sociálně patologickými jevy. Vzhledem k tomu, že dochází ke snižování věkové hranice šikanujících, je nutno šikanu považovat za velmi závažný problém nejenom školy, ale celé naší společnosti.

1.1 Definice šikany

Samotný pojem šikana pochází z francouzského slova „*chicane*“ [šika:n], což znamená zlomyslné obtěžování, sužování, pronásledování či týrání. V České republice poprvé pojem šikana, ještě před listopadem 1989, použil pražský psychiatr Petr Příhoda, který u nás jako první promluvil o výskytu šikany v armádě. Tímto slovem tak označil týrání, ponižování, vydírání nově příchozích vojáků (tzv. bažantů) těmi služebně staršími a zkušenějšími (tzv. mazáky).²

Existuje nepřeberné množství definic šikany. Některé jsou obecné, některé jdou více do hloubky. Definice jsou většinou ovlivněny tím, jakým druhem šikany se autor zabývá. V jádru jsou si ale podobné a podstata zůstává stejná. Definice vymezují šikanu buď

¹ MÜHLPACHR, P. Sociopatologie. Institut mezioborových studií Brno 2009, s. 143.

² ŘÍČAN, P. Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál. 1995. s. 25.

popisem chování agresorů, počtem účastníků, charakteristikou jejich vzájemného vztahu, nebo se zaměřují na projevy daného útoku.

Psychologický slovník definuje šikanu jako: „*Tělesné, psychické či kombinované ponižování, případně týrání jedinců jinými, nejčastěji ve vrstevnických skupinách. Průvodci šikany bývají jedinci tělesně silnější, starší, vyspělejší či v početní převaze.*“³

Na problematiku šikany ve školách myslí i metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, sloužící k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. Podle oficiální a téměř vyčerpávající definice popisuje šikanu jako: „*Jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Nově se může realizovat i prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu. Ta zahrnuje útoky pomocí e-mailů, SMS zpráv, vyvěšování urážlivých materiálů na internetové stránky apod. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků, třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví oběti.*“⁴

Říčan a Janošová definují šikanu jako: „*Ublížení někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit.*“ Za šikanu považují takové jednání, které se děje opakovaně, nebo ve velmi závažných případech i jednání jednorázové, s hrozbou opakování.⁵ Jusko definuje šikanu obdobně a doplňuje, že v případě školního šikanování jde vždy o chování záměrné, nevyprovokované, s cílem úmyslně ublížit druhé osobě.⁶ Jako šikanu můžeme tedy označit situaci, kdy je chování agresorů předem promyšlené, s jasným úmyslem ublížit, ponižit či zesměšnit druhého člověka. Nejedná se tedy o nahodilou událost.

Obdobnou definici jako Jusko uvádí zkušený etoped a psychoterapeut Michal Kolář, jenž se problematikou šikany a dalších společensky nežádoucích jevů zabývá více než dvacet let a je autorem mnoha publikací na toto téma. Definuje šikanování jako: „*Takové projevy*

³ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 1. vydání. Praha: Portál, 2004, s. 591.

⁴ <http://www.msmt.cz/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-prevenci-a-reseni-sikanovani-u-zaku-skol-a-skolskych-zarizeni> Č.j.: 28 275/2000-22.

⁵ JANOŠOVÁ, P., ŘÍČAN, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. s. 25.

⁶ JUSKO, P. *Sociální práce s mládeží a sociopatologické javy*. s. 156.

chování, kdy jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá či zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.“ Dále pak tentýž autor mluví o šikanování jako o sociální nemoci společnosti, která je všudypřítomná a může nás provázet po celý náš život.⁷

Lovasová uvádí, že „*o šikaně můžeme mluvit pouze tehdy, je-li oběť z jakéhokoli důvodu bezbranná (má např. nějaký handicap, něčím se odlišuje od ostatních, apod.) a jedná se tedy o tzv. asymetrickou agresi.*“ Dále zdůrazňuje, že tímto pojmem nemůžeme označovat všechno nepříjemné a zlé, čím si děti mezi sebou ubližují.⁸

Tato definice vystihuje důležité znaky, které odlišuje šikanu od jiných typů agrese. Hlavním znakem je nepoměr sil, což je pro šikanování příznačné. Nemusí jít však jenom o nepoměr sil fyzických. Může jít také o početní převahu nad obětí, kde se šikanujícího chování dopouští celá skupina. Nepoměr sil může být způsoben také vrozenou slabší reaktivitou oběti v zátěžových situacích, submisivitou nebo negativním postojem k agresivnímu chování. Oběť se z nějakého důvodu neumí nebo nemůže účinně bránit.

Z výše uvedeného tedy plyne, že jako šikanování můžeme označit velké množství jevů. V takto širokém záběru však vyvstává problém, jak posuzovat jednotlivé případy. Kdy potyčku mezi spolužáky máme brát jako normální jev, který se čas od času ve škole objeví, a kdy už ji brát jako šikanu. I když je hranice mezi nimi poměrně tenká, obecně můžeme za šikanu označit situaci, kdy jeden ze soupeřů má jasnou převahu, nejsou stejně vybaveni fyzicky a oběť se nemůže bránit nebo uniknout. Je potřeba dodat, že existují i případy, kdy agresor nemá nad svou obětí jasnou převahu, avšak spolčí se s ostatními agresory a ti společně útočí proti bezbranné a osamocené oběti. Šikanování tedy nemusí být pouze záležitostí jednoho agresora, ale rovnou celé skupiny.

1.2 Projevy a znaky šikany

Šikanování se většinou rozvíjí postupně, kdy se prohlubuje negativní chování vůči spolužákovi nebo skupině spolužáků. Bylo by ale chybou si myslet, že šikanování musí být vždy dlouhodobý proces. Jako šikanu můžeme označit i krátkodobý či jednorázový akt. Krátkodobá šikana však může být stejně nebezpečná jako šikana dlouhodobá. Krátkodobá šikana probíhá většinou izolovaně ve třídě. Pedagog o ní neví a hlavně ji za šikanu

⁷ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*, Portál, 2005, s. 27.

⁸ LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Prah: Sdružení Linka bezpečí, 2005, s. 5.

ani nepovažuje. Jako většina odborné veřejnosti bývá totiž přesvědčen, že za všech okolností musí jít o dlouhodobý proces. Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, je potřeba vždy citlivě rozlišit nevinné šarvátky mezi spolužáky, které jsou zcela běžné a projevy skutečné šikany. Bohužel se v tomto pedagogové někdy mýlí, a za šikanu považují něco, co šikana není a naopak.

Martínek v této souvislosti mluví o tzv. *teasingu*, což je takové chování, které může zdánlivě šikanu připomínat, avšak o šikanu se nejedná. Jde o nevinné škádlení mezi dětmi. Jedná se o případy, kdy např. chlapci provokují děvčata, protože se jim líbí, apod. Dívky reagují často chichotáním, někdy i žalují učitele, ale jde vidět, že jim toto škádlení není vůbec nepříjemné. Jedná se o zcela přirozený jev, a v žádném případě takového chování nemůžeme označit jako šikanu.⁹

Říčan a Janošová zmiňují přímou a nepřímou podobu šikany. Přímá šikana se projevuje způsobováním bolesti, bitím, kopáním, ponižující tělesnou manipulací, poškozováním osobních věcí, krádežemi peněz a jídla. Dalšími projevy jsou nadávky, slovní napadání, posměšky a zotročování. Za nepřímou šikanu, která je často trýznivější než šikana přímá označujeme sociální izolaci žáka. Dítě se snaží zoufale zavděčit, ale vyvolává spíše od ostatních posměch. Aktéry této formy šikany jsou častěji dívky než chlapci.¹⁰

Kolář, řadí mezi nejčastější projevy šikany fyzickou agresi, slovní agresi a používání či zastrasování zbraní. Dále pak manipulaci s věcmi, jejich ničení, krádeže, a také násilné a manipulativní příkazy. Tyto brutální způsoby šikany se odehrávají v nepřítomnosti pedagoga, a jsou tedy těžce odhalitelné.¹¹

Projevy šikany se ve své knize zabýval i Šturma. Tvrdí, že samotné šikanování je velmi rozmanité, proměnlivé a samotní šikanující jsou velmi vynalézaví. Šikana se projevuje bitím, strkáním, braním, schováváním nebo odhazováním věcí či oděvů, krádežemi či ničením osobních věcí. Časté jsou pomluvy, nadávky a vyhrožování. Oběť je držena na místech, kde se bojí, je pronásledována, zadržována při cestě ze školy, je jí zamezen vstup na WC, apod. Doplnuje, že jednotlivé projevy šikany jsou dány věkem, prostředím a vývojovými specifikami jednotlivých aktérů.¹²

⁹ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*; Grada, s. 109.

¹⁰ JANOŠOVÁ, P., ŘÍČAN, P. *Jak na šikanu*. Praha:Grada, 2010. s 21-22.

¹¹ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Portál, 1997, s. 20-24.

¹² ŠTURMA, J. *Šikanování a šikanování jako pedagogický problém*, 2001, s. 5.

Fieldová rovněž uvádí, že šikana může mít různé podoby. Za jednu z nich považuje škádlení, v němž jde především o verbální násilí a často se jedná o nejdéle probíhající formu šikany. Hlavními projevy jsou nadávky, posměšky, urážky, hrozby, obtěžování po telefonu, na internetu v podobě emailů či SMS zpráv, na sociálních sítích, apod. Další podobou šikany je vylučování ze skupiny neboli ostrakismus. Dochází k vyloučení dítěte ze skupiny vrstevníků, z rozhovorů, společných činností. Děti odmítají sedět vedle oběti, schválně předstírají, že drží místo pro někoho jiného nebo ji úplně ignorují. Někdy také agresori předstírají přátelské chování k oběti, ale přitom se často obrací proti ní. Další podobou šikany může být fyzické napadání. Jedná se o pravidelné fyzické ubližování někomu, kdo je slabší. Může se jednat o přímou agresi, jako je bití, kopání, plivání, apod., nebo i o nepřímé útoky, které se projevují např. narážkami, pronásledováním nebo ničením věcí. Jako poslední formu šikany označuje obtěžování oběti, projevující se opakovanými dotěrnými otázkami, útoky či prohlášeními týkající se sexu, pohlaví, rasy nebo náboženské příslušnosti.¹³

O projevech šikany se zmiňuje i metodický pokyn MŠMT. Uvádí, že šikana se vyskytuje v různých podobách, a největší dopad má samozřejmě na psychiku oběti. Podle typu agrese, mluvíme o třech základních typech šikany. Takové chování, které se projevuje fyzickým napadáním, bitím, apod. označujeme jako šikanu fyzickou. Dalším typem je šikana psychická, neboli verbální a posledním typem je kombinace obou uvedených forem, tedy šikana smíšená.

Hlavním znakem šikany je skrytost. Ta je největším problémem při odhalování jednotlivých případů šikany, kdy z různých důvodů brání vyšetřování všichni zúčastnění, včetně oběti. Je proto velmi důležité umět rozpoznat přímé a nepřímé projevy šikanujícího chování.

Mezi přímé projevy šikanování řadíme např.:

- posměšky, ošklivé přezdívky, žerty, ponižování nebo nadávky na adresu žáka;
- příkazy, výtky, pronášené zejména pohrdavým a nepřátelským tónem;
- žák se podřizuje ponižujícím rozkazům od spolužáků;
- nucení žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů;
- fyzické násilí páchané na spolužákovi, přičemž ho oběť neoplácí;
- žák reaguje zvýšenou agresi, odmítnutím učitelů či podrážděností;

¹³ FIELDOVÁ, E.M. *Jak se bránit šikaně*, Ikar, 2009, s. 26-29.

Mezi nepřímé projevy šikanování řadíme např.:

- žák tráví přestávky osamocně, nebaví se s ostatními, nemá kamarády, ostatní si jej nevšímají;
- při rozdělení do družstev (např. při týmových sportech) bývá žák volen až mezi posledními;
- působí nešťastně, je smutný;
- je uzavřený do sebe;
- má často rozházené věci, popřípadě jsou špinavé, stejně tak jeho oděv;
- často postrádá osobní věci či pomůcky;
- na jeho těle se vyskytují modřiny, odřeniny, apod., a jejich původ nedovede uspokojivě vysvětlit;¹⁴

V posledních letech se ve škole můžeme setkat s relativně novou formou šikany, s tzv. kyberšikanou, neboli počítačovou či elektronickou šikanou. Nejčastěji se jedná o zasílání obtěžujících či ponižujících zpráv formou SMS, e-mailů či útoků na sociálních sítích. Mezi další projevy, této relativně nové formy šikany, patří i natáčení videí, kde je oběť ponižována, fyzicky napadána, apod. Tyto videa jsou na webu k „pobavení“ ostatních i několik měsíců. Nahrávky se rychle šíří, především mezi spolužáky a nejbližším okolím. Často je doprovázejí necitlivé komentáře a další ponižující poznámky a tím se frustrace a ponížení oběti ještě více prohloubí.

1.3 Trojí pohled na šikanování

Nejčastěji užívanou klasifikací šikany je trojrozměrné pojetí šikany od PhDr. Koláře, kde je šikana chápána jako závislost, jako nemocné chování a jako porucha vztahů ve skupině. Tento trojrozměrný pohled na šikanu, který je založený na jeho zkušenostech z praxe, poskytuje člověku racionální rozkrytí této problematiky. V praxi je možné jej využít především při diagnostice, odhalování nebo při řešení a vyšetřování jednotlivých případů šikany. Při řešení konkrétního případu je potřeba brát vždy v potaz všechny tři úhly pohledu, a žádný z nich neopomenout.

1.3.1 Šikanování jako závislost

Jedná se o vzájemnou vazbu mezi obětí a agresorem. Často tento vztah na své okolí může působit až idylicky, avšak jedná se o nesvobodný a nesymetrický vztah. Podstatou tohoto

¹⁴Metodický pokyn k prevenci a řešení šikanování u žáků škol a školských zařízení. Čj.: 28 275/2000-22.

vztahu je skrytí vlastního strach, a zároveň využívání strachu druhého člověka. Oběť plní úkoly agresorů, chová se vstřícně. Vztah působí až kamarádským dojmem, což řadu lidí může zmást. Postupem času vzniká mezi obětí a agresorem oboustranná vazba, kdy potřebuje jeden druhého. V pokročilém stádiu pak mezi nimi dochází k vzájemné závislosti. Agresivita se stupňuje, stupňuje se i utrpení oběti a stupňuje se také závislost. V extrémních případech dochází k identifikaci oběti s agresorem. Oběť agresora poslouchá na slovo, běhá za ním jako pejsek, považuje ho za kamaráda a dokonce ho obdivuje. Kolář pro vysvětlení toho jevu užívá následující metaforu: „*Vztah agresora a jeho oběti je podobný obrazu dvou boxerů v ringu, kde jeden má výraznou převahu. Ten slabší, kterému docházejí síly, se pokouší zaklesnout do agresivnějšího soka, obejmout ho, být mu co nejbliže, protože tak mu nehrozí, že jej agresor přímým úderem srazí k zemi.*“¹⁵

1.3.2 Šikanování jako nemocné chování

Tento pohled se zaměřuje na nejnápadnější projevy nemocného či patologického chování, které porušuje školní a v závažnějších případech dokonce trestně právní normy. S tímto pohledem se v praxi můžeme setkat nejčastěji, bohužel to však bývá také pohled jediný. Pro prvotní posouzení konkrétní situace je však tento pohled nezbytný. Mezi významné znaky šikanování, odlišující se od běžné agrese ve škole, patří záměrnost, samoučelnost agrese, nepoměr sil a opakování (to ale nemusí být podmínkou).

Podle Koláře, můžeme projevy školního šikanování rozčlenit na:

- 1) přímé a nepřímé
- 2) fyzické a verbální
- 3) aktivní a pasivní

Na základě kombinace těchto tří dimenzí vzniká osm různých druhů šikanování. Díky této klasifikaci jsme schopni dobře vystihnout odlišnosti u jednotlivých druhů šikanování.

- Fyzické přímé aktivní – útočníci oběť věší do smyčky, škrtní, kopou, fackují;
- Fyzické aktivní nepřímé – kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili, oběti jsou ničeny věci;
- Fyzické pasivní přímé – agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice (fyzické bránění oběti v dosahování cílů);

¹⁵ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2.vyd. Praha: Portál, 2005. s 18-19.

- Fyzické pasivní nepřímé – agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod (odmítnutí splnění požadavků);
- Verbální aktivní přímé – nadávání, urážení, zesměšňování;
- Verbální aktivní nepřímé – rozšiřování pomluv, patří sem i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních, apod.;
- Verbální pasivní přímé – neodpovídá na pozdrav, otázky, apod.;
- Verbální pasivní nepřímé – spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé;¹⁶

1.3.3 Šikanování jako porucha vztahů ve skupině

Vývojová stádia šikany nazýváme také jako stupně onemocnění dané skupiny či poruchu vztahů ve skupině. Kolář uvádí, že každá šikana má svoji vnitřní dynamiku a zákonitost vývoje. Podle něj prochází šikana až pěti stupni vývoje, podle toho jaké jsou podmínky pro její rozvoj. Jednotlivá stádia šikany tedy mohou mít různou délku trvání. Agresivita narůstá s každým dalším stupněm, a zároveň každý stupeň vyžaduje odlišný způsob zásahu.¹⁷ Kolářovo rozdělení šikany na jednotlivá stádia oslovilo mnoho českých autorů, zabývajících se touto problematikou. Pro představu a přehlednost uvádíme stručné charakteristiky těchto jednotlivých stádií.

V prvním stadiu šikany mluvíme o tzv. **ostrakismu**, neboli vyloučení jedince ze skupiny. Jedná se o mírné, především psychické formy násilí. Může se objevit v podstatě v jakémkoliv kolektivu. Vždy a všude se najdou jedinci, kteří jsou oblíbení více a ti kteří méně. Nejčastěji se jedná o „nevinné“ legrácky, pomluvy, urážky, nadávky, ignoraci či posílání hanlivých SMS či emailů. Na toto negativní chování reaguje okrajový člen nejprve vztekem, nadávky oplácí, brání se pěstmi, postupem času však rezignuje. Toto stádium lze považovat za zárodečnou podobu šikany, kde hrozí riziko dalšího negativního vývoje. Pravděpodobnost, že toto spíše subtilnější stadium šikanování, se může prohloubit a přerůst v další vývojová stádia, je poměrně vysoká. „*Odhaduje se, že přibližně každá pátá šikana se z prvotního stadia ostrakismu rozvine do vážnější podoby.*“¹⁸

Následkem stoupání napětí ve skupině může ostrakismus přejít do **druhého stupně šikany**, tzv. **přitvrzování manipulace a fyzické agrese**. Vyloučený žák slouží jako ventil,

¹⁶ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2.vyd. Praha: Portál, 2005. s. 31-37.

¹⁷ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Portál, 1997. s. 29.

¹⁸ LAINOVÁ, M. *Děti a jejich problémy II*, sborník studií. Sdružení Linka bezpečí 2007. s. 47.

ostatní se na něm odreagovávají, vymýšlejí zábavu na jeho úkor. Příčinou může být také to, že se ve třídě sejde několik agresivních jedinců a k uspokojení svých potřeb používají násilí. Další vývoj do značné míry závisí na postojích ostatních žáků. Pokud ve skupině převládá kamarádství, soudržnost, spolužáci se staví k násilí negativně, pokusy o šikanu nejspíše neuspějí. Pokud ale soudržnost a celkové klima ve třídě není příliš dobré, je pravděpodobné, že násilí se bude prohlubovat a doroste do závažnějších stupňů šikany.

Třetí stupeň bývá označován jako **vytvoření jádra**. Jedná se o zlomový okamžik v průběhu šikanování. Pokud se šikana nezačne řešit, vytváří se skupinka agresorů. Šikanování už není nahodilé, ale začíná být systematické. Agresoři si uvědomují, jakou mají nad obětí převahu a snaží se ovlivňovat celý kolektiv. Ostatní spolužáci jsou rádi, že nejsou na místě obětí, a proto se jí ani nezastanou. Agresoři se stávají na šikanování závislí, a oběť se nachází v situaci, která nemá východisko. Agresoři např. nutí oběť vykonávat ponižující úkoly, musí prosit za odpuštění, apod. Oběť se snaží vyhledávat třídního učitele, trávit s ním co nejvíce času, avšak nikdy s ním nenaváže kontakt, aby ji ostatní neviděli a neosočili ze žalování.

Pokud není šikana zastavena v předchozím stádiu, přechází ve **čtvrté stadium**, kde **většina přijímá normy agresorů**. Normy chování, které agresoři vytvořili, se stávají nepsaným pravidlem a málokdo se jim dokáže postavit. Ostatní děti, nejdříve ze strachu aby nevybočovali a tím na sebe nepoutali pozornost, poslouchají, popřípadě agresorům přisluhují. Nakonec se sami aktivně zapojují a prožívají uspokojení z trýznění svého spolužáka.

Poslední čili **pátý stupeň** označujeme jako **totalitu či dokonalou šikanu**. Je typická spíše pro výchovné ústavy, ale může se v krajních případech vyskytnout i v běžné škole. Normy agresorů jsou přijaty všemi, nebo téměř všemi. Dochází k rozdělení žáků na dvě skupiny. Skupina agresorů se považuje za otrokáře a děti z druhé skupiny se stávají jejich otroky. Otrokáři ztrácejí zábrany, mohou dělat všechno, oběti naopak nesmějí nic a nemají možnost se bránit. Násilí je považováno za zcela běžné.¹⁹

Je potřeba si uvědomit, že dělení do jednotlivých stádií šikany se používá převážně z didaktických důvodů. V praxi většinou nelze přesně popsat hranice mezi jednotlivými vývojovými stupni šikany, jelikož se různě překrývají či přecházejí, nebo mezi sebou splývají. Ovšem znalost jednotlivých stádií nám umožňuje respektovat stupně obtížnosti

¹⁹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2.vyd. Praha: Portál, 2005. s. 31-46.

léčby a správně diagnostikovat a volit vhodné terapeutické postupy. Kolář dále uvádí, že *„pokud bychom nerespektovali zvláštnosti jednotlivých stadií, potom by naše sebepoctivější snaha pomoci vyzněla nahodile a byla spojena s rizikem, že více ublížíme, než pomůžeme. Naše snahy a to i ty nejjednodušší, by se "lomily" přes neviditelná vnitřní stadia nemocné skupiny.“*²⁰

²⁰ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2.vyd. Praha: Portál, 2005. s. 32.

2 ŠKOLA JAKO RIZIKOVÝ FAKTOR VZNIKU ŠIKANY

Školu můžeme označit za vysoce rizikové místo pro vznik šikany. Utváří se tam vztahy mezi spolužáky, a také vztahy mezi žáky a učiteli. Bohužel ale ne v každém školním kolektivu panuje dobré klima, které zásadně ovlivňuje dění ve třídě. Samotné prostředí má tedy pro výskyt šikany nepřehlédnutelný vliv. Ve škole je vysoká koncentrace dětí, což dává potenciálnímu agresorovi možnost vybrat si „svou oběť“ a navíc je tam dostatek prostoru, kam oko pedagoga nedohlédne. Nejčastěji se šikana odehrává mezi spolužáky jedné třídy. Agresoři na svou oběť mohou útočit přímo ve třídě, ale také na hřišti, na toaletách, na chodbě, v šatně či školní jídelně. Časté je také pronásledování a obtěžování oběti při cestě ze školy. Pokud dochází k šikaně v budově školy, děje se tak většinou před první vyučovací hodinou, o přestávkách, ale také i ve vyučování. Situace ve školách je bohužel taková, že pedagogové odhalí pouhý zlomek případů šikany. Nelze proto stanovit její přesný výskyt. Navíc je také často odlišně chápáno, co je a co není šikana. Někteří pedagogové za šikanu považují pouze fyzické napadání, jiní slovní zastrašování, další zase vyloučení z kolektivu, apod. V některých případech pedagog není schopný posoudit, zda se jedná o šikanu či nikoli. Stává se, že různí učitelé dojdou k různým závěrům. Stejně jako se různí postoje školy, různí se i postoje rodičů šikanujících dětí. Kyriacou odhaduje, „že až 20% žáků se v určité etapě svého školního života stane obětí vážné šikany, trvalým vysmíváním a nadáváním počínaje, fyzickými útoky a násilnými činy konče.“²¹ Ještě vyšší číslo nám ukázal celonárodní výzkum MŠMT ČR v druhé polovině roku 2001, který byl proveden na výzkumném vzorku 66 základních škol a zaměřoval se na výskyt šikany mezi školáky druhého stupně ZŠ. Tento výzkum ukázal, že na základních školách v České republice je šikanováno zhruba 41% žáků. Toto zjištění bylo nečekané a mimořádně závažné.²² Nabízí se tedy otázka, zda vůbec existuje nějaká třída, kde by se šikanující chování nevyskytovalo.

Fieldová uvádí, že šikana se stala v některých školách již tradicí. Tam, kde šikanu omlouvají, tolerují a neřeší ji, jsou její projevy daleko závažnější. V takových školských zařízeních, kde umožní diskriminaci, chybí dostatečný vzájemný respekt a prosociální chování. V některých případech pak pedagogové považují slabší žáky za „zbabělce“, nebo příliš „měkké“. To nahrává agresorům, kteří se často snaží učitelům podlézat, a své oběti

²¹ KYRIACOU CH. *Řešení výchovných problémů ve škole*, Portál 2005. s. 28.

²² HAVLÍNOVÁ, M. KOLÁŘ, M. *Sociální klima v prostředí základních škol ČR*. Praha: MŠMT ČR, 2001, s. 46

šikanují mimo jejich dosah. Pokud se šikana ve škole nezačne řešit včas, pak děti, které se stali oběťmi, ji přestanou hlásit.²³

Klademe si otázku, zda se šikana objevuje častěji ve velkých městech než na venkově. Mohlo by se zdát, že šikana ve velkoměstech bude častější, avšak v minulosti prováděné skandinávské výzkumy toto nepotvrdily. A tak i tam, kde se děti mezi sebou více znají, kde bychom předpokládali idylické poměry, výsledky výzkumů dopadly stejně jako ve městech. Ukázalo se také, že rovněž není rozhodující, zda dítě navštěvuje třídu s malým či velkým počtem žáků.²⁴

V současné době by každá škola měla být založena na demokratických principech výchovy a vzdělávání, nicméně je zároveň důležité rozvíjet mezi žáky vzájemnou toleranci, důvěru a ohleduplnost vůči druhým. Každý pedagog by měl vyvinout maximální úsilí, k vytváření pozitivních vztahů mezi dětmi. Bohužel se občas najdou i tací, kteří šikanující chování omlouvají, popírají, popřípadě toto patologické jednání označují pouze jako nevinnou hru mezi žáky. Agresoři v takovýchto případech zůstávají nepotrestáni a agresivní chování ještě přitvrzují. Oběť si pak do dalšího života přináší pocit křivdy, bezmoci a nespravedlnosti.

2.1 Hlavní aktéři šikany

Kdo všechno může být aktem šikany postižen? Jistě si dovedeme představit komplikace oběti v celém jejím životě, podkopané sebevědomí, nedůvěru vůči lidem, vrytou bojácnost, plachost, která znemožňuje prosazení se. A dalo by se dlouze pokračovat. Do jisté míry je však poškozen i sám agresor, minimálně tím, že si neosvojil základy slušného chování a vstřícnosti a nepochybně dříve nebo později v životě narazí. Nemluvě o tom, že snadné získávání a prosazování moci vede v některých případech až k tomu, že dotyčný nemá úctu a pochopení k zákonům a pravidlům, vede tak zločinecký život a nese tyto následky. Jistě je zde však i aspekt výčitek. Protože všichni náctiletí jednou dospějí a povedou skutečné životy, kde vše není tak snadné nebo přímočaré jako ve škole. Setkají se zodpovědností a mnohdy možná prozřou a uvědomí si své činy. Výčitky je pohltní, budou litovat, a i v okamžicích svého štěstí si ponесou tento stín na duši.

To, zda se šikana rozvine, jak se bude probíhat a jak skončí, nezáleží jen na samotném agresorovi a oběti. Existují další osoby či skupiny, které ovlivňují tuto situaci. Říčan ji

²³ FIELDOVÁ, E. M. *Jak se bránit šikaně*. Ikar, 2009, s. 51-52.

²⁴ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál. 1995. s. 15.

popisuje jako „hru o osmi hráčích“. Mimo agresora, jeho pomocníků a oběti jsou to také pedagogové, rodiče zúčastněných dětí, zastánci oběti, třídní publikum, místní komunita a v neposlední řadě také veřejnost, resp. celá naše společnost.²⁵ V této kapitole se zaměříme na charakteristiky hlavních aktérů šikany, tedy na agresora a jeho oběť. Je potřeba mít na paměti určitou míru zjednodušení těchto charakteristik, jelikož každá lidská bytost je jedinečná. Šikanujícím není vždy fyzicky silný jedinec se špatným prospěchem, stejně tak oběti šikany nemusí být jen uzavřená, tichá osoba. Přesto se domnívám, že následující charakteristiky agresorů a obětí, umožní poskytnout čtenáři určitou představu.

2.1.1 Osobnost agresora

Bylo by chybou si myslet, že agresori musí být vždy žáci se slabším prospěchem či siláci. Situace bývá často právě opačná. Agresorem může být i jinak velmi vzorný žák s výborným prospěchem, který je oblíbený v kolektivu spolužáků, i u učitelů. Šikanující nebývají jenom chlapci, ale také dívky. Ty bývají často také daleko zákeřnější než chlapci, a psychickou šikanu dotahují takřka „k dokonalosti“. Sklony k šikanujícímu chování nejsou ve většině případů jen krátkodobou záležitostí. A tak pokud dojde např. k přeřazení šikanujícího žáka do jiné třídy či školy, s největší pravděpodobností bude šikanovat i v kolektivu novém.

Jako agresora můžeme označit takové dítě, které neustále někoho obtěžuje nebo týrá, a to různými způsoby. Ublížíje ostatním buď fyzicky, nebo verbálně. Většina odborníků se shoduje, že sklon k agresivnímu chování se u některých dětí objevuje již v předškolním věku, podle jiných dokonce už v prvních letech života dítěte. Proč jsou tedy některé děti agresivní? Důvodů je hned několik. Nezastupitelnou roli hraje i temperament a vrozené dispozice dítěte, především pak vznětlivost a impulzivita. Pouze tyto vlastnosti však nedělají z dítěte agresora. Je k tomu potřeba ještě připočíst výchovu, přístup a zájem rodičů, a mnohé další. Dítěti nejvíce ubližuje, když se o něj rodiče dostatečně nezajímají, jsou citově chladní, nebo jej ponižují. V rodině agresivního žáka se často vyskytuje právě psychická nebo fyzická agrese ze strany rodičů, jako je bití, tělesné tresty, apod. Dítě v takovémto prostředí vyrůstá, považuje takovéto chování za zcela normální. Pokud navíc dítě odmalička za podpory rodičů dosahuje svých cílů prostřednictvím agresivního jednání, je velká pravděpodobnost, že právě ono bude jednou šikanovat své spolužáky.

²⁵ JANOŠOVÁ, P., ŘÍČAN, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. s 53.

Žákům, kteří šikanují ostatní, chybí naprostý pocit viny, netrápí se tím, že někomu ubližují. Pokud jsou za toto chování potrestáni, berou to jako křivdu vůči své osobě. Navíc v naprosté většině případů rodiče agresorů zásadně popírají, že by jejich dítě bylo schopné šikanovat svého spolužáka, a ještě si v tom libovat.

Fieldová popisuje osobnost agresora následovně:

- snaží se ovládat druhé, manipuluje s nimi a rozkazuje;
- nedokáže se vcítit do druhého člověka;
- agresivně se chová k rodičům i sourozencům;
- má o sobě vysoké mínění;
- svaluje odpovědnost a vinnu na druhé;
- k učitelům bývá často milý, bývá to také „miláček třídy“;
- disponuje s věcmi, které mu nepatří, a na otázky dává vyhýbavé odpovědi;²⁶

Martínek rozděluje z praktického hlediska jednotlivé typy agresorů následovně:

- **Agresor hrubý, fyzický** – tento agresor týrá svou oběť prostřednictvím hrubé síly. Libuje si v ubližování druhých a pase se na jejich utrpení. Ve většině případů, tito agresori zažívají od rodičů podobné chování. Za prohřešky doma jsou přísně trestáni, a to bitím nebo těžkými zákazy. Dítě potom trestá své oběti za to, co je mu samo nepříjemné.
- **Agresor jemný, kultivovaný** – žák se chová k dospělým velice slušně, často je samotným učitelem navrhován na předsedu třídy. Jakmile ale není učitel na dosah, spouští poměrně tvrdou šikanu. Nikdy neubližuje oběti sám, ale má své pomocníky. Pokud dojde k odhalení šikany, svádí vinu na ostatní. Ve většině případů bývá výchova u tohoto typu agresora velmi přísná, perfekcionistická, na dítě jsou kladeny vysoké nároky. Dítě prožívá zvýšené napětí, které si pak často kompenzuje šikanováním svých spolužáků.
- **Agresor srandista** – taktéž jedinec, který je učitelům poměrně sympatický. Působí bezstarostně, nepřipouští si žádnou zodpovědnost. V pravou chvíli umí pronést vtip, který všechny pobaví. Pokud tento typ agresora učitel přistihne při agresivním chování vůči ostatním, svádí to na legraci, a učitelé tak často unikne, že oběti byl

²⁶ FIELDOVÁ, E. M. Jak se bránit šikaně. Ikar, 2009, s. 39-40.

útok nepříjemný a byla zde převaha síly. Rodina, z které tento typ agresora pochází, je často také volnomyšlenkářská a ve výchově chybí jasné hranice a mantinely.²⁷

Terrence Webster-Doyle, mluví o agresorech jako o tyranech. Rozlišuje dva hlavní typy tyranů. Extrovertní tyran je otevřený, agresivní, často velice aktivní a výřečný. Tyto typy bývají vzpurní, a za tuto vzpurnost jsou často káráni. Časté, jsou výchovné problémy a i v dospělosti tyto potíže přetrvávají. Používají hrubou sílu a tvrdě si razí cestu životem. Stává se ale, že ve skutečnosti mohou být vnitřně nejistí a mít pochybnosti o sobě samém. Potřebují však mít pocit nadřazenosti a jistoty, a proto se bouří. Oproti tomu introvertní tyran nestojí o uznání. Nikdy se nebouří, pocit nadřazenosti se snaží skrýt, avšak i on chce mít navrch. Toho ale dosahuje odlišnou cestou. Říká „správné“ věci na „správném“ místě a ve „správný“ čas nebo lže, popřípadě říká to, co ostatní chtějí slyšet a co se od něj očekává. Introvertní tyraní jsou v šikanování tak dobří, že si často ani sám šikanovaný neuvědomuje, že je jimi šikanován.²⁸

2.1.2 Osobnost obětí

Pokud se dítě projevuje jako nesmělé či plaché, hrozí zde vyšší riziko, že právě ono bude jednou obětí šikany. Vlastnost jako je nesmělost, je v mezilidských vztazích snadno rozpoznatelná, ovlivňuje naše chování, mluvu, chůzi, apod. Těžko jí můžeme skrýt a pro naprostou většinu agresorů je signálem snadné oběti. Drtivá většina agresorů si vybere právě takovou oběť, která není schopná reagovat a čelit agresí než silného jedince překypujícího sebevědomím. Obětí se může stát i dítě, které se něčím odlišuje. Pokud má nějaký handicap, či „vadu na kráse“, snadno se pro ostatní děti stane terčem posměchu. Ty děti, které se za svou zvláštnost stydí, nesmířily se s ní, trpí často pocity méněcennosti, a agresori jsou si toho dobře vědomi.

Kolář však tvrdí, že *„téměř každá skupina si najde nějakou oběť a kritéria tohoto „vyznamenání“ jsou velmi rozmanitá. Navíc někdy není důležité, jaká oběť vlastně je, její výběr je naprosto nahodilý. Při troše smůly se obětí může stát každé dítě.“*²⁹

I přes toto tvrzení, je však určitá typizace obětí možná. Janošová a Říčan uvádějí rizikové znaky, díky nimž se dítě často dostává do role oběti. Tělesná slabost či drobná postava a malý vzrůst jsou právě častým důvodem šikany u chlapců. Ryšavé vlasy, brýle, obezita či

²⁷ MARTÍNEK, Z.; Agresivita a kriminalita školní mládeže; Grada s. 137-138.

²⁸ WEBSTER-DOYLE, T. Proč mě pořád někdo šikanuje? Pragma, 2002, s. 21-22.

²⁹ KOLÁŘ, M. Skrytý svět šikanování ve školách. Portál, 1997, s. 61.

odlišná barva pleti jsou další vnější znaky, díky nimž se děti stávají často oběťmi šikanujícího chování. Za vysoce rizikové pro vznik šikany považují děti, které těžce získávají přátele, děti sobecké, méně rozumově vyspělé a rovněž děti vysoce submisivní, neschopné se prosadit. Ohroženy jsou i děti hyperaktivní, s poruchami pozornosti nebo ty které se nepodílejí na menších či větších „legráčkách“ se spolužáky. Častým terčem šikany jsou také tzv. „šplhouni“, kteří se za každou cenu snaží zavděčit učiteli. V neposlední řadě si zvýšenou pozornost pedagoga zaslouží i dítě, které z důvodu stěhování či přeřazení do nové školy přijde do již sehraného kolektivu. Pozice nově příchozího dítěte je ztížena a často vyžaduje pomoc a podporu pedagogů.³⁰

Martínek, dělí čtyři základní typy obětí následovně:

- **Oběť na první pohled** – jsou to jedinci, kteří už na dálku vysílají signál slabosti. Tyto děti bývají často slabé po fyziologické stránce, nemají dostatek sebevědomí. Jsou spíše introvertní, často sedí sami, jsou zamlklé. Pokud se stanou terčem legráček od svých spolužáků, nevědí jak se bránit. Jako únikovou cestu volí útěk, nebo se rozpláčou. To samozřejmě třídu povzbudí, a v „legráčkách“ pak ještě přitvrdí.
- **Oběti setrvávající dlouhou dobu pod ochrannými křídly matek nebo babiček** - jde o děti, jejichž rodiče si neuvědomují, že jejich dítě se v určité fázi vývoje stává samostatnou bytostí. Doprovázejí dítě až do lavice, chystají mu pomůcky, nemohou se s dítětem rozloučit, v průběhu vyučování mu přinesou zapomenutou svačinu, apod. Takovéto chování je pro ostatní silně provokující a spolužákovi se posmívají. V tomto případě je potřeba, aby pedagog sám upozornil rodiče na nevhodnost tohoto chování.
- **Handicapované děti** - v současné době je snaha o integraci handicapovaných dětí do běžných škol. Je však potřeba mít každou takovou integraci dobře promyšlenou, připravenou a ke každému případu přistupovat individuálně a citlivě. Handicapované dítě je totiž velice snadnou obětí šikany.
- **Učitelské děti** – jsou jedny z nejčastějších obětí šikany. Stávají se jimi v případě, že rodič - učitel, učí na stejné škole, v horších případech ho učí sám. Tyto děti se pak stávají terčem útoků spolužáků, obviňují ho, že dostává lepší známky, že je mu

³⁰ JANOŠOVÁ, P., ŘÍČAN, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010, s. 61-62.

nadržováno, apod. Lze jen doporučit, aby rodič neměl ve škole své dítě, popřípadě aby ho alespoň neučil.³¹

Odlišnou klasifikaci oběti uvádí Vaníčková. Rozlišuje tři typy obětí a každý typ je něčím specifický. První skupinou jsou děti „slabé“, které mají určitý handicap, slabinu, stojí na konci skupiny a jsou neoblíbené. Druhým typem jsou jedinci „silní“, kteří se stanou obětmi šikany nahodile, když se dostanou do střetu s šikanující partou. Posledním typem obětí jsou jedinci „deviantní“, tedy nekonformní a právě tato odlišnost od společenské normy je spouštěčem šikany.³²

Zvláštním případem je situace, kdy oběť je zároveň také agresorem. Tito jedinci jsou obětmi šikany, ale pokud k tomu mají příležitost, sami také šikanují. Většinou se tak děje za podpory a pomoci jiných agresorů. Šikanují ostatní, zhoršuje se jim prospěch, jsou neposlušní a to hlavně z důvodu, aby nebudili pozornost ostatních agresorů a aby se jim zavděčili. „*V kolektivu bývají tito nešťastníci velmi neoblíbeni a jejich sociální prognóza je varovná.*“³³

2.2 Příčiny šikany ve školním kolektivu

Příčiny šikany mezi školáky jsou rozmanité, stejně jako její projevy. Některé příčiny jsou na první pohled patrné, jiné objevíme, jakmile se ponoříme do hloubky problému. Jedním z hlavních motivů šikanování bývá touha po moci a s tím spojený pocit nadřazenosti. V některých případech si tak agresori kompenzují pocity méněcennosti. Moc nad druhým člověkem přináší šikanujícímu jisté výhody, zmocní se tak např. cizí věci nebo vyžaduje určitou službu. Oběť bývá nejčastěji okrádána o peníze, osobní věci nebo je nucena krást. Avšak i samotný pocit, že člověk ovládá druhé, je pro spoustu lidí velmi opojný. Dalším motivem šikany bývá potěšení z týrání jiné lidské bytosti. Kruté a sadistické chování některých školáků není bohužel nikterak výjimečné. Při šikaně hraje roli ale i zvědavost. Agresor do jisté míry experimentuje, zkouší, kolik toho oběť snese, k čemu všemu ji lze přinutit a kam až může zajít. S tím souvisí další důvod šikanujícího chování a tím je nuda. Jedinec, který nemá dostatek soucitu a mravní zábrany, může šikanovat ostatní z důvodu „pobavení třídy“ tzv. aby se „něco“ dělo.

³¹ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Grada. s. 139-141.

³² VANÍČKOVÁ, E. *Cesta za poznáním šikany: Šikanování mezi dětmi*. Praha: Česká společnost na ochranu dětí, 2002. s. 8.

³³ JANOŠOVÁ, P., ŘÍČAN, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. s. 63.

Mezi nejvýznamnější příčiny šikanování v dětském kolektivu však řadíme výchovu rodičů. Zkušenosti pedagogů potvrdili, že agresivní, potažmo šikanující chování se projevuje výrazně častěji u dětí, jejichž rodiče jsou ve výchově příliš benevolentní, rozmazlující nebo naopak příliš přísní a autokratičtí. V rodině, kde se dítě fyzicky nebo psychicky za všechno trestá, hrozí, že se dítě bude stejným způsobem chovat ke svým spolužákům. Také učitel a jeho výchovný a vyučovací styl ovlivňuje šikanující chování ve třídě. Násilné a agresivní jednání narůstá i v takové třídě, kde pedagog přehlíží i mírné náznaky šikany, chování žáků omlouvá, či bagatelizuje. Říčan potvrzuje, že právě časté bagatelizování šikany u pedagogů je velkým problémem. Podle něj by se měla pedagogům a jejich postojům věnovat daleko větší pozornost. Dodává, že se u pedagoga může objevit určitá skrytá, bezděčná sympatie k agresorům a s tím spojená averze k oběti. Pokud na tento postoj nebude včas zareagováno, pedagog jej nebude moci korigovat, a tím šikanu bude ještě více, i když třeba nepřímo, podporovat.³⁴

Lovasová uvádí: „*Aby se mohla šikana plně rozvinout, je zapotřebí splnit následující tři podmínky. Musí být přítomen potencionální šikanující agresor, musí být přítomna potencionální oběť šikanování a ve skupině musí panovat takové klima, které připustí šikanující jednání, resp. mu nezabrání.*“³⁵

Odborníci se v poslední době také zabývají otázkou, do jaké míry ovlivňuje šikanu to, z jaké sociální vrstvy děti pocházejí. Podle starších výzkumů se zdálo, že na socioekonomickém statusu nezáleží, nicméně v zemích, jako je USA či Velká Británie, kde jsou propastné rozdíly mezi bohatými a chudými, se ukazuje, že nižší sociální status a šikana spolu do jisté míry souvisí. To potvrzují na základě svých zkušeností i čeští pedagogové. Kolář zmiňuje výzkumy sice nepodložené, nicméně mezi pedagogy v poslední době velmi rozšířený a věrohodně zdůrazňovaný názor, že řada dětských agresorů pochází z rodin tzv. nové podnikatelské elity. „*Tyto děti mívají úspěšné, rychle (často nepoctivě) zbohatlé rodiče, který bývají svou prací plně pohlceny, dětem se nevěnují, zato je rozmazlují astronomickým kapesným.*“³⁶

³⁴ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál. 1995. s. 40.

³⁵ LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2005, s. 11.

³⁶ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál. 1995. s. 34.

2.3 Následky šikanování u školáků

Následky šikanování si se sebou odnáší nejenom oběť, ale také všechny děti, které nejsou jejími přímými aktéry. V určitém slova smyslu si však jistou újmu odnáší také agresor.

Mimo fyzického utrpení, si oběť přináší i obrovské šrámy v oblasti psychické. V extrémních případech může být ohrožen i život dítěte. Znamé jsou případy, kdy kvůli šikaně došlo u dítěte k suicidálnímu pokusu, v horším případě až k dokonané sebevraždě. V případě závažnějších forem šikany se následky objevují podobně jako při posttraumatické stresové poruše. Ty se také většinou neobjeví hned, a když už si okolí myslí, že tento negativní zážitek dítě překonalo, začne se oběť projevovat způsobem, který s prožitou agresí souvisí. Tyto děti prožívají úzkostný strach o svůj život, strach z fyzické bolesti, z ponížení, apod. Ale i u mírnějších forem šikanování si oběť přináší své následky. Dlouhodobé ponižování, urážení či zesměšňování má negativní dopad na dětskou psychiku a může v něm zanechat stopy na celý život. Tyto děti mají v budoucnu problém navázat další mezilidské vztahy, mívají nízké sebevědomí, jsou vnitřně napjaté a smutné. Často prožívají permanentní strach z dalšího trápení, propadají úzkosti a depresi. Fieldová uvádí, že právě „*popichování a škádlení je nejbolestivější formou šikanování, protože jejich důsledky často přetrvávají nejdéle.*“³⁷ Oběti šikany i v budoucnu působí jako outsideri, neusilují o změnu, nesnaží se zlepšit svou společenskou pozici. Říčan doplňuje, že v dospělosti už sice šikanování nejspíše nebudou, jelikož na rozdíl od školních let si sami vybírají prostředí, ve kterém se pohybují, avšak šrámy na duši jim zůstanou. „*Nikdo jim také nenahradí šťastné dětství, které mohly prožít, stejně jako poznání a zkušenosti, které by získaly za příznivějších podmínek.*“³⁸

Mohlo by se zdát, že u agresora je nemyslitelné uvažovat o nějaké újmě. Opak je ale pravdou. Následky šikanování si sebou přináší i agresor, i když na první pohled ne tak zjevné a zcela odlišné než jeho oběť. Agresoři překračují morální a zákonné normy, a pokud jim to hladce prochází, narušuje se jejich správný duchovní a mravní vývoj. Dle Koláře: „*Nezastavený a svému nutkavému osudu ponechaný agresor se stává charakterovým mrzákem, u něhož se povážlivě upevnily antisociální postoje a celková připravenost pro trestnou činnost.*“³⁹ Podobný názor zastává i Říčan. Ten navíc doplňuje, že se dětské agresory v posledních ročnících školy závažně zhoršují v prospěchu, stávají se

³⁷ FIELDOVÁ, E.M. *Jak se bránit šikaně*. Ikar, 2009, s. 64.

³⁸ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál. 1995. s. 38.

³⁹ KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Portál, 1997, s. 67.

součástí špatných part a v dospělosti mívají problémy se zákonem. Na základě prováděných výzkumů poukazuje na skutečnost, že šikanující dívky se sice nedostávají do rozporu se zákonem častěji než ostatní, avšak ve výchově bývají kruté ke svým dětem.⁴⁰

Bohužel se často podceňují i následky šikanování u dětí, které nejsou hlavními aktéry šikany. U pedagogů, ale i rodičů bývají jejich problémy často bagatelizovány. Toto dětské „publikum“ má často strach, aby se agresor nezaměřil na ně, zároveň však mohou mít pocit viny, že se spolužáka nezastali. Tyto děti jsou svědky krutého zacházení, a následky si sebou mohou nést celý život. Pokud proti nevhodnému chování nezasáhne pedagog či jiná autorita, silní jedinci budou nadále ubližovat slabším, a ostatní děti budou ztrácet iluze o světě. Stanou se svědky toho, že takovéto patologické chování agresorům prochází, a obdobně mohou v budoucnu přistupovat k porušování norem či zákonů. Na základě toho mohou nastat problémy v jejich dalším morálním vývoji.

⁴⁰ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál. 1995. s. 38.

3 PREVENCE ŠIKANY NA ZŠ

Prevenci, dle pedagogického slovníku můžeme definovat jako: „*Soubor opatření zaměřených na předcházení nežádoucím jevům, zejména onemocnění, poškození, a předcházení sociálně patologickým jevům*“⁴¹ Prevence znamená nejenom předcházení samotné šikany, ale i předcházení jejím náznakům. Cílem prevence je, aby k šikaně vůbec nedocházelo, avšak s největší pravděpodobností ji nikdy úplně nevymýtíme. Prevence nám pomáhá alespoň výskyt šikanujícího chování snížit. Stejně jako u ostatních sociálně patologických jevů, je lepší šikaně předcházet, než ji následně odstraňovat. Prevence je neúčinnější, nejjednodušší a zároveň nejlevnější způsob, jak se tomuto negativnímu jevu vyhnout. Tak aby se šikana vyskytovala co nejméně, je potřeba podporovat vzájemné pozitivní vztahy mezi žáky. Důležité je také informovat žáky, kam se mohou obrátit v případě, když se objeví, byť i malé náznaky šikany. Všichni žáci ve škole, by měli znát pověřenou osobu, na kterou se mohou obrátit v souvislosti s touto problematikou. Žáci by měli být také seznámeni s důležitými telefonními čísly a kontakty stěžejních institucí, jako je linka důvěry, apod.

Obecně každou prevenci dělíme na primární, sekundární a terciální. Tam, kde se šikana doposud nevyskytla, mluvíme o prevenci primární. Můžeme ji popsat jako informování pedagogů, žáků, široké veřejnosti, posilování zdravého sebevědomí žáků, rozvíjení spolupráce mezi žáky ve třídě, ale i ve škole, podpora kamarádských vztahů, apod. Sekundární prevence se uplatňuje tam, kde již k šikaně došlo. Využívají se zde různá opatření tak, aby se šikana zcela vymýtila a znovu se již neobjevila. Její součástí je diagnostika, šetření, spolupráce s rodiči obětí a agresorů, výchovná opatření, apod.⁴² V posledních letech došlo k rozvoji terciální prevence směrem kupředu, protože v minulosti téměř neexistovala. Jednou z variant terciální prevence je tzv. základní intervenční program, který představuje jednu z poměrně účinných metod práce se třídou. Takovéto programy jsou zaměřeny na léčbu problematických vztahů mezi žáky a nabízí je většinou střediska výchovné péče nebo pedagogicko-psychologické poradny. Vedou je externí pracovníci, vyškolení pro skupinovou práci. Rozvíjí u dětí sociální dovednosti, posilují toleranci mezi žáky a snaží se zvýšit soudržnost dětského kolektivu. Setkání probíhají v době vyučování buď v odborném zařízení, nebo prostorách školy.⁴³ Terciální

⁴¹ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 6. vyd. Praha: Portál, 2009. s. 218.

⁴² BENDL, S. *Prevence a řešení šikany*. Praha: ISV nakl. 2003. s.78.

⁴³ VÁGNEROVÁ, K., a kol. *Minimalizace šikany*, Portál 2009. s. 34.

prevence tedy umožňuje školám využívat specializovaná pracoviště, kde se intenzivně pracuje s aktéry šikany, primárně tedy s agresory.

Antier uvádí, že i když je výchova proti násilí ve školách teprve v prvopočátku, vznikají stále nové a nové kampaně, které vybízejí děti k vzájemnému respektu, slovnímu řešení konfliktů a utvrzování v tom, že na násilí nelze odpovídat zase násilím. Doporučuje, aby lekce vzájemné úcty a tolerance mezi žáky byly zařazeny do hodin občanské nauky. Je důležité, aby byl pedagog pro děti oporou, podporoval je a utvrzoval v tom, že pokud se stanou oběťmi šikany, nemají se bát vyhledat pomoc dospělého a se vším se svěřit. Je potřeba jim vysvětlit, že se nejedná o žádné donášení, ale že se pouze domáhají svých práv. Je však stejně důležité pracovat rovněž s potencionálními agresory. Snahou je, aby si případní agresori uvědomili, že komunikace pěstmi je spíše známkou slabosti, než nějakého hrdinství. Velkou roli zde hraje samozřejmě příklad dospělých.⁴⁴

K účinné prevenci šikanování dle pokynu MŠMT musí škola plnit následující povinnosti:⁴⁵

- **škola** se musí snažit o vytváření bezpečného prostředí, podporují solidaritu, toleranci, vzájemnou sounáležitost mezi žáky, snaží se zapojovat všechny žáky do dění třídy či školy;
- **ředitelé škol** musí zajistit dostatečné vzdělání pedagogických i nepedagogických pracovníků prostřednictvím akreditovaných kurzů v problematice šikanování; dále zajišťují dohled pedagogických pracovníků nad žáky, především tedy o přestávkách mezi vyučováním, apod.;
- **pedagogičtí pracovníci** se snaží systematicky vést své žáky k osvojení norem mezilidských vztahů, postavených na demokratických principech a zároveň se snaží citlivě vnímat atmosféru ve třídním kolektivu;
- **školní řád** obsahuje jasná pravidla chování, včetně sankcí za jejich porušení;

Řešení šikany by mělo být vždy záležitostí celého týmu. Společné vzdělávání pedagogického sboru a vytvoření užšího realizačního týmu (třídní učitel, výchovný poradce, metodik prevence, apod.) je důležitým opatřením, které zcela jistě přispívá k účinnému řešení šikany ve školách. A protože šikana postihuje nejčastěji spolužáky jedné třídy, klíčovou roli hraje prevence ve třídách. Pedagogové by se měli ve svých vyučovacích hodinách zaměřit na rozvíjení pozitivních vztahů ve třídě, vzájemnou

⁴⁴ ANTIER, E. *Agresivita dětí*. Praha: Portál, 2002. s. 54.

⁴⁵ Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení ; Č.j. 24 246/2008-6

spolupráci mezi žáky a zpětnou vazbu. Je důležité, aby byl pedagog vnímavý a jakékoliv, byť i mírné projevy agresivity žáka vůči ostatním včas odhalil a zarazil. Dalšími opatřeními jak předcházet šikaně, je dozor pedagogů o přestávkách, jasně stanovená pravidla prostřednictvím školního řádu, vlastní třídní pravidla, spolupráce s rodiči žáků a také spolupráce se specializovanými zařízeními.

Všichni pedagogové si musí být vědomi toho, že v současné době není vůči šikaně imunní žádné prostředí, kde se po delší dobu sdružuje více dětí pohromadě. Každý pedagog by měl ve třídě věnovat zvýšenou pozornost rozmanitým projevům skrytého násilí, ať už fyzického či psychického. V žádném případě nesmí šikanu bagatelizovat či omlouvat. K tomu, aby se šikana vyskytovala ve školách co nejméně, je třeba, aby se pedagogové opravdu důsledně věnovali prevenci a podporovali ve třídním kolektivu zásadu, že silný má chránit slabšího. K tomu je také potřeba pěstovat u dětí pocit spravedlnosti, vzájemnou solidaritu a v neposlední řadě důvěru k osobě pedagoga.

3.1 Preventivní programy v České republice

Ukazuje se, že nejefektivnější způsob, jak bojovat proti šikaně, je zapojit celou školu do speciálně vypracovaného preventivního programu. V této kapitole si tedy představíme preventivní programy realizované ve školách v České republice.

3.1.1 Školní preventivní program a Minimální preventivní program

Tyto preventivní programy se netýkají pouze šikanování, ale všech sociálně patologických jevů, vyskytujících ve školách a jiných školských zařízeních.

Školní preventivní program (ŠPP) je dlouhodobým preventivním programem pro školy a školská zařízení. Je nedílnou součástí školního vzdělávacího programu, které vychází z příslušného rámcového vzdělávacího programu. Jeho hlavním cílem je bránit nebo alespoň snižovat výskyt sociálně patologických jevů ve škole. Přizpůsobuje se kulturním, sociálním či politickým okolnostem i struktuře školy, a rovněž respektuje rozdíly ve školním prostředí. ŠPP jasně stanovuje dlouhodobé a krátkodobé cíle v oblasti prevence. Definuje a pojmenovává jednotlivé problémy v oblasti sociálně patologických jevů. Poskytuje pomoc zejména těm jedincům, kteří jsou nejvíce ohroženi (cizinci, děti ze sociálně slabých rodin, apod.) při ochraně jejich lidských práv. Snaží se podporovat zdravý životní styl, soulad tělesných a duševních funkcí, pocit spokojenosti, chuť do života, apod. Školní preventivní program vychází z Metodického pokynu k primární prevenci sociálně

patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních (pokyn MŠMT). Poskytuje důležité podněty pro zpracování Minimálního preventivního programu.⁴⁶

Minimální preventivní program (MPP) je konkrétní dokumentem školy. Je zpracováván školním metodikem prevence na jeden školní rok. Zaměřuje se především na výchovu žáků ke zdravému životnímu stylu, na jejich osobnostní a sociální rozvoj. Podporuje zejména vlastní aktivitu žáků. Zaměřuje se na různé formy prevence s žáky, zapojuje celý pedagogický sbor školy a snaží se o spolupráci s rodiči, případně se zákonnými zástupci žáků. Tento dokument vychází z pokynu MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení a podléhá kontrole České školní inspekce. Vypracovává ho školní metodik prevence ve spolupráci s ostatními pedagogickými pracovníky. Je průběžně písemně vyhodnocován, a tato vyhodnocení jsou obvykle součástí výroční zprávy školy. Za realizaci MPP odpovídá ředitel školy.

MPP by měl vždy obsahovat:

- **Charakteristiku školy** – např. typ školy, počet žáků, adresa školy, kontakty, apod.;
- **Analýzu výchozí situace** - subjektivní pohled školy na aktuální realitu, měla by mít hodnotící charakter, a max. 25 vět;
- **Stanovení cílů MPP** - jednak dlouhodobé /obecné cíle/ a také cíle krátkodobé /konkrétní cíle školy v oblasti prevence/;
- **Vytvořený soubor aktivit pro jednotlivé cílové skupiny** - charakteristika opatření, aktivit, kterými bude škola plnit vytyčené cíle;
- **Evaluaci** – evaluace je nezbytnou součástí MPP, nejedná se pouze o nástroj k vyhodnocování průběžné práce, ale také by měla sloužit jako jedno ze základních východisek pro plánování primárně preventivních aktivit pro školní rok;⁴⁷

3.1.2 Projekt Minimalizace šikany

Minimalizace šikany (MIŠ) je prvotní projekt v České republice, jež se snaží nacházet systémová řešení sociálně patologického jevu zvaného šikana. Tvůrci tohoto programu jsou přesvědčeni, že šikanu na školách lze výrazným způsobem ovlivňovat –

⁴⁶ Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních (č.j. 20 006/2007-51).

⁴⁷ Pražské centrum primární prevence; *Manuál pro tvorbu minimálního preventivního programu*. Praha 2010, dostupné z WWW: <<http://www.prevence-praha.cz/minimalni-preventivni-program/formular-mpp>>.

minimalizovat. Program se zaměřuje prvotně na vzdělávání pedagogů. Uvádí, že pokud má ve třídě dojít ke změně klimatu, musí se začít nejprve u pedagogů, protože jsou to oni, kdo nastavují pravidla chování. Projekt MIŠ se snaží o snížení výskytu šikany na školách. Učí pedagogy, jak šikaně předcházet a pokud se případně objeví, jak ji účinně řešit. V rámci tohoto preventivního programu jsou učitelé na čtyřech dvoudenních seminářích seznamováni s problematikou šikanování, jak po stránce teoretické i praktické. Součástí seminářů jsou i diskuze mezi jednotlivými pedagogy, díky nimž jsou odhalovány všechny úhly pohledu a bořeny některé mýty. Kurzů se zúčastňuje více škol najednou, a jednotliví pedagogové jsou různě namícháni, aby si mohli vzájemně předávat zkušenosti. Aby se škola stala součástí toho projektu, musí se zapojit většina pedagogického sboru, včetně vedení školy. Ředitelé a zástupci škol tvoří samostatnou skupinu, která se zaměřuje na řešení problémů šikany v souvislosti s řízením školy. Proškolení pedagogové se stávají průkopníky tohoto projektu a jejich cílem je předat zkušenosti ostatním kolegům ve škole. Projekt byl spuštěn v roce 2005. Jeho záměrem bylo zavést tento program do 17 škol v České republice, na základě něj posbírat zkušenosti a poté se snažit jej zavést plošně do většiny škol. Za tímto projektem stojí občanské sdružení AISIS, přičemž jeho odborným garantem a konzultantem je zkušený etoped, a přední český odborník na šikanu, Dr. Michal Kolář.⁴⁸

Projekt Minimalizace šikany je rozdělen do 4 modulů:

Modul A – Jak poznat rozdíl mezi šikanou a škádlením? Úvodní modul seznamuje pedagogy s širší a hloubkou problematiky šikanování, jeho tématem je bezpečné klima a skupinová dynamika.

Modul B – Jak poznat stádia šikanování? Cílem je osvojení si poznatků o jednotlivých stádiích šikany, jejich rozlišení podle základních rysů s ohledem na různorodost jejich projevů.

Modul C – Jak správně řešit počáteční stádia šikany? V tomto modulu se využívají znalosti ze dvou předchozích modulů. Cílem je naučit se správně řešit počáteční stádia šikany, vědět, kam se obrátit o pomoc, a dozvědět se jak má skutečná pomoc vypadat.

Modul D – Tvorba školního systému prevence šikany. Tento modul staví na již získaných znalostech z předchozího vzdělání. Vede ke konkrétním krokům prevence

⁴⁸ SPÁLKOVÁ D. *Minimalizace šikany, shrnutí pilotního projektu.* s. 17.

a řešení šikany. V tomto případě se lektor stane odborným konzultantem školy, pomůže nastavit školní program proti šikanování a uvést ho do praxe.⁴⁹

3.1.3 Další preventivní programy

Střediska výchovné péče, pedagogicko-psychologické poradny či neziskové organizace nabízejí školám nejrůznější programy zaměřené na prevenci šikany. Tyto služby externistů jsou většinou poskytovány školám zdarma. Preventivní programy jsou určeny pro všechny žáky ve třídě. Prostřednictvím prožitkových her a technik jsou studenti zapojováni do dané problematiky, diskutují a ujasňují si své postoje. K tomu, aby byl daný preventivní program účinný, je potřeba dodržet stanovené podmínky. Mezi preventivní programy, které nabízí SVP či PPP, řadíme např.:

- **Klima třídy** – cílem programu je zmapování klimatu a podpora zdravých vztahů ve třídě. Program probíhá mimo školu, ve středisku výchovné péče. Jedno setkání trvá zhruba 120 minut a je nutná přítomnost třídního učitele. Je důležité, aby se programu zúčastnilo co nejvíce žáků dané třídy, jelikož absence většího počtu žáků snižuje jeho efektivitu.
- **Vrstevnický program** – jeho cílem je diagnostika a řešení vztahů ve třídním kolektivu, kde je problém. Tento program probíhá v dané škole, a je realizován pěti setkáními v intervalu dvou týdnů. Rovněž je kladen důraz na přítomnost většiny žáků a třídního učitele.⁵⁰

Neobvyklou, levnou, avšak účinnou prevencí šikany praktikují na základní škole v Jesenici u Prahy. Našli tam účinný způsob, jak preventivně bránit šikaně. Každý žák deváté třídy má na starost jednoho prvňáka, kterému během roku pomáhá. Starší děti chodí o přestávkách za „svými“ prvňáčky, hrají si s nimi, povídají nebo jim s něčím pomáhají. Tento model škola využívá již šestým rokem. A ředitel školy si ho velmi pochvaluje. „*Přátelské vztahy mezi dětmi napříč ročníky, dovedou zabránit šikaně i dalším negativním jevům. Starší žáci se učí zodpovědnosti, a díky tomuto projektu mají méně času na vylomeniny.*“⁵¹ Podobnými projekty se posilují vztahy v kolektivu, a hlavně pocit bezpečí.

⁴⁹ Minimalizace šikany; Dostupné z WWW: <<http://www.minimalizacesikany.cz/aktivity-projektu/284>>.

⁵⁰ Středisko výchovné péče pro děti a mládež [online], [cit. 2013-10-22], dostupné z WWW: <<http://svp-lbc.cz/preventivni-programy/>>.

⁵¹ FROUZOVÁ K. (cit. Buchal J.) Když devťák chrání prvňáka; MF DNES; 1.11.2012.

3.2 Školní metodik prevence

V posledních letech se v souvislosti s nárůstem sociálně patologických jevů můžeme téměř na každé škole setkat s metodikem prevence. Jeho úkolem je eliminovat sociálně patologické jevy ve škole. Mimo problematiku šikany se zabývá i dalšími sociálně patologickými jevy, jako je záškoláctví, vandalismus, kouření, drogy, apod. Metodik prevence poskytuje žákům a jejich zákonným zástupcům poradenství, v případě výskytu výše uvedených nežádoucích jevů. Navrhuje řešení situace a popřípadě doporučí další specializovaná pracoviště. Spolupracuje s výchovným poradcem, popřípadě se školním psychologem v oblasti poradenských služeb. Jejich kompetence jsou jasně rozděleny. Výchovný poradce se věnuje především problematice kariérního poradenství, popřípadě procesu integrace žáků se vzdělávacími potřebami, včetně žáků nadaných. Školní psycholog je v našich podmínkách na škole spíše výjimkou, avšak pokud jím škola disponuje, řeší především problémy žáků s výukovými obtížemi, vytváří jednotlivé strategie na zmírnění těchto obtíží a také zajišťuje krizovou intervenci. Metodik prevence úzce spolupracuje s institucemi, jako jsou Policie ČR, Odborem sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), PPP a dalšími specializovanými pracovišti, jež se zabývají konkrétní problematikou.

Školní metodik prevence plní následující činnosti:

1) Metodické a koordinační činnosti:

- podílí se na tvorbě preventivního programu školy a dohlíží na jeho realizaci;
- metodicky vede činnosti a koordinuje vzdělávání jednotlivých pedagogů v oblasti prevence sociálně patologických jevů;
- spolupracuje s orgány státní správy a samosprávy, které mají v kompetenci problematiku sociálně patologických jevů;
- kontaktuje odborná pracoviště a zajišťuje intervenci v případě akutního výskytu sociálně patologických jevů;
- shromažďuje odborné zprávy a informace o žácích v poradenské péči specializovaných zařízení, v souladu s předpisy o ochraně osobních údajů;

2) Informační činnosti:

- sbírá odborné informace o problematice sociálně patologických jevů, o nabídkách programů a projektů, metodách a formách prevence;
- prezentuje výsledky preventivní práce školy;

- vede a průběžně aktualizuje databáze spolupracovníků školy v oblasti sociálně patologických jevů;
- 3) Poradenské činnosti:**
- vyhledává a provádí orientační šetření žáků s rizikem či projevy sociálně patologického chování;
- žákům a jejich zákonným zástupcům poskytuje poradenské služby;
- spolupracuje s třídními učiteli při zachycování varovných signálů spojených s možností rozvoje sociálně patologických jevů;
- připravují podmínky pro integraci žáků se specifickými poruchami chování ve škole;⁵²

3.3 Šikana z právního hlediska

Na šikanu nelze nahlížet jako na jeden právní celek, neboť svými znaky a důsledky zasahuje do různých právních odvětví. V souvislosti s řešením šikany se můžeme setkat nejčastěji s těmito zákony:

- **Zákon č. 561/2004/Sb.**, o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů (školský zákon), řeší práva a povinnosti školy, žáků, studentů a jejich zákonných zástupců;
- **Zákon č. 94/1963 Sb.**, zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů, stanovuje práva a povinnosti rodičů a dětí, jako např. odpovědnost rodičů a výchovná opatření;
- **Zákon č. 359/1999 Sb.**, o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, zabývá se problematikou dětí, jež jsou nějakým způsobem ohroženy;
- **Zákon č. 200/1990 Sb.**, o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů;
- **Zákon č. 40/2009 Sb.**, trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů;

Znaky a prvky šikany se mohou projevovat v různých situacích a v odlišné intenzitě. Právní nástroje, které řeší problematiku šikany, se liší podle závažnosti situace a způsobeného následku.

Prvním místem, kam by se mělo dítě, resp. jeho zákonný zástupce při řešení šikany obrátit je škola. Podle školského zákona, škola odpovídá za vytvoření bezpečných podmínek pro dítě. Podle § 29 odstavce 2: „Školy a školská zařízení zajišťují bezpečnost a ochranu zdraví dětí, žáků a studentů při vzdělávání a s ním přímo souvisejících činnostech a při

⁵² Věstník MŠMT; 7/2005 - Koncepce poradenských služeb poskytovaných ve škole (č.j.27 317/2004-24).

*poskytování školských služeb a poskytují žákům a studentům nezbytné informace k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví.*⁵³ Celý pedagogický sbor včetně ředitele školy tedy nese odpovědnost za chování žáků nejen během výuky, ale i o přestávkách. Za žáky odpovídají po celou dobu, kdy jsou jim svěřeni jejich dočasnému dozoru (také při školních výletech, exkurzích, apod.). Ustanovení § 29 odstavce 1 dále uvádí, že: „*Školy a školská zařízení při vzdělávání a s ním přímo souvisejících činnostech a při poskytování školských služeb, jsou povinny přihlížet k základním fyziologickým potřebám dětí, žáků a studentů a vytvářet podmínky pro jejich zdravý vývoj a pro předcházení vzniku sociálně patologických jevů.*“⁵⁴ Škola tedy plní nejenom funkci vzdělávací, ale dohlíží také na fyziologické potřeby žáků. Tím je ovšem myšleno nejenom zajištění základních primárních potřeb, ale i potřeba jistoty ocenění a seberealizace. Škola by tak měla žáky všestranně rozvíjet a snažit se předcházet nežádoucímu chování dětí, jako je šikana, záškoláctví, drogy, vandalismus, apod.

Pokud dojde k pochybení školy, je možné obrátit se na zřizovatele, tedy na obec. Obce s rozšířenou působností disponují sociálním odborem, tedy odborníky na sociálně-právní ochranu dětí. Úředníci ze sociálního odboru se orientují v problematice šikany a díky zákonu o sociálně-právní ochraně dětí mají také nástroj k jejímu řešení. Podle § 6 písm. e) se sociálně-právní ochrana dětí zaměřuje mimo jiné na „*děti, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, svobodu, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu.*“⁵⁵ Dále dle § 32 je povinností obce sledovat u dětí projevy nesnášenlivosti a násilí, zabraňovat pronikání nepříznivých sociálních a výchovných vlivů mezi ostatní skupiny dětí a spolupracovat se školami, pověřenými osobami, zájmovými sdruženími a dalšími subjekty.⁵⁶ Mimo zřizovatele se poškozený může obrátit na Českou školní inspekci, popřípadě Ministerstvo školství. Pokud se pochybení ze strany školy prokáže, může jí být udělena patřičná sankce.

Šikana sama o sobě není trestným činem, avšak některé její projevy mohou být protiprávní. Jednotlivé projevy šikanování mohou být kvalifikovány jako přestupky, avšak mohou také naplnit skutkovou podstatu řady trestných činů. Rozhodujícím aspektem je zde závažnost šikany ve formě míry společenské škodlivosti a způsobený následek. Konkrétně se může

⁵³ Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁴ Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁵ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁶ Zákon č. 359/1999 Sb., O sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

jednat o naplnění skutkové podstaty trestných činů vydírání (§ 175 trestního zákona), omezování osobní svobody (§ 171), útisk (§ 177), ublížení na zdraví (§ 146), loupež (§ 173), krádež (§ 205), poškozování cizí věci (§ 228), znásilnění (§ 185), kuplířství (§ 189).⁵⁷ V případě majetkových trestných činů musí škoda přesáhnout pět tisíc korun, jinak se jedná pouze o přestupek, a tento čin bude projednán v přestupkovém řízení. Pachatel trestného činu je stíhán v trestním řízení prováděném dle trestního řádu. Při způsobení materiální škody nebo morální újmy je možno využít občanskoprávního řízení, prostřednictvím žaloby.

Právní řešení šikany je však problematické, jelikož trestněprávní a občanskoprávní odpovědnost je závislá na věku pachatele. Vůči žákům základních škol bývá často jediným řešením výchovné či klasifikační opatření, které je mnohdy nedostačující. Agresor často není dostatečně potrestán, a oběť pociťuje křivdu a nespravedlnost. Ve velmi závažných případech může být pachateli mladšímu 15 let soudně nařízena ochranná ústavní výchova.

V souvislosti s jednotlivými projevy šikanujícího chování může být trestně odpovědný i pedagogický pracovník. Pokud mu bude znám případ šikanování a nepřijme v tomto ohledu žádné opatření, vystavuje se riziku trestního postihu pro neoznámení, případně nepřekažení trestného činu (§ 367 TZ). V úvahu přicházejí i další trestné činy jako např. nadřizování (§ 366 TZ) či schvalování trestného činu (§365 TZ), v krajním případě i podněcování (§ 364 TZ).⁵⁸

⁵⁷ Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník (TrZ), ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁸ Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních (Č.j. MSMT- 22294/2013-1).

4 ŘEŠENÍ ŠIKANY NA ZŠ

Je více než pravděpodobné, že i přes veškerá preventivní opatření bude k šikaně čas od času docházet na každé škole. V této kapitole se budeme zabývat způsoby, jak šikanu včas odhalit, jak ji správně diagnostikovat a jak postupovat při samotném řešení. Je důležité, aby všichni pedagogičtí pracovníci věděli, jak v dané situaci postupovat, tak aby byly následky pro oběť co možná nejmenší. Jednotlivé kroky by měla mít každá škola popsána ve školním programu proti šikanování a celý pedagogický sbor by měl být s jeho obsahem obeznámen.

4.1 Odhalení šikany

K tomu, aby mohla být šikana řešena, je potřeba její odhalení, což v některých případech nemusí být vůbec snadné. Ukazuje se, že šikanu na školách nelze zcela vymýtit, ale měla by být alespoň včas odhalena. Někdy se stává, že i dítě samotné odmítá přiznat, že se stalo obětí šikany. Důvody mohou být různé. Může mít strach z pomsty, stydět se zveřejnit, že zrovna on je vyloučený z třídního kolektivu, nebo nechce o záležitosti mluvit, a znovu si připomínat prožité utrpení. Spoléhat se pouze na doznání šikanovaného tedy nelze.

Metodické doporučení MŠMT k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže uvádí, jak by měl pedagog postupovat v případě podezření na šikanu. Nejdříve by měl konfrontovat svá pozorování s dalšími kolegy a co nejdříve oznámit své podezření na vedení školy. S výchovným poradcem či metodikem prevence by měl konzultovat další postup. Než se pedagog pustí do samotného rozkrývání, je potřeba mít zajištěno organizační zázemí. Dotčení žáci a učitelé musí být uvolněni z některých hodin, apod.

Ke zdárnému odhalení šikany je doporučováno vyslechnout nezaujaté svědky mezi čtyřma očima, popřípadě konfrontovat svědky mezi sebou. Konfrontaci svědků můžeme využít, vyskytují-li se ve výpovědích závažné nedostatky či protimluvy. Při rozhovoru musí být zaznamenána fakta. Pedagog by neměl zpochybňovat jejich výpovědi, a měl by být maximálně důvěřivý. Snaží se najít odpovědi na následující otázky:

- Kdo je obětí, popř. kolik je obětí?
- Kdo je agresorem, popř. kolik je agresorů? Kdo z nich je iniciátor, kdo aktivní účastník?
- Co, kdy a kde dělali agresori obětem?
- Jak závažné byly tyto agresivní projevy?

- Jak dlouho k šikaně dochází?⁵⁹

Škola má za úkol vhodným způsobem rozkrýt šikanu tak, aby byl agresor, popř. skupina agresorů, co nejdříve odhalena. Pedagog by měl být k dětem všímavý, měl by registrovat i mírné náznaky šikany, a společně s metodikem prevence či vedením školy volit vhodné postupy. Při odkrývání šikany se pedagogičtí pracovníci řídí školním programem proti šikanování a metodickým pokynem MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. Při rozkrývání šikany může škola spolupracovat s dalšími institucemi, jako jsou PPP, SVP, OSPOD, apod. V případě odhalení závažnějšího případu šikanování je ředitel školy povinen oznámit tuto skutečnost Policii ČR.

Jednotlivými způsoby vyšetřování šikany se budeme zabývat v následující kapitole.

4.2 Způsoby vyšetřování šikany

Při řešení šikany ve škole, pomáhá pedagogům především doporučení obsažená v Metodickém pokynu MŠMT k řešení šikanování ve školách a školských zařízení.⁶⁰ Tento metodický pokyn poskytuje pedagogům základní informace nejenom k řešení, ale i k prevenci tohoto sociálně patologického jevu. Na základě tohoto pokynu by si každá škola měla vypracovat vlastní školní program proti šikanování. Měl by obsahovat i tzv. krizový scénář, ve kterém jsou popsány kroky jak postupovat v případě, že se šikana objeví. Tento metodický pokyn ale zdůrazňuje, že: *„Šikanování je komplikovaný a paradoxní fenomén a běžné pedagogické postupy naprosto selhávají. Rovněž obecné a hotové kuchařky v podobě receptů nefungují, spíše ublíží, než pomohou.“*⁶¹ Kolář přesto uvádí 2 různé scénáře, jak by měla škola postupovat při řešení šikany. Prvním scénářem je řešení tzv. obyčejné šikany, tedy počáteční a obvyklé formy šikany. Druhým typem je potom krizový plán pro výbuch skupinového násilí, pokročilé šikany, tzv. školního lynčování. Oba tyto scénáře mají 11 kroků, podle nichž by měli pedagogové postupovat.

- **Základní scénář řešení pro obyčejnou počáteční šikanu:**

1. odhad závažnosti onemocnění skupiny a stanovení formy šikany;

⁵⁹ Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních; (č.j. 21291/2010-2).

⁶⁰ Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních (Č.j. MSMT- 22294/2013-1)

⁶¹ Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních (Č.j. MSMT- 22294/2013-1).

2. rozhovor s informátory a oběťmi;
3. nalezení vhodných svědků;
4. individuální rozhovory se svědky (nepřípustné je společné vyšetřování agresorů a svědků, hrubou chybou je konfrontace oběti s agresory);
5. ochrana oběti;
6. předběžná diagnóza a volba ze dvou typů rozhovoru:
 - a. rozhovor s oběťmi a rozhovor s agresory (směřování k metodě usmíření);
 - b. rozhovor s agresory (směřování k metodě vnějšího nátlaku);
7. realizace vhodné metody:
 - a. metoda usmíření;
 - b. metoda vnějšího nátlaku (výchovní pohovor nebo výchovná komise s agresorem a jeho rodiči);
8. třídní hodina:
 - a. efekt metody usmíření;
 - b. oznámení potrestání agresorů;
9. rozhovor s rodiči oběti;
10. třídní schůzka;
11. práce s celou třídou.⁶²

Tento scénář se doporučuje pedagogům v případě, kdy má šikana běžnou podobu, odhalování pravdy je spíše měkčí a odborně je méně náročná. Je použitelný pro malé i velké děti a je možno jej využít ve všech typech škol. Kolář tento postup označuje jako „pedagogickou chirurgii“. Zdůrazňuje, že všechny kroky musí být předem promyšleny, nesmí být podceněn sebemenší detail a zejména v taktice se musí počítat s alternativními postupy.⁶³ Je tedy potřeba, aby byl pedagog s těmito základními kroky dobře srozuměn a pochopil jejich smysl. Bez chápání a porozumění jeho smyslu totiž nelze postup bezpečně využít, jelikož i sebemenší chyba představuje vážné nebezpečí a riziko poškození oběti.

➤ **Základní krizový scénář pro výbuch skupinového násilí:**

A. První (alarmující) kroky pomoci:

⁶² KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Portál. 2011, s. 180.

⁶³ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Portál 2011, s. 181.

1. zvládnutí vlastního šoku – bleskový odhad závažnosti a formy šikany;
2. bezprostřední záchrana oběti, zastavení skupinového násilí;

B. Příprava podmínek pro vyšetřování:

3. zalarmování pedagogů na poschodí a informování vedení školy;
4. zabránění domluvě na křivé skupinové výpovědi;
5. pokračující pomoc oběti (přivolání lékaře);
6. oznámení na policii, paralelně – navázání kontaktu se specialistou na šikanování, informace rodičům;

C. Vyšetřování:

7. rozhovor s obětí a informátory;
8. nalezení nejslabších článků nespolupracujících svědků;
9. individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky;
10. rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi agresory, není vhodné konfrontovat agresora (agresory) s obětí (oběťmi);

D. Léčba:

11. metoda vnějšího nátlaku a změna konstelace skupiny;⁶⁴

Tento scénář je možné použít v případě, pokud došlo k odhalení již pokročilé nebo neobvyklé formy šikany. Zde je nutné použít psychologicky tvrdší a odborný postup, jelikož se jedná o velmi závažný problém. V tomto případě je přivolání odborníka – specialisty jediným možným řešením. Vyškolený odborník na šikanu j dokáže správně diagnostikovat a má zkušenosti s některými speciálními metodami.

4.3 Výchovná opatření

Veškerá výchovná opatření musí být v souladu s metodickým pokynem MŠMT, k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních (Č.j. MSMT- 22294/2013-1). V případě počátečního stádia šikanování by měl spolupracovat s agresorem metodik prevence, společně s výchovným poradcem a třídním učitelem. V případě pokročilejších stadií,

⁶⁴ KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*, Portál 2011, s. 216.

by měl metodik prevence zprostředkovat spolupráci se specializovanými zařízeními zabývající se problematikou šikany. V případě nápravy šikany bychom neměli zapomínat na oběť. Pedagogové ji musí chránit před dalšími případnými útoky.

Při nápravě šikany je důležitá rovněž spolupráce rodičů či zákonných zástupců. Při jednání s rodiči, ať už agresorů či obětí, by pedagogičtí pracovníci měli dbát na taktní přístup a důvěrnost všech informací. Velmi komplikovaná může být spolupráce s rodiči agresorů, neboť jak již bylo uvedeno, děti v mnoha případech napodobují chování svých rodičů. Podle Koláře je častá skupinka takových rodičů, kteří chrání své děti za každou cenu. *„Neunesou pravdu, že jejich dítě šikanovalo slabší spolužáky, že jednalo jako "nenormální" člověk, jako tyran. Nepřijímají výsledky vyšetřování, odmítají jakékoliv osvětlení a svoje dítě chrání všemi prostředky.“*⁶⁵ V takovémto případě se škola dostává do velmi složité situace. Lovasová uvádí, že *„V případě, kdy se pedagog na spolupráci rodičů spoléhat nemůže, je na něm, aby se snažil na šikanující dítě působit, to znamená nabízet mu pozitivní alternativy, jak uplatnit jeho silové ambice (např. kolektivní sporty), záměrně jej uvádět do situací, ve kterých získá obdiv a uznání, aniž by si je vynucovalo násilím atd.“*⁶⁶ Pedagog by měl dát dítěti najevo, že s jeho patologickým chováním sice nesouhlasí, avšak jeho samotného neodsuzuje. Měl by ocenit i mírné náznaky o nápravu z jeho strany, a nešetřit chválou.

Je pochopitelné, že rodiče obětí jsou ve většině případů toho názoru, že každý projev šikanování musí být náležitě potrestán. Rodič oběti však musí být především pro své dítě oporou a zdrojem porozumění, a případné potrestání ponechat na školy samotné. Potrestání agresorů je v kompetenci výchovné komise školy, již tvoří ředitel školy, zástupce ředitele, metodik prevence, výchovný poradce a třídní učitel. Pro potrestání lze použít následující výchovná opatření:

- napomenutí třídního učitele;
- důtka třídního učitele;
- důtka ředitele školy;
- snížená známka z chování;
- převedení do jiné třídy;
- umístění žáka do pobytového oddělení střediska výchovné péče či diagnostického ústavu (na základě dobrovolného rozhodnutí rodičů);

⁶⁵ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Portál, 2005, s. 48.

⁶⁶ LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, s. 17.

- orgán sociálně právní ochrany dětí zahájí na návrh ředitele školy práci s rodinou agresora;
- škola umožní agresorovi individuální výchovný plán;⁶⁷

V případě, že bude agresor vyzván ke spolupráci se specializovanými zařízeními, vždy je povinností školy obrátit se na odbor sociálně právní ochrany dětí. Podmíněné vyloučení a vyloučení ze školy nelze použít v případě žáka, který plní povinnou školní docházku.⁶⁸ Toto výchovné opatření tedy nelze uplatnit u školáků na základní škole, ale např. až na škole střední.

Potrestání a sankce jsou sice často využívanými pedagogickými prostředky, avšak měly by být vždy vhodně a citlivě zvoleny. Jsou podmíněny řadou okolností, a ke každému případu by mělo být přistupováno individuálně. Jejich cílem by měla být náprava situace a humanizace vztahů v daném kolektivu. Alternativou potrestání, je podle Šturmy odpuštění, lítost a usmíření. Podle něj by právě k těmto aktům pedagogové měli směřovat. Jedině tak, může dojít k definitivnímu vyřešení situace. Pokud si šikanující uvědomí své chování a projeví skutečnou lítost, oběti skončí utrpení. Skutečný smír a sblížení protivníků nelze vynutit, a vyžaduje čas. Tato situace vyžaduje trpělivý přístup ze strany pedagoga kde nátlak či slovní domlouvání naprosto nefunguje.⁶⁹

⁶⁷ Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních (Č.j. MSMT- 22294/2013-1).

⁶⁸ Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů.

⁶⁹ ŠTURMA, J. *Šikanování a šikanování jako pedagogický problém*. 2001, s. 16.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 VLASTNÍ VÝZKUM

5.1 Cíl práce, hypotézy výzkumu

Cílem výzkumu bylo zjišťování výskytu šikany na druhém stupni základních škol. Ve výzkumu byl prověřován a porovnáván výskyt a osobní zkušenost se šikanou mezi dětmi navštěvující základní školu ve městě a dětmi, které pocházejí z venkovského prostředí. Práce se zabývala také pohledem na šikanu očima pedagogů. Zjišťovala, jakým způsobem řeší šikanu učitelé na vesnici a jak ve městech a jak často se u nich šikana ve škole objevuje.

Hypotézy:

H1 Každý žák druhého stupně základní školy se někdy osobně setkal se šikanou.

H2 Častěji se se šikanou setkávají žáci, kteří navštěvují školu ve městě než na vesnici.

H3 Nejčastější formou šikanování na školách je fyzické násilí.

H4 Každý učitel během své pedagogické praxe musel řešit šikanu mezi žáky.

H5 Učitelé z města řeší šikanu mezi žáky častěji, než učitelé na vesnici.

5.2 Metody a metodiky výzkumu

Výzkum byl kvantitativní s použitím dotazníkové metody. Forma dotazníků byla pro obě skupiny tazatelů přizpůsobena tak, aby svými formulacemi odpovídala schopnostem a možnostem dané skupiny. Metodu kvantitativního výzkumu jsem zvolila především z důvodu velkého počtu dat s menší časovou náročností. Oba dotazníky byly anonymní. Tato forma může dodat respondentům větší pocit důvěry a lze částečně předpokládat větší míru pravdivých odpovědí. Má však i své nevýhody. Případné doplňující či upřesňující údaje od respondenta nelze zpětně získat, což může v některých případech ovlivnit kvalitu získaných odpovědí. Obecně můžeme říci, že použití dotazníkové formy, klade vysoké nároky na správnou formulaci a kvalitu použitých otázek.

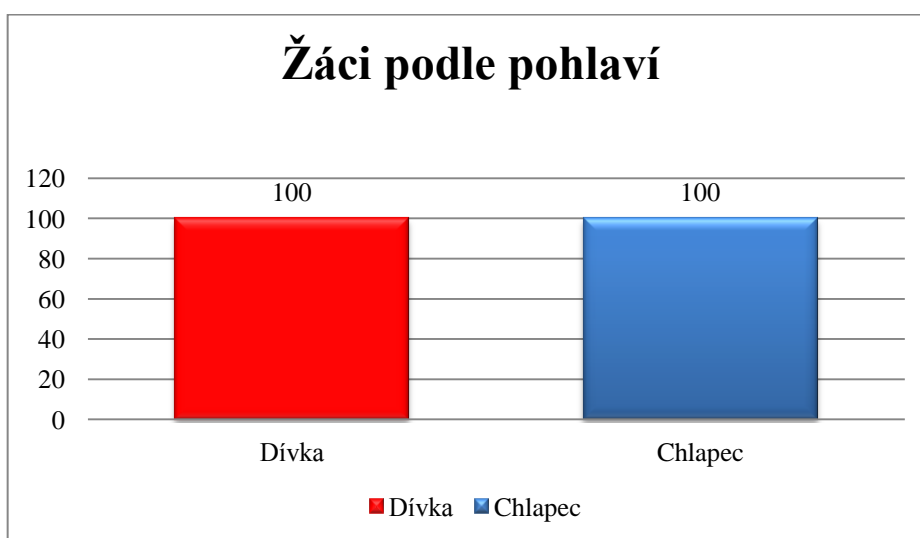
5.3 Výzkumný vzorek

Výzkumné šetření probíhalo na čtyřech základních školách od září do prosince 2013. Výzkumný vzorek tvořilo celkem 260 respondentů, z toho 200 žáků a 60 učitelů druhého stupně základních škol. Šetření bylo provedeno mezi žáky základních škol ve městě a na

vesnici. V průběhu samotného výzkumu jsem byla překvapena zájmem respondentů, a to jak z řad učitelů, tak i žáků. Rovněž mě překvapila pečlivost, s jakou dané dotazníky vyplňovali. Údaje získané dotazníkem a jejich výsledky jsou prezentovány grafickou formou a provázeny komentářem, který prezentuje výsledky buď v absolutních číslech, nebo relativních četnostech (%). Ke grafickému zobrazení byly následně využity sloupcové barevné grafy.

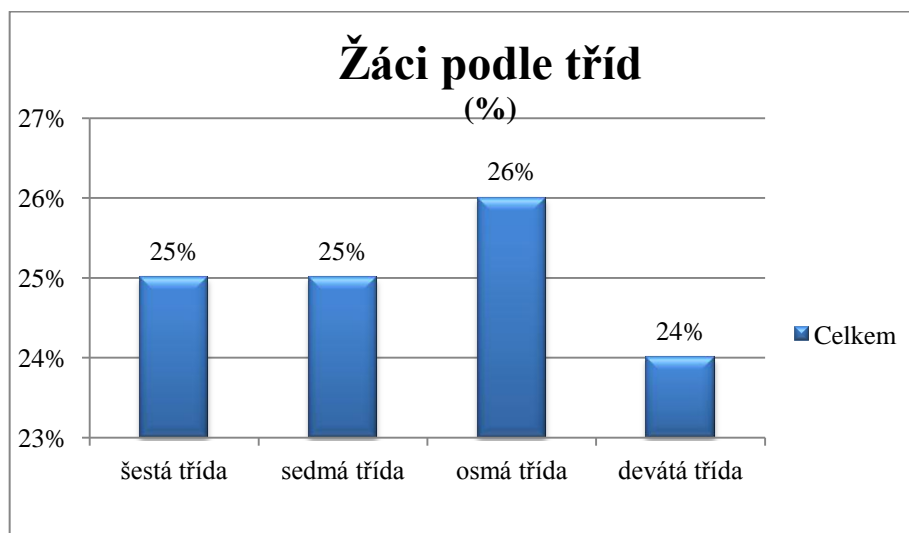
Z celkového počtu dotazovaných žáků bylo osloveno 100 chlapců a 100 dívek navštěvující základní školu na vesnici a ve městě.

Graf č. 1 Žáci podle pohlaví

Z celkového počtu 200 dotazovaných, bylo 25% žáků šestých tříd, rovněž 25% žáků sedmých tříd, 26% žáků osmých tříd a žáků navštěvujících devátou třídu bylo 24%.

Graf č. 2 Žáci podle tříd

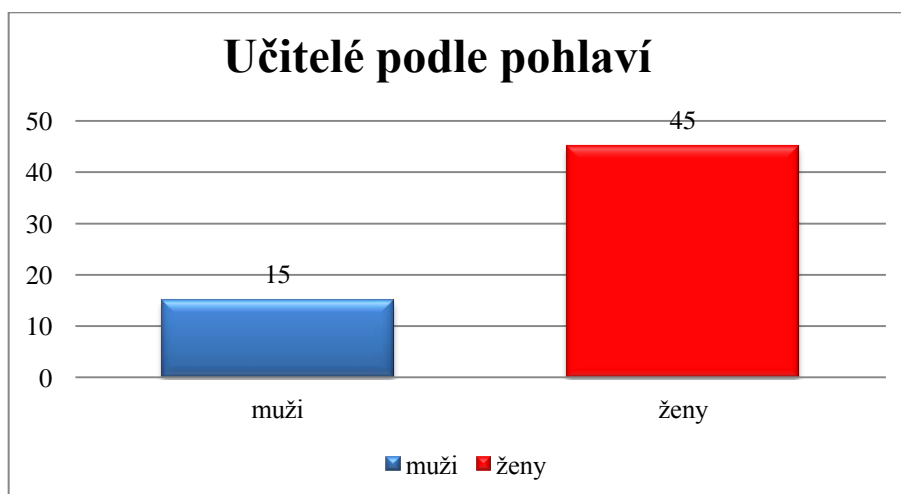
Ve školách na vesnici, na ZŠ v Lednici a na ZŠ v Podivíně bylo dotazováno dohromady 100 žáků. Ve městě bylo dotazováno rovněž 100 žáků, ze ZŠ Arménské a ZŠ Křídlovické v Brně.

Graf č. 3 Žáci podle toho, kde navštěvují základní školu

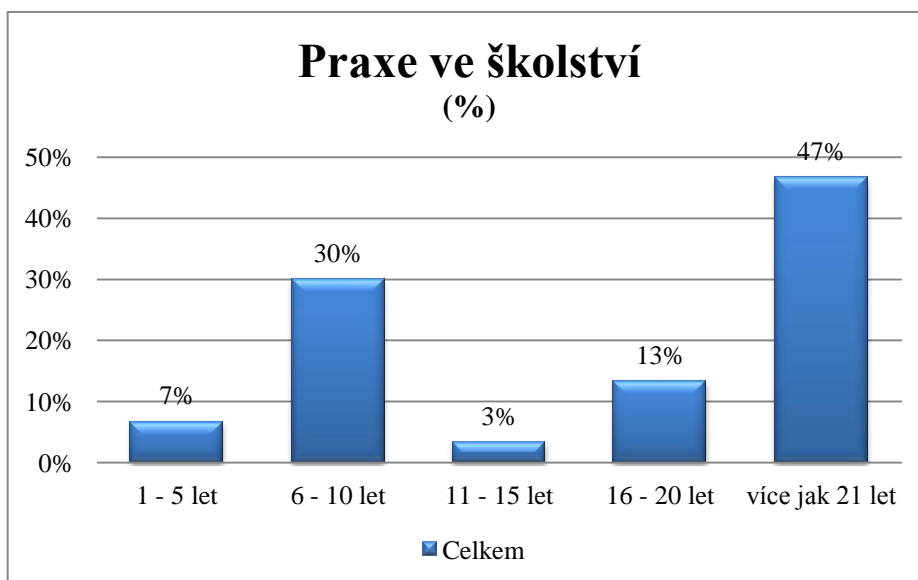
Dalšími respondenty byli učitelé. Na vesnici, na ZŠ v Lednici a na ZŠ v Podivíně, bylo osloveno celkem 30 učitelů druhého stupně základních škol. Ve městě bylo rovněž osloveno 30 učitelů druhého stupně na ZŠ Arménské a ZŠ Křídlovické, které obě sídlí v Brně. Z celkového počtu 60 učitelů tvořil náš výzkumný vzorek 45 žen a 15 mužů.

Graf č. 4 Učitelé podle pohlaví

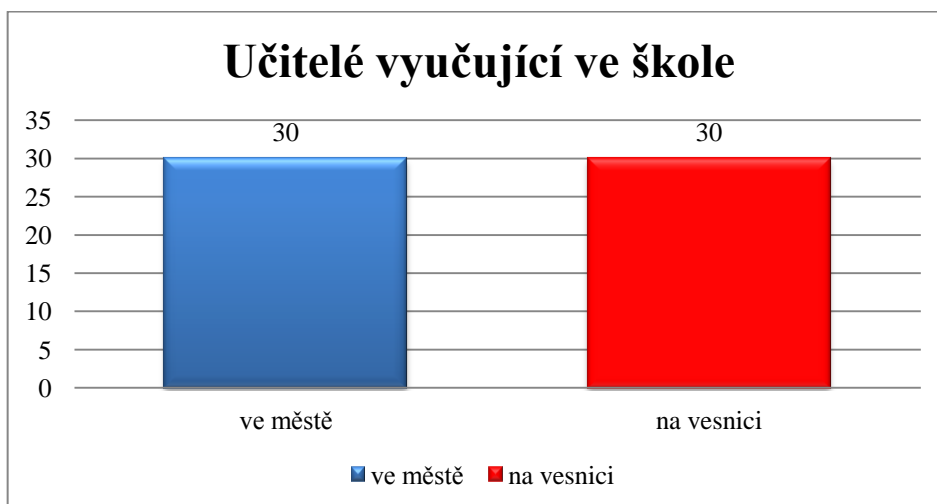
Největší zastoupení měli učitelé, kteří mají více jak 21 let praxi ve školství. Tato skupina učitelů tvořila celkem 47% dotazovaných. Druhou nejpočetnější skupinu, co se praxe týče, bylo 6-10 let, kterou tvořilo celkem 30% dotázaných učitelů. 13% respondentů uvedlo, že jejich praxe ve školství je dlouhá 16-20 let. Pouhých 7% dotazovaných učitelů má praxi pouze 1-5 let. Nejmenší zastoupení (3%), měli učitelé, kteří mají praxi 11-15 let.

Graf č. 5 Praxe ve školství

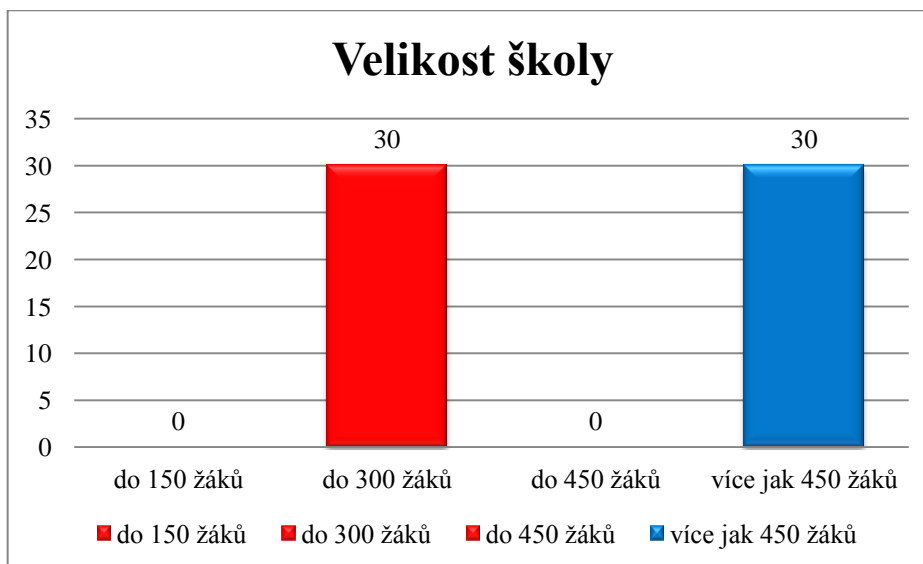
Celkem bylo osloveno 60 učitelů druhého stupně základních škol. Výzkumný vzorek tvořili učitelé ze čtyř základních škol jihomoravského kraje, a to 30 učitelů na vesnici (ZŠ Lednice a ZŠ Podivín), a 30 učitelů ve dvou základních školách ve městě Brně (ZŠ Arménská a ZŠ Křídlovická).

Graf č. 6 Učitelé vyučující ve škole

Školu vesnického typu, ZŠ Lednice a ZŠ Podivín, nenavštěvuje více jak 300 žáků. Brněnské základní školy, ZŠ Arménská a ZŠ Křídlovická mají obě více jak 450 žáků.

Graf č. 7 Velikost školy

5.4 Analýza a interpretace získaných výsledků

5.4.1 Vyhodnocení dotazníků

Vyhodnocení dotazníků žáků druhého stupně základních škol

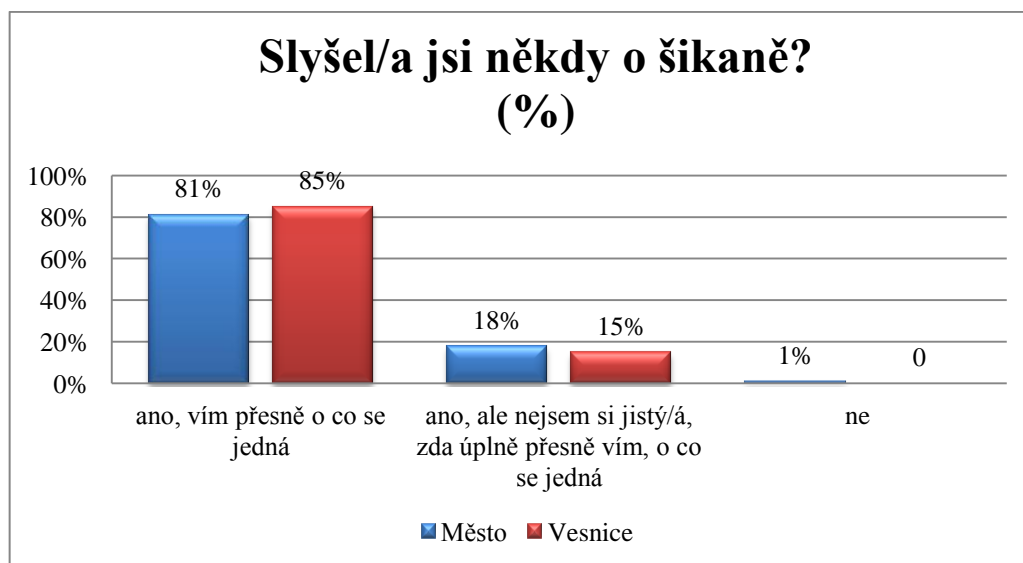
V této části bude vyhodnocen dotazník určený žákům druhého stupně základních škol na vesnici a ve městě.

Cílem empirické části, prostřednictvím tohoto dotazníku, bylo zjistit a porovnat výskyt a osobní zkušenost se šikanou u dětí navštěvujících základní školu na vesnici a ve městě.

1. Slyšel/a jsi někdy o šikaně?

Z grafu č. 8 vyplývá, že naprostá většina žáků, a to jak z městského (81%), tak vesnického prostředí (85%) o šikaně slyšelo, a ví, o co se přesně jedná. 18% žáků navštěvujících školu ve městě a 15% žáků ze ZŠ na vesnici, si není přesně jistých, zda úplně ví, o co se jedná. Pouhý jeden žák (1%) z města uvedl, že o šikaně nikdy neslyšel.

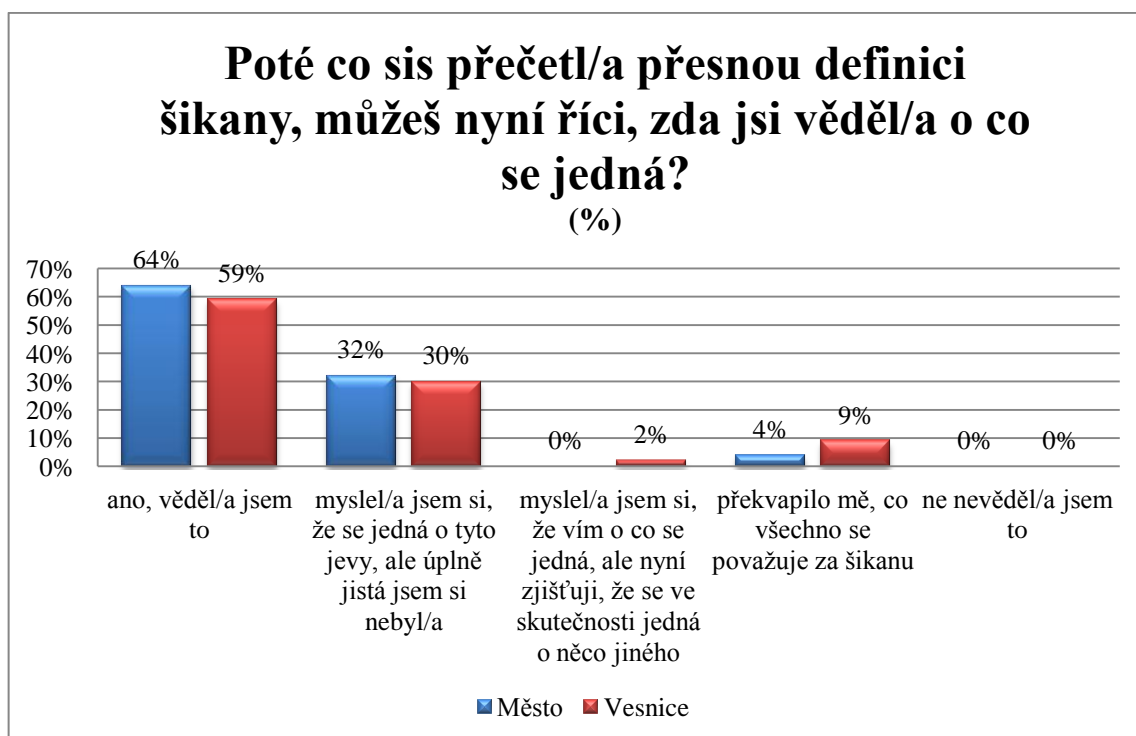
Graf č. 8 Slyšel/a jsi někdy o šikaně?

2. Poté co sis přečetl/a přesnou definici šikany, můžeš nyní říci, zda jsi věděl/a o co se jedná?

Po zodpovězení otázky č. 1 jsme žáky seznámili s přesnou definicí pojmu šikana. Po přečtení této definice nás zajímalo, zda věděli, co vše se za šikanu považuje. 64% žáků z městské ZŠ a o něco méně, celkem 59% žáků z vesnické ZŠ uvedli, že přesně věděli, o co se jedná. 32% žáků z města a 30% žáků na vesnici si mysleli, že se jedná o všechny tyto jevy, ale úplně jistí si nebyli. Pouze 2% žáků na vesnici uvedli, že za šikanu považovali úplně něco jiného. Zbylé 4% žáků z města překvapilo, co všechno se za šikanu považuje a na vesnici to překvapilo dokonce 9% žáků.

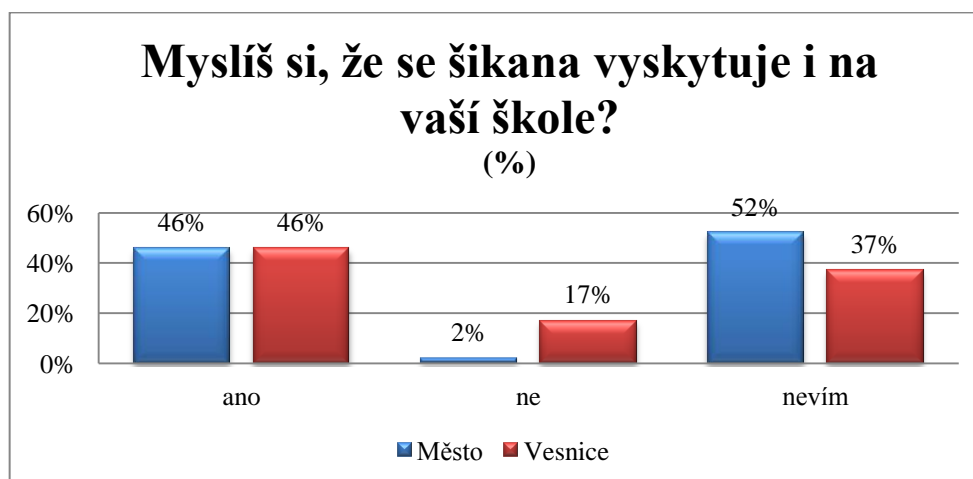
Graf č. 9 Poté co sis přečetl/a přesnou definici šikany, můžeš nyní říci, zda jsi věděl/a o co se jedná?

3. Myslíš si, že se šikana vyskytuje i na vaší škole?

Celkem 46% žáků, a to jak z vesnické ZŠ, tak i ze školy městské se domnívá, že se šikana vyskytuje na jejich základní škole. Pouhé 2% žáků z města si myslí, že se šikana u nich ve škole nevyskytuje, oproti tomu na vesnici je to o tom přesvědčeno o dost více žáků, celkem 17%. Zbýlých 52% žáků z města si netroufá odhadnout, zda je šikana záležitostí i jejich školy. Toto číslo je nejspíše dáno anonymitou městské školy, kde se žáci jiných ročníků mezi sebou příliš neznají, a proto si netroufnou odhadnout, zda je mezi nimi někdo, kdo šikanuje. Na vesnické ZŠ zvolilo možnost nevím 37% žáků.

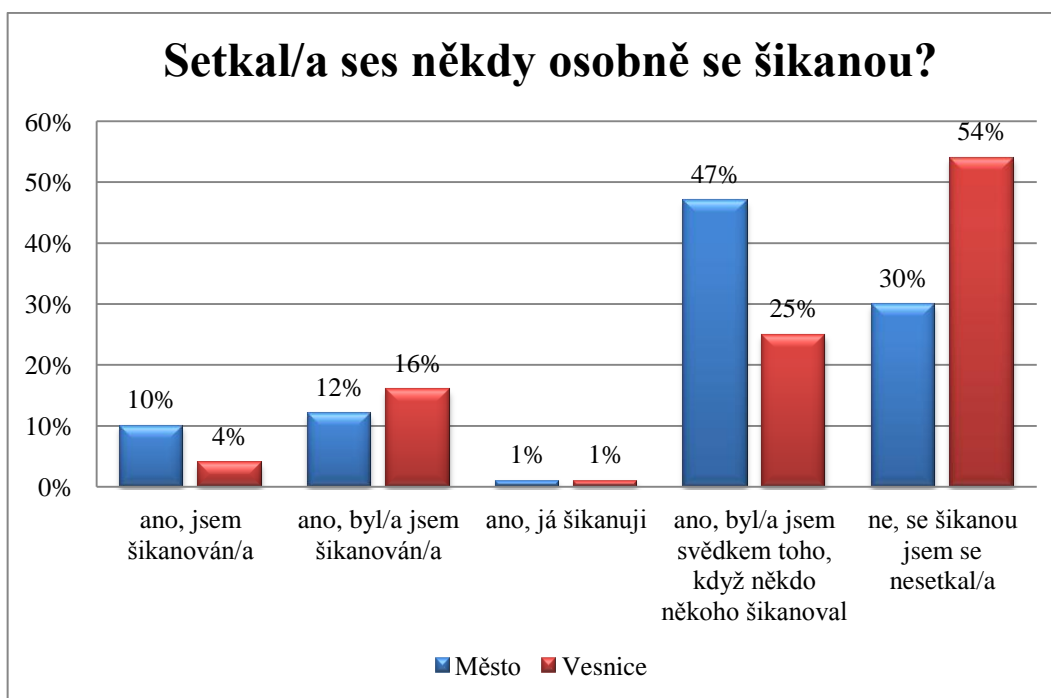
Graf č. 10 Myslíš si, že se šikana vyskytuje i na vaší škole?

4. Setkal/a ses někdy osobně se šikanou?

Cílem této otázky bylo zjistit, zda mají žáci osobní zkušenost se šikanou. Častější zkušenost se šikanou mají jednoznačně žáci z města. Celkem 10% žáků z města se svěřilo, že jsou ve škole šikanováni. Na vesnici jich byli pouhé 4%. 12% žáků z města a 16% z vesnické ZŠ byli šikanováni v minulosti. Pouhý jeden (1%) žák a to jak z vesnice, tak i z města se přiznal, že šikanuje svého spolužáka či spolužáky. Častěji byli svědkem šikany žáci z městské ZŠ, kteří označili tuto možnost celkem 47x (47%), kdežto na vesnici pouhých 25% žáků. Více než polovina, celkem 54% žáků na vesnici se nikdy osobně neseťkalo se šikanou, kdežto ve městě, se šikanou nemá osobní zkušenost pouhých 30% žáků. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že se do kontaktu se šikanou dostávají častěji děti ze základních škol ve městě.

Graf č. 11 Setkal/a ses někdy osobně se šikanou?

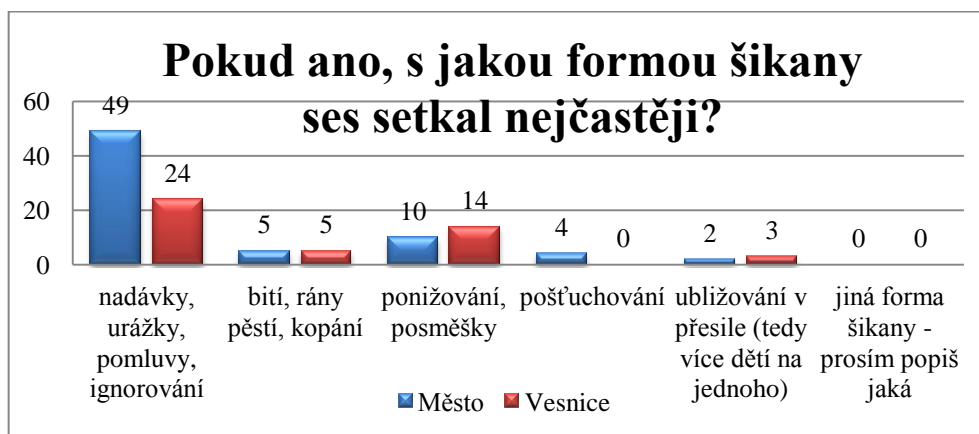

5. Pokud ano, s jakou formou šikany ses setkal nejčastěji?

Na tuto otázku odpovídalo 70 žáků z města a 46 žáků z vesnické ZŠ, tedy všichni ti, kteří uvedli, že se již se šikanou setkali. Nejčastější forma šikany, se kterou se žáci setkávají, jsou nadávky, urážky, pomluvy a ignorování. Tuto možnost označila většina dotazovaných žáků z města, celkem 49 žáků a 24 žáků z vesnické ZŠ. Druhou nejčastější formou šikany jsou posměšky a ponižování. Ty jsou častější na vesnické ZŠ než na městské. Na vesnici se s touto formou šikany setkalo 14 dotazovaných žáků a ve městě 10 žáků. Pouhých 5 žáků z vesnice i města, se nejčastěji setkalo s fyzickou šikanou, jako je bití, rány pěstí nebo

kopání. S pošťuchování, jako s jednou z forem šikany se nejčastěji setkali jen 4 žáci a to ve městské ZŠ. Ublíživání v přesile zvolilo jako nejčastější formu šikany 3 žáci na vesnici a 2 žáci ve městě. Jinou formu šikany, nezvolil žádný z dotazovaných žáků.

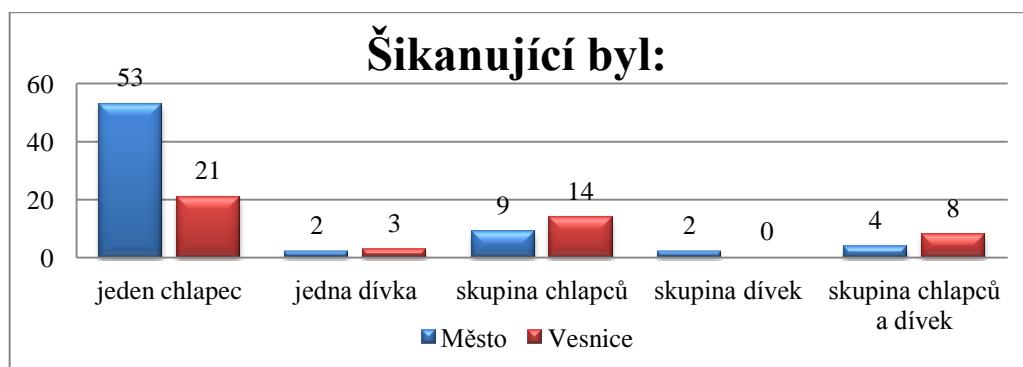
Graf č. 12 Pokud ano, s jakou formou šikany ses setkal nejčastěji?

6. Šikanující byl:

Na tuto otázku opět odpovídali pouze ti, kteří uvedli, že se s šikanou již setkali, tedy 70 žáků z města a 46 žáků z vesnice. Nejčastější odpovědí bylo, že šikanujícím byl jeden chlapec. Ve městské ZŠ tuto možnost zvolilo celkem 53 žáků, zatímco na vesnické ZŠ pouze 21 dotazovaných. Dalších 9 žáků z města a 14 žáků z vesnice uvedlo, že nejčastěji šikanuje skupina chlapců. Pouze 2 žáci z města a 3 žáci z vesnice uvedli, že šikanujícím byla jedna dívka. Se skupinkou šikanujících dívek se setkali pouze 2 žáci a to jen ve městské ZŠ. Zbylí 4 žáci ve městě a 8 žáků na vesnici uvedlo, že šikanujícími byla skupina chlapců i dívek. Z výše uvedeného plyne, že na ZŠ jsou častěji chlapani ti, kteří šikanují. Může to být však způsobeno i jistou rafinovaností dívek, které šikanují skrytě, a ostatní děti to jako šikanu nevnímají. Dívky často působí v roli kamarádky, avšak o to více umí být zákeřnější.

Graf č. 13 Šikanující byl:

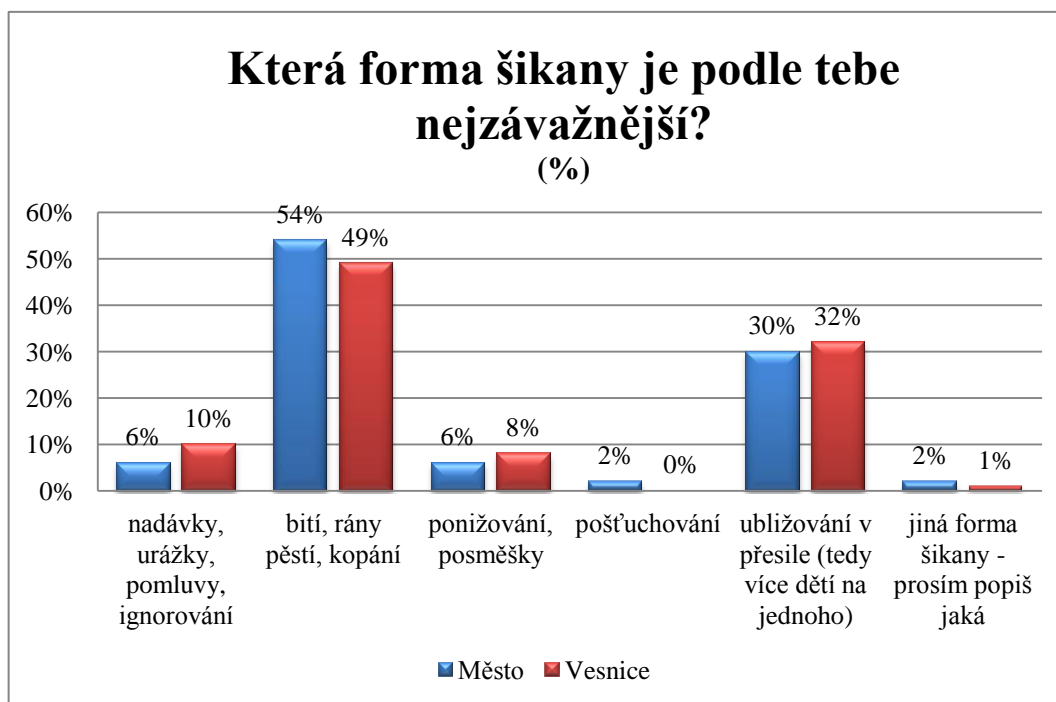
7. Došlo k nápravě? Byl potrestán ten, kdo šikanoval? Jakým způsobem? (prosím popiš)

Na tuto otevřenou otázku odpovídali opět pouze ti žáci, kteří měli osobní zkušenost se šikanou. V případě odpovědi na tuto otázku nebyly výraznější rozdíly mezi odpověďmi žáků z města a vesnice. Zhruba v polovině případů žáci odpovídali, že k nápravě došlo, a šikana se již neopakovala. Nejčastějším trestem pro původce šikanování byly poznámky, důtky třídního učitele, ředitele školy nebo snížená známka z chování. Často se šikanování řešilo i s rodiči jednotlivých aktérů šikany, v jednom případě dokonce s Policií ČR. Oproti tomu druhá polovina žáků přiznala, že k potrestání vůbec nedošlo a šikana ze strany spolužáka či spolužáků stále trvá. Našli se i tací, kteří o šikaně nikomu neřekli, a tudíž ani nemohlo dojít k potrestání a nápravě. 2 žáci z městské ZŠ uvedli, že raději přestoupili na jinou školu. Můžeme tedy říci, že šikana se zdárně vyřešila pouze zhruba v polovině případů, což je číslo velice zarážející, a určitě by se s ním mělo něco dělat.

8. Která forma šikany je podle tebe nejzávažnější?

Na tuto otázku odpovídalo opět všech 200 dotazovaných respondentů. Více než polovina žáků (54%) ve městě a téměř polovina, (49%) žáků na vesnici považuje za nejzávažnější formu šikany bytí, rány pěstí a kopání. Druhá nejzávažnější forma šikany podle žáků ZŠ je ubližování v přesile. 30% žáků z města a jen o 2 žáky více, tedy 32% žáků z vesnice uvedlo tuto formu jako nejzávažnější. Nadávky, urážky, pomluvy a ignorování jsou nejzávažnější pro 6% žáků z města, stejně jako ponižování a posměšky (6%). O několik dětí více (10%) z vesnické ZŠ označilo nadávky, pomluvy a ignorování, jako nejzávažnější formu šikany. Ponižování a posměšky považuje za vážné celkem 8% dětí z vesnické ZŠ, tedy opět více než z městské ZŠ. Pošťuchování jako nejzávažnější formu šikany považuje pouze 2% respondentů, a to ze školy městského typu. Jinou formu šikany jako nejzávažnější zvolili pouze 3% všech dotazovaných žáků, a to 2% z města a 1% z vesnické ZŠ. Na jiné formě šikany se všichni tyto respondenti shodli, a označili tím šikanu sexuální.

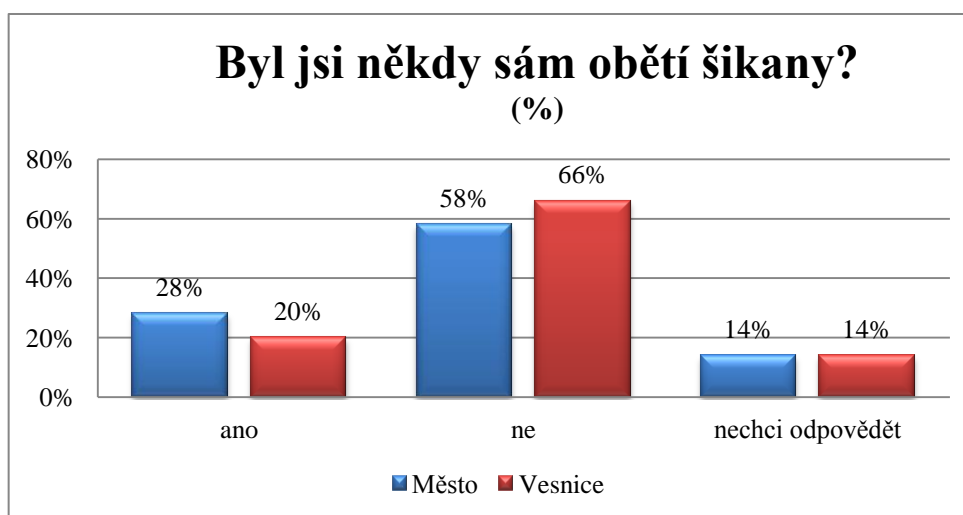
Graf č. 14 Která forma šikany je podle tebe nejzávažnější?

9. Byl jsi někdy sám obětí šikany?

Více než polovina, 66% žáků z vesnické ZŠ uvedlo, že nikdy nebyli šikanováni. Ve městské ZŠ to bylo o něco méně žáků, celkem 58%. Žáků, kteří přiznali, že se stali obětí šikany, bylo pouze 20% z vesnice a 28% z města. Zde se opět potvrdila četnější zkušenost žáků z města oproti vesnici. Možnost nechci odpovědět, zvolilo 14% žáků z města a rovněž 14% žáků z vesnice.

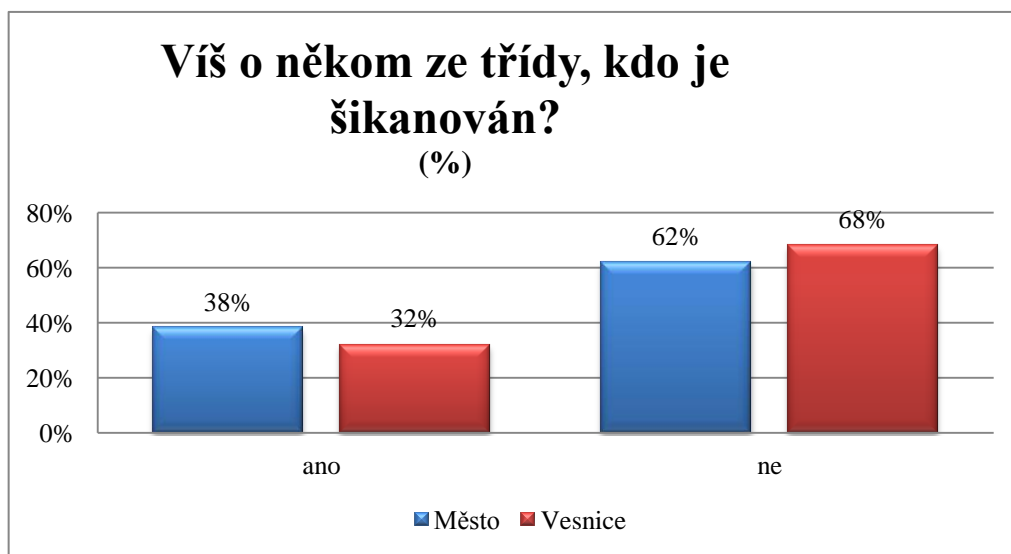
Graf č. 15 Byl jsi někdy sám obětí šikany?

10. Víš o někom ze školy nebo třídy, kdo je šikanován?

Z grafu je patrné, že více než polovina žáků, a to jak z města i vesnice neví o nikom ze třídy, kdo je šikanován. Z města označilo tuto možnost 62% a z vesnice dokonce 68% dotázaných žáků. 38% žáků z města uvedlo, že ví o někom, kdo je šikanován, zatímco na vesnici jen 32% dotazovaných. Opět se potvrdilo, že se šikanou se děti častěji setkávají ve městě.

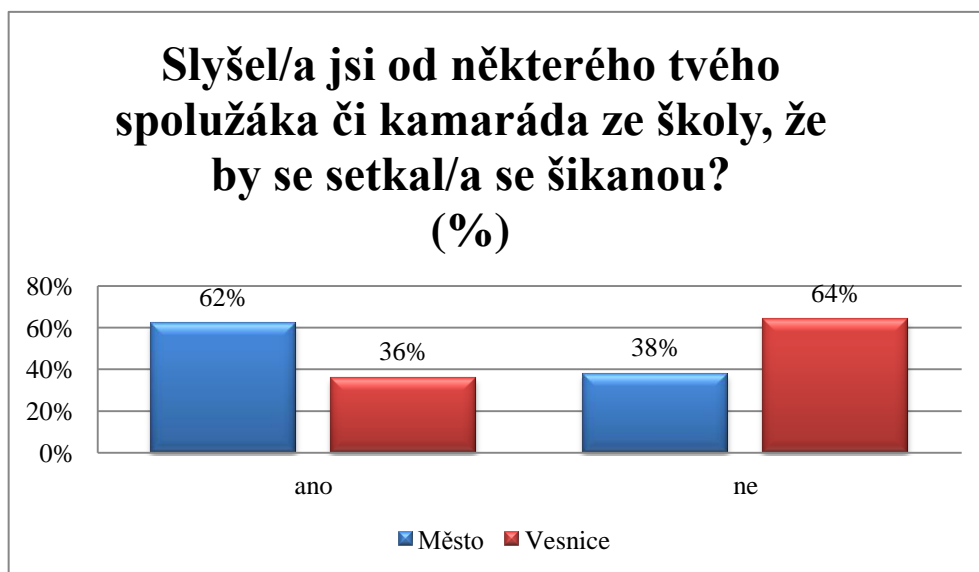
Graf č. 16 Víš o někom ze školy nebo třídy, kdo je šikanován?

11. Slyšel/a jsi od některého tvého spolužáka či kamaráda ze školy, že by se setkal/a se šikanou?

Na základě grafu č. 17, vidíme velké rozdíly mezi základní školou ve městě a na vesnici. 62% žáků z městské ZŠ již někdy od svého spolužáka či kamaráda ze školy slyšelo, že se setkal/a se šikanou, zatímco z vesnické ZŠ pouze 36% žáků. Pouhých 38% žáků z města nikdy neslyšelo, že by se jejich spolužák či kamarád se šikanou setkal. Ve škole vesnického typu o šikaně od ostatních nikdy neslyšelo výrazně více žáků, a to 64%.

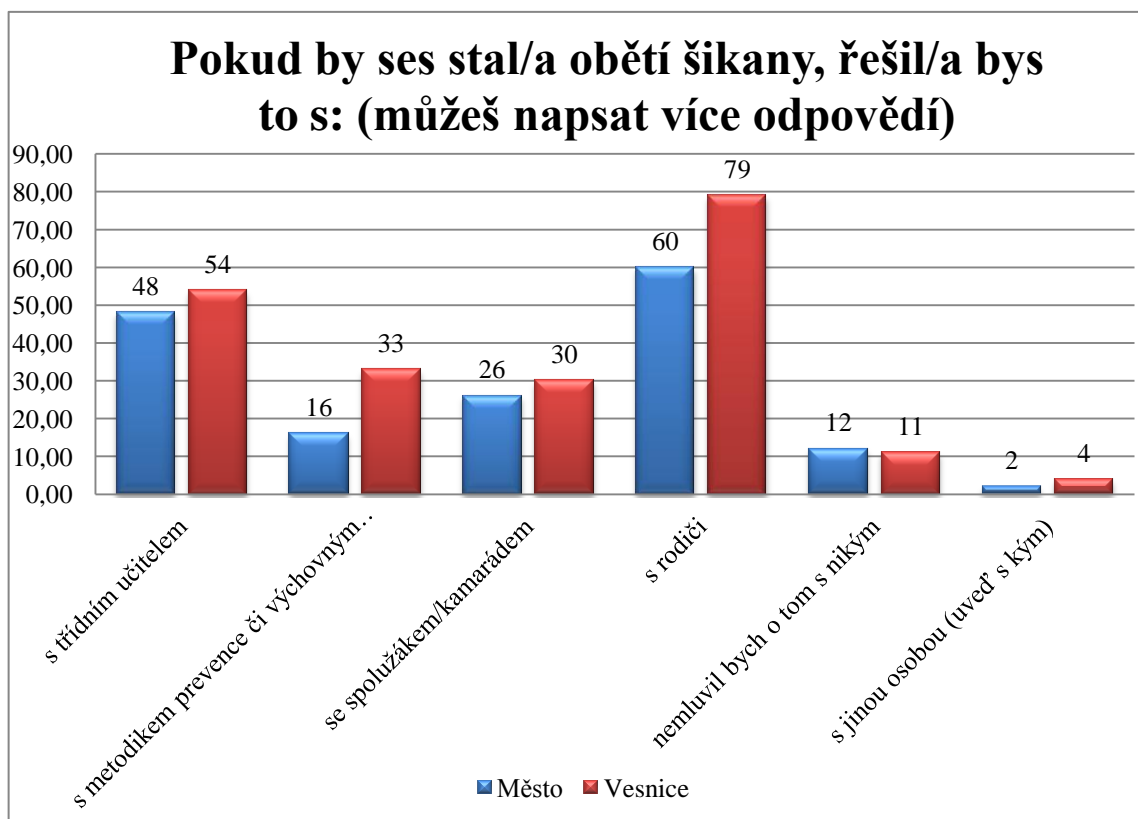
Graf č. 17 Slyšel/a jsi od některého tvého spolužáka či kamaráda ze školy, že by se setkal/a se šikanou?

12. Pokud by ses stal/a obětí šikany, řešil/a bys to s: *(můžeš vybrat více odpovědí)*

U této otázky mohli žáci označit více odpovědí. S třídním učitelem by případnou šikanu řešilo 48 žáků z městské ZŠ, a na vesnici 54 žáků. Minimálně by řešili žáci z města šikanu s metodikem prevence nebo výchovným poradcem, kde tuto možnost označilo pouhých 16 žáků. Na vesnici by se na metodika prevence či výchovného poradce obrátilo 33 žáků. Právě metodik prevence či výchovný poradce by měl být tím, kdo nejúčinněji šikaně zabráni a proto je velmi zarážející, že by se na něj obrátilo jen minimum dotazovaných žáků. S kamarádem či spolužákem by šikanu řešilo 26 žáků na vesnici a 30 žáků ve městě. Větší důvěru mají děti ke svým rodičům z vesnické ZŠ. V případě šikany by se na ně s žádostí o pomoc obrátilo 79 žáků, zatímco ve městě pouhých 60 žáků. Nikomu by se nesvěřilo 12 žáků ve městě a 11 žáků na vesnici. S jinou osobou by šikanu řešili 2 žáci z města a 4 žáci z vesnice. Jako jinou osobu označili nejčastěji staršího sourozence nebo svého kluka či holku.

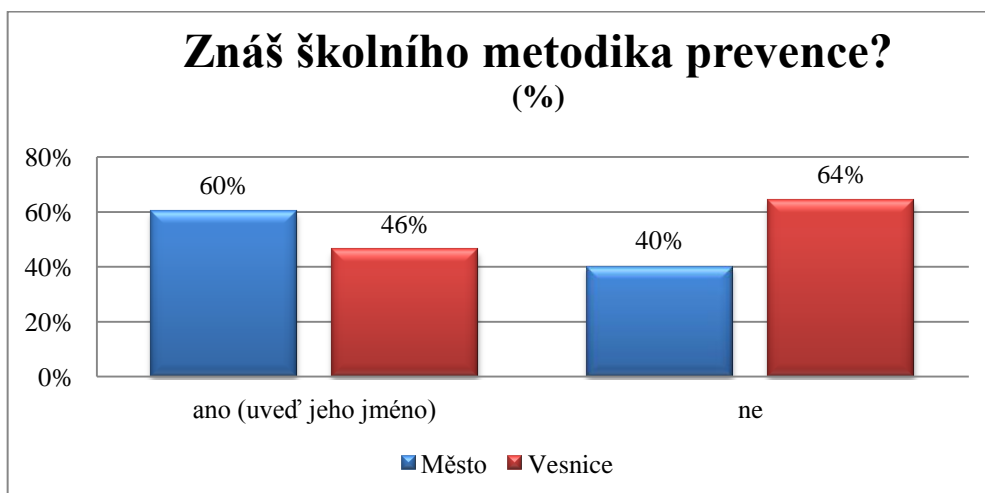
Graf č. 18 Pokud by ses stal/a obětí šikany, řešil/a bys to s: (můžeš vybrat více odpovědí)

13. Znáš školního metodika prevence?

Z grafu č. 13 je zřejmé, že osobu školního metodika prevence znají žáci více ve škole ve městě než na vesnici. Na vesnici zná jméno metodika prevence pouhých 46% žáků, tedy méně než polovina dotazovaných žáků, zatímco ve městě 60% žáků. U této otázky měli žáci uvést i konkrétní osobu metodika prevence. Ne vždy bylo jméno a příjmení uvedeno správně. Nejčastěji si děti osobu metodika prevence pletli s výchovným poradcem.

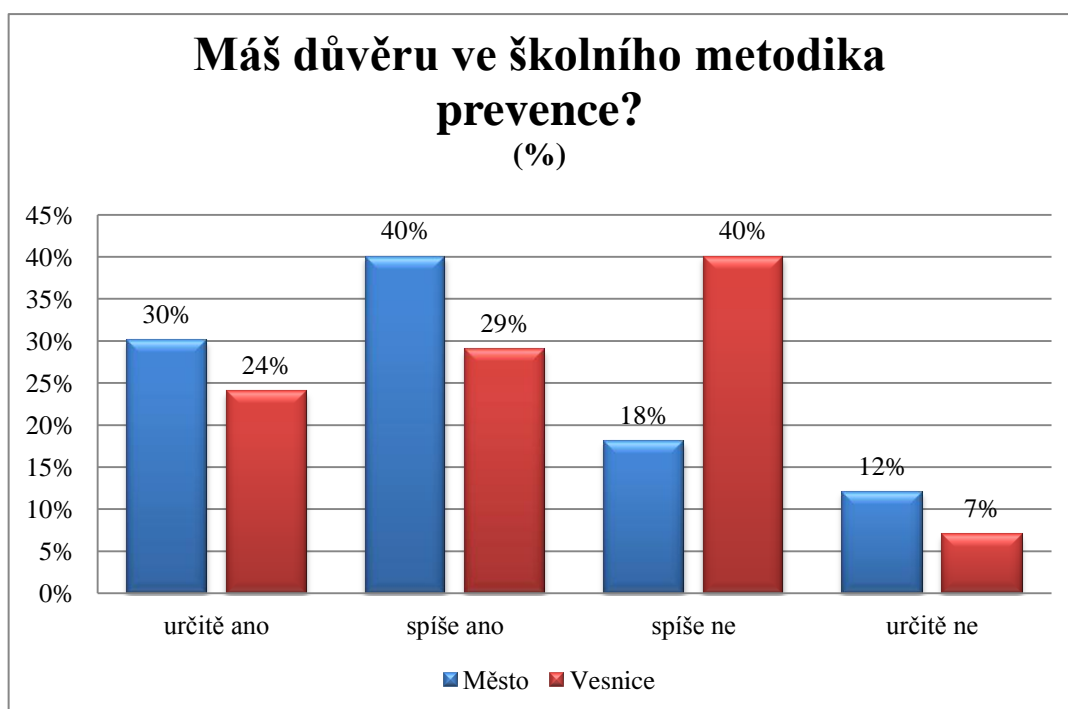
Graf č. 19 Znáš školního metodika prevence?

14. Máš důvěru ve školního metodika prevence?

Ve městě plně důvěřuje, a tudíž zvolilo odpověď určitě ano, celkem 30% žáků, zatímco na vesnici jen 24% žáků. Možnost spíše ano, zvolilo 40% žáků ve městě a na vesnici pouhých 29% žáků. Spíše nedůvěřuje metodikovi prevence 40% žáků z vesnice a 18% žáků z města. Absolutně nedůvěřuje školnímu metodikovi prevence 12% žáků z města a 7% žáků z vesnice, kteří zvolili možnost - určitě ne. Na základě těchto odpovědí se ukázalo, že více svému metodikovi prevence důvěřují žáci z města než z vesnice.

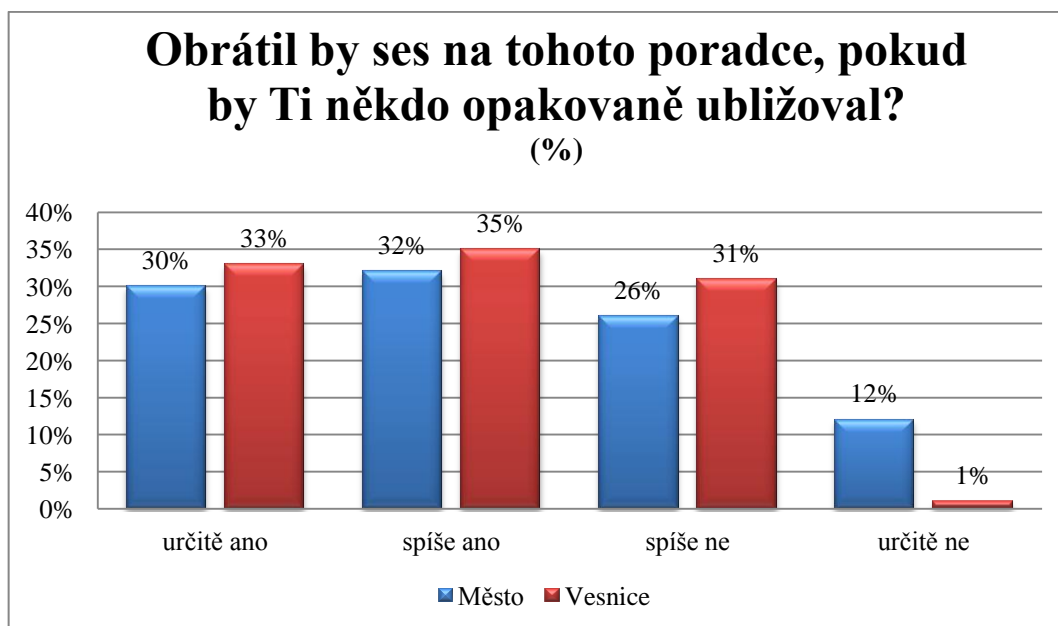
Graf č. 20 Máš důvěru ve školního metodika prevence?

15. Obrátil by ses na tohoto poradce, pokud by Ti někdo opakovaně ubližoval?

U této otázky nebyli odpovědi žáků z vesnice a z města příliš rozdílné. Na školního metodika prevence by se v případě šikanování obrátilo 30% žáků z města a 33% žáků z vesnice. Nejspíše by se na tohoto poradce obrátilo i 32% žáků z města a 35% žáků z vesnické ZŠ, kteří zvolili možnost spíše ano. S největší pravděpodobností by se na metodika prevence neobrátilo 26% žáků z města a 31% žáků z vesnice, kteří zvolili možnost spíše ne. Určitě by se na metodika prevence neobrátilo 12% žáků z města a pouze 1% žáků z vesnice. A tak i když se v předchozí otázce ukázalo, že větší důvěru v metodika prevence mají žáci z městského typu ZŠ, častěji by se na něj v případě problémů obrátili překvapivě žáci z vesnice.

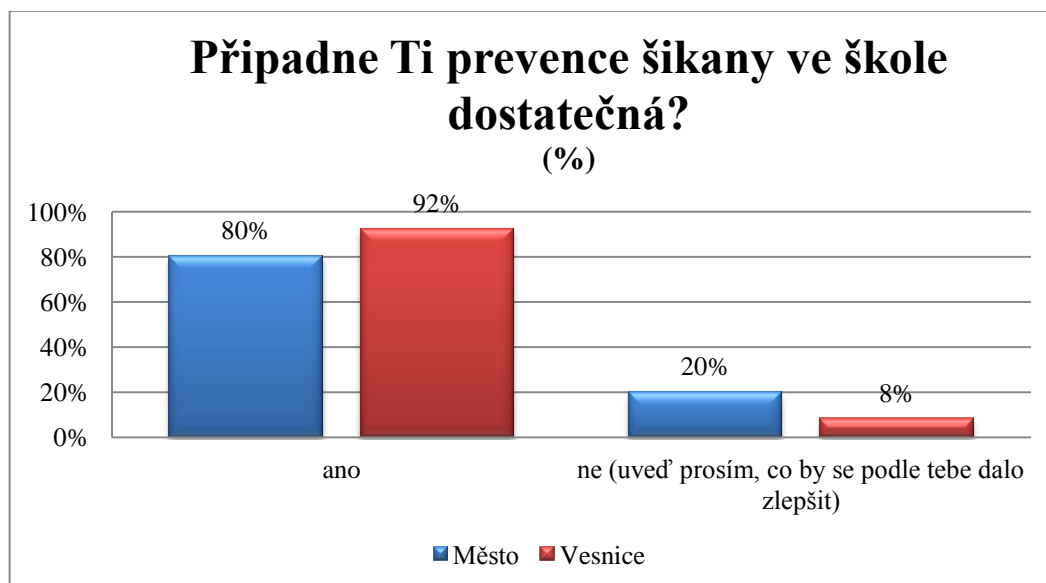
Graf č. 21 Obrátil by ses na tohoto poradce, pokud by Ti někdo opakovaně ubližoval?

16. Případne Ti prevence šikany ve škole dostatečná?

Většině žáků, a to jak ve městě, tak i na vesnici, případne prevence šikany na ZŠ dostatečná. Ukazuje se, že podle žáků je prevence šikany lepší na ZŠ na vesnici. Jako dostatečnou ji vidí 92% žáků, zatímco ve městě o něco méně, celkem 80% žáků. Žáci, častěji tedy z města, uváděli nejružnější opatření na zlepšení prevence. Nejčastěji se objevovalo, že by měly být zavedeny daleko tvrdší tresty pro šikanující, větší kontrola a dohled ze strany učitelů. Jeden z žáků také uvedl, že by učitelé neměli ignorovat šikanu, která se děje před školní budovou.

Graf č. 22 Případne Ti prevence šikany ve škole dostatečná?

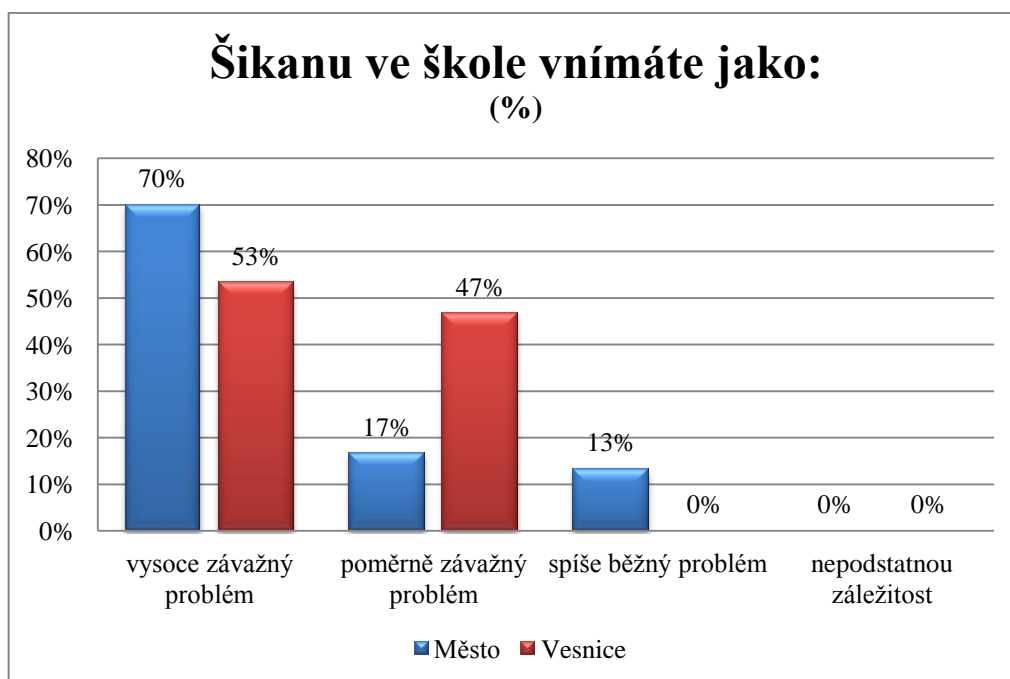
Vyhodnocení dotazníků pro učitele druhého stupně základních škol

Nyní bude vyhodnocen dotazník, určený učitelům druhého stupně základních škol na vesnici a ve městě. Jak již bylo uvedeno, osloveno bylo 30 učitelů ze dvou základních škol vesnického typu a 30 učitelů ze dvou základních škol ve městě. Celkem tedy odpovídalo 60 respondentů.

1. Šikanu ve škole vnímáte jako:

Jako vysoce závažný problém vnímají šikanu více učitelé ve městě, a to celkem 70% dotazovaných. Na vesnici ji jako vysoce závažnou vnímá pouze 53% učitelů. Zbýlých 47% učitelů z vesnické ZŠ ji vnímá jako poměrně závažný problém. Šikanu jako závažný problém vidí 17% učitelů z města. Zbýlých 13% učitelů z města vnímá šikanu jen jako běžný problém. Je pozitivním zjištěním, že žádný z dotazovaných učitelů nevnímá šikanu jako nepodstatnou záležitost.

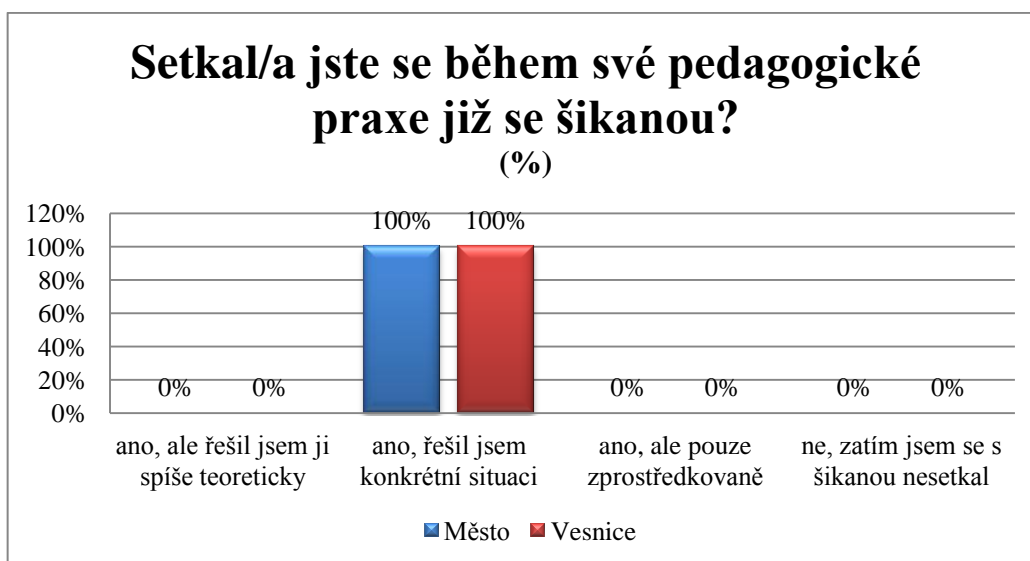
Graf č. 23 Šikanu ve škole vnímáte jako:

2. Setkal jste se během své pedagogické praxe již se šikanou?

Na základě grafu č. 24 vidíme, že každý z dotazovaných učitelů se během své pedagogické praxe setkal se šikanou. Konkrétní situaci šikany řešilo všech 100% dotazovaných a to jak ve městě, tak i na vesnici.

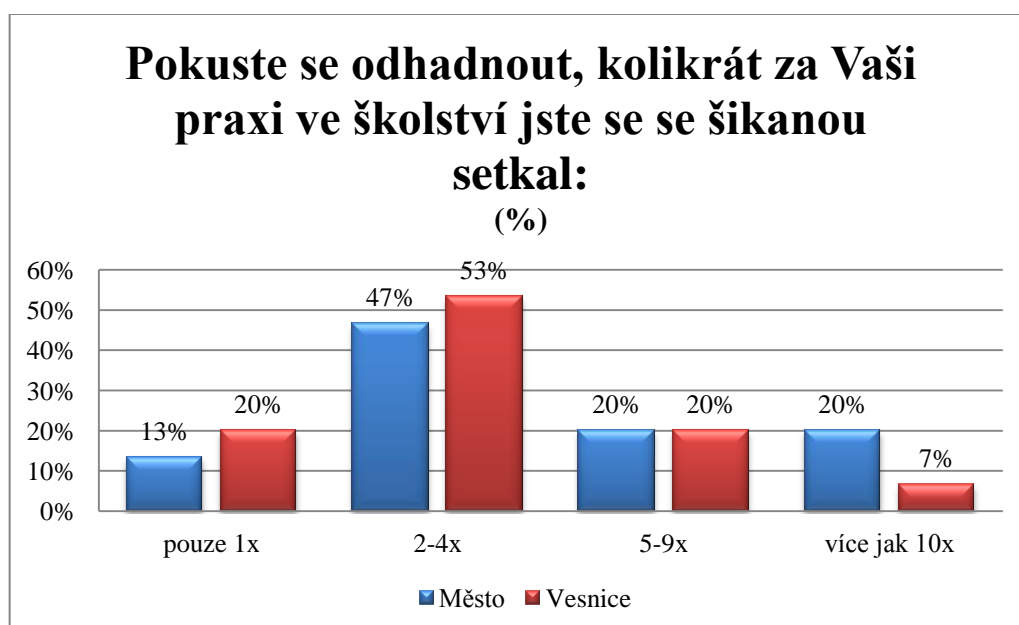
Graf č. 24 Setkal/a jste se během své pedagogické praxe se šikanou?

3. Pokuste se odhadnout, kolikrát za vaši praxi ve školství jste se se šikanou setkal:

Nejčastěji se učitelé v průběhu pedagogické praxe setkali se šikanou 2-4x. Na vesnici tuto možnost označila více než polovina učitelů, celkem 53%, ve městě 47% učitelů. Pouze 1x řešilo šikanu 13% učitelů z města a 20% učitelů na vesnici. Totožné číslo u obou skupin učitelů bylo v případě četnosti 5-9x, kdy se s ní setkalo 20% učitelů z města i z vesnice. Více jak 10x řešili šikanu častěji ve městě, kde to bylo celkem 20% učitelů, na vesnici pouhých 7% učitelů. Opět se nám potvrdilo, že ve městě řeší šikanu častěji, než na vesnici.

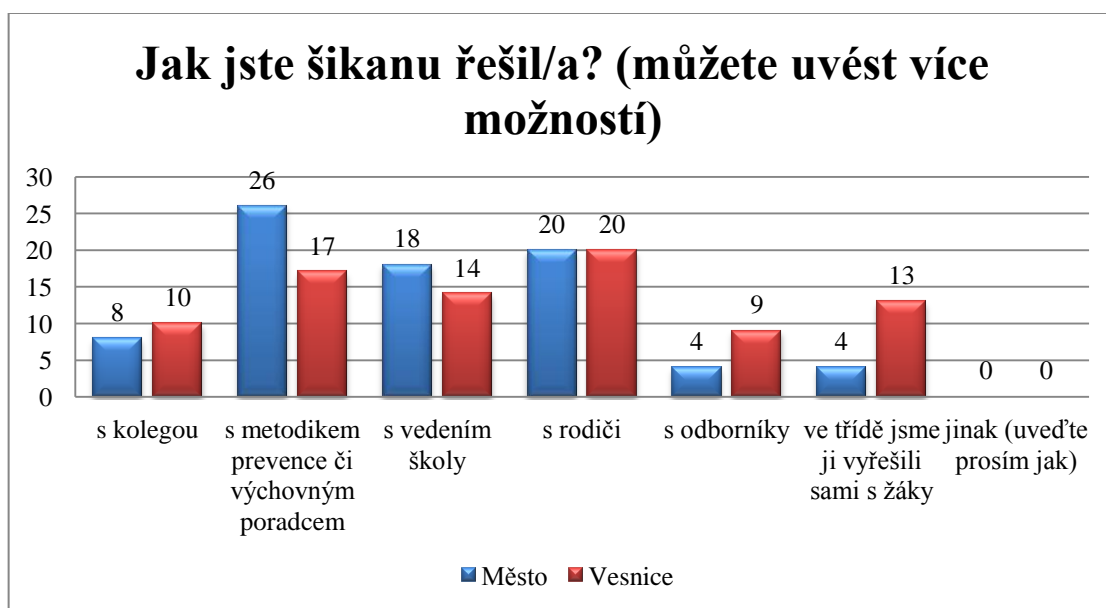
Graf č. 25 Pokuste se odhadnout, kolikrát za vaši praxi ve školství jste se se šikanou setkal:

4. Jak jste šikanu řešil/a?

U této otázky mohli učitelé označit více odpovědí. Ukázalo se, že učitelé ve městě řeší šikanu nejčastěji s metodikem prevence nebo výchovným poradcem, kde tuto možnost označilo 26 učitelů ze 30 dotázaných. Oproti tomu na vesnici, tímto způsobem řeší šikanu pouhých 17 učitelů. Stejný počet učitelů (20) ve městě i na vesnici, řešilo konkrétní případ/y šikany s rodiči. Častěji řeší jednotlivé případy šikany s vedením školy učitelé ve městě, jež tuto možnost označilo 18 městských učitelů z 30 dotazovaných, oproti tomu na vesnici jen 14 učitelů. 8 učitelů z města, v případě odhalení šikany, hledá pomoc a radu u svého kolegy, zatímco na venkově se s kolegou radí 10 učitelů. S odborníky řešili šikanu 4 učitelé z města, oproti tomu na vesnici to bylo o dost častěji, kdy tuto možnost uvedlo 9 učitelů. Šikanu řeší učitelé sami ve třídě častěji ve škole vesnického typu (13x), zatímco ve městě ji takto řešili pouhý 4 učitelé. Odpověď jinak, neoznačil žádný z 60 dotazovaných respondentů.

Graf č. 26 Jak jste šikanu řešil/a? (můžete uvést více odpovědí)

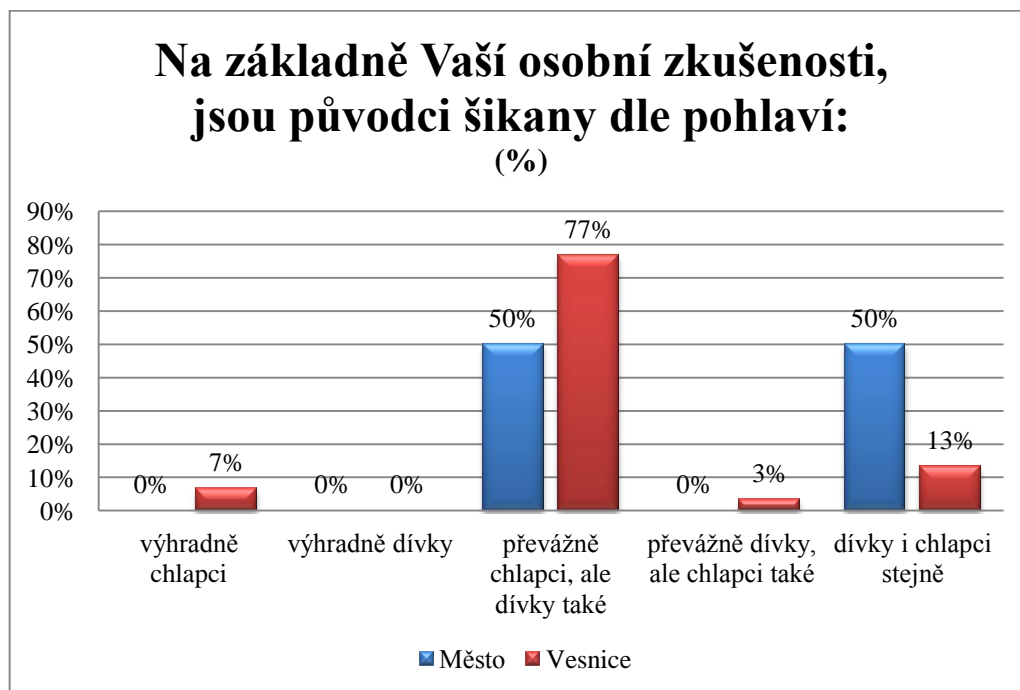

5. Na základě Vaší osobní zkušenosti, jsou původci šikany dle pohlaví:

Na základě grafu č. 27 vidíme velké rozdíly mezi zkušenostmi učitelů z města a z vesnice v souvislosti s pohlavím šikanujících. 7% učitelů z vesnice má zkušenost, že původci šikany jsou výhradně chlapci, zatímco z města takto neodpověděl žádný z dotazovaných učitelů. Na čem se ale všichni dotazovaní učitelé shodli je, že původci šikany nikdy nejsou výhradně dívky. Přesně polovina, tedy 50% dotazovaných učitelů z města má zkušenost takovou, že původci šikany jsou především chlapci, ale dívky také. Učitelů z vesnice je

o tom přesvědčeno dokonce 77% z dotazovaných. Pouhé 3% učitelů z vesnice má zkušenost takovou, že původci šikany jsou převážně dívky, ale chlapci také. Na základě osobní zkušenosti, se 50% učitelů z města domnívá, že chlapci jsou původci šikany úplně stejně jako dívky. Na vesnici je o tom přesvědčeno pouhých 13% učitelů.

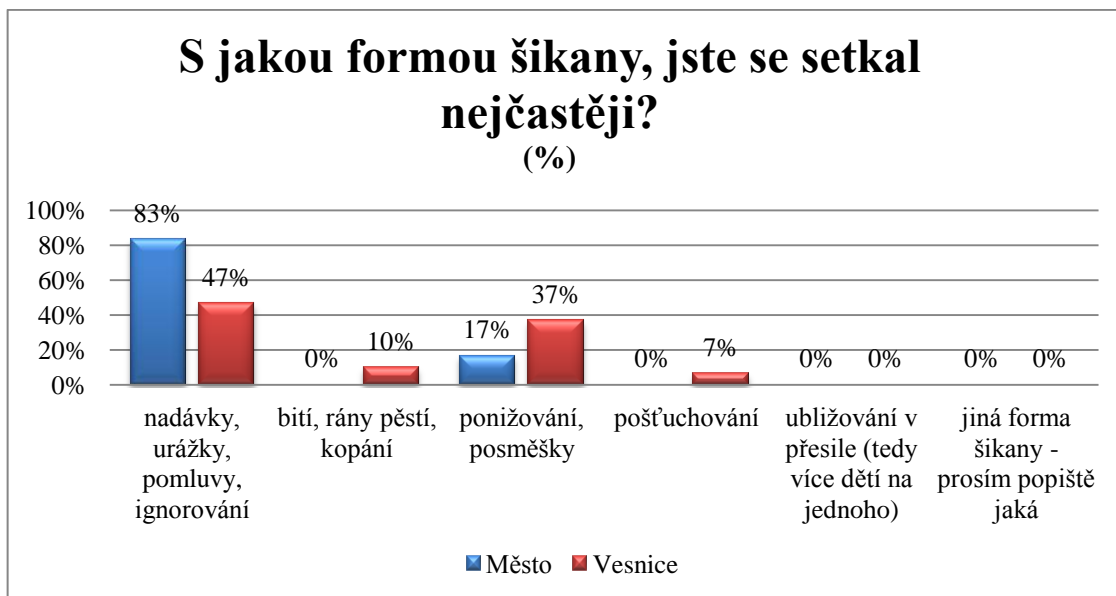
Graf č. 27 Na základě Vaší osobní zkušenosti, jsou původci šikany dle pohlaví:

6. S jakou formou šikany, jste se setkal nejčastěji?

Učitelé z města se v souvislosti se šikanou mezi žáky nejčastěji setkali s nadávkami, urážkami, pomlouváním a ignorováním. S touto formou šikany se setkalo celkem 83% učitelů z města, zatímco na vesnici pouhých 47% dotazovaných. Zbýlých 17% učitelů z města, uvedlo jako nejčastější formu šikany na ZŠ, ponižování a posměšky, zatímco na vesnické ZŠ bylo toto číslo o něco vyšší. Právě s touto psychickou formou agrese se nejčastěji setkalo 37% dotazovaných učitelů ze školy vesnického typu. Dalších 10% učitelů z vesnice uvedlo, že se setkali s bitím, rány pěstmi a kopáním. Je překvapivé, že ve městě podle učitelů není tato forma šikany na prvním místě, jelikož ji neoznačil ani jeden z dotazovaných učitelů. Zbýlých 7% učitelů z vesnice uvedlo jako nejčastější formu šikany pošťuchování, kterou rovněž neoznačil žádný z učitelů z města. Ubližování v přesile, ani jinou formu šikany neoznačil žádný z dotazovaných respondentů.

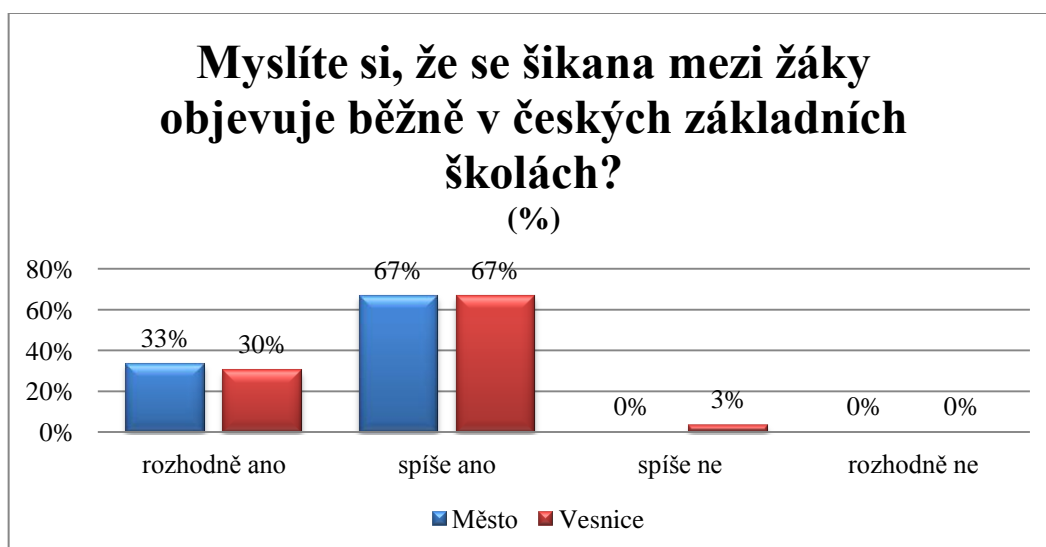
Graf č. 28 S jakou formou šikany, jste se setkal nejčastěji?

7. Myslíte si, že se šikana mezi žáky objevuje běžně v českých základních školách?

Graf č. 29 nám ukazuje, že se učitelé téměř shodují, co se týče výskytu šikany na českých základních školách. 33% učitelů z města a 30% učitelů na vesnici je přesvědčeno, že se šikana rozhodně vyskytuje na českých ZŠ. 67% dotazovaných, a to jak z vesnice, tak z města se domnívá, že se šikana s největší pravděpodobností u nás vyskytuje, a označilo možnost – spíše ano. Pouhé 3 % učitelů, a to ze školy vesnického typu je přesvědčeno, že šikana na českých základních školách spíše není. Poslední možnost – rozhodně ne, neoznačil žádný z dotazovaných respondentů.

Graf č. 29 Myslíte si, že se šikana mezi žáky objevuje běžně v českých základních školách?

8. Myslíte si, že se šikana mezi žáky vyskytuje častěji, než tomu bylo v minulosti?

O tom, že případů šikany přibývá, je přesvědčeno více učitelů z vesnice, než z města. Možnost rozhodně ano, označilo 40% dotazovaných učitelů z venkova, zatímco z města jich bylo o polovinu méně, tedy 20%. K odpovědi – spíše ano, se přiklání 33% učitelů z města a 30% učitelů z vesnice. K možnosti - spíše ne, a tedy s mírným nesouhlasem, že by výskyt šikany byl v dnešní době častější, se přiklonilo 20% učitelů z města, a o něco méně učitelů z vesnice, celkem 13%. S tvrzením, že šikana je dnes častější než v minulosti, rozhodně nesouhlasí 3% učitelů, a to pouze z vesnice. Celkem 27% učitelů z města a 13% učitelů z venkova nedokáže situaci objektivně posoudit, nejčastěji právě z důvodu krátké pedagogické praxe.

Graf č. 30 Myslíte si, že se šikana mezi žáky vyskytuje častěji, než tomu bylo v minulosti?

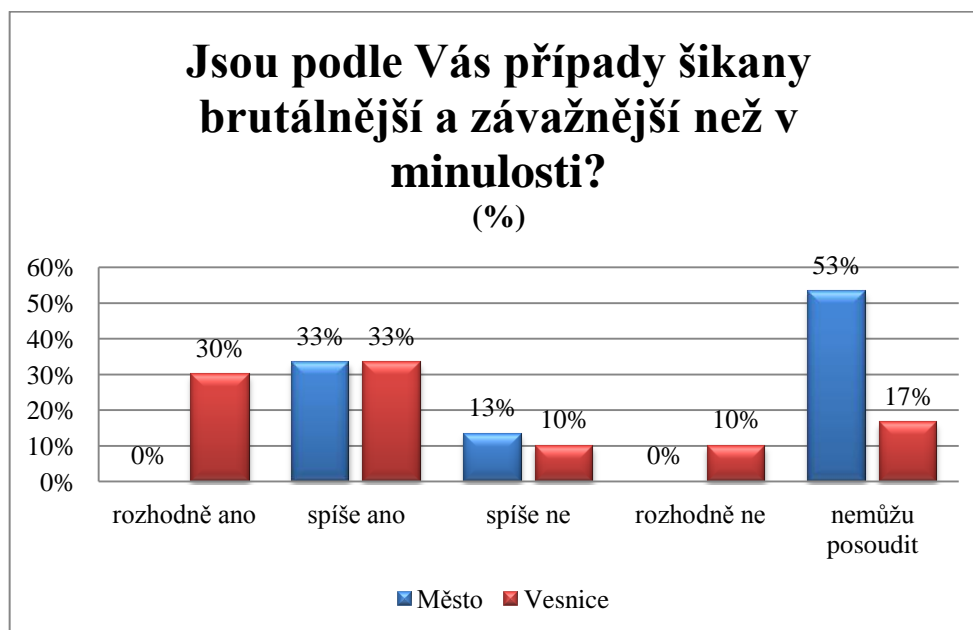
9. Pokud ano, proč myslíte, že tomu tak je?

Na tuto otázku odpovídali pouze ti učitelé, kteří v předchozí otázce uvedli, že se šikana vyskytuje v dnešní době častěji, než tomu bylo v minulosti. Ukázalo se, že učitelé z vesnice i z města mají podobný názor, proč tomu tak je. Jedny z nejčastějších odpovědí byly - propastné majetkové rozdíly mezi dětmi, vliv masmédií, internetu a sociálních sítí. Rovněž jako příčinu dnešní šikany uváděli nefungující vztahy v rodině, nedostatek času na děti a špatná výchova ze strany rodičů. V neposlední řadě jako jednu z možných příčin uváděli uvolněnou morálku poslední doby a nesprávné výchovné vzory.

10. Jsou podle Vás případy šikany brutálnější a závažnější než v minulosti?

O tom, že jsou případy šikany rozhodně závažnější a brutálnější než v minulosti, jsou přesvědčeni spíše učitelé z vesnické ZŠ, kde možnost rozhodně ano označilo 30% respondentů. K možnosti spíše ano se přiklání 33% učitelů z města, a rovněž 33% učitelů z vesnice. 13% městských učitelů a 10% učitelů z vesnice se přiklání spíše k tomu, že šikana není nyní brutálnější a závažnější než v minulosti. Žádný z učitelů ve městě, ale naopak 10% učitelů z vesnice je přesvědčeno, že rozhodně nejsou případy šikany závažnější, než tomu bylo dříve. Zbylých 50% respondentů z města si netroufá odhadnout, nebo nemůže z důvodu krátké pedagogické praxe posoudit, zda je šikana nyní brutálnější. Na vesnici vybralo možnost - nemůžu posoudit, pouhých 17% učitelů.

Graf č. 31 Jsou podle Vás případy šikany brutálnější a závažnější než v minulosti?

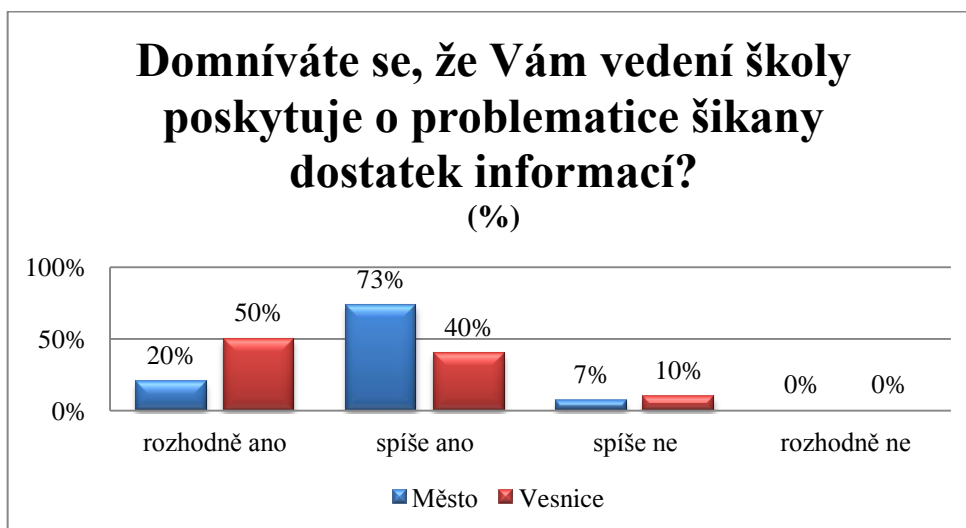

11. Domníváte se, že Vám vedení školy poskytuje o problematice šikany dostatek informací?

Touto otázkou jsme zjišťovali, nakolik mají pedagogové pocit, že jim škola poskytuje dostatek informací o tak důležité problematice, jako je šikana. Přesně polovina učitelů na venkově, tedy 50% si myslí, že jim škola rozhodně poskytuje dostatek informací o této problematice. Ve městě je o tom přesvědčeno podstatně méně učitelů, celkem 20%. Městští učitelé se spíš přiklánějí k možnosti – spíše ano, kterou označila většina, a to 73%, zatímco učitelů z vesnice jich bylo pouze 40%. Odpověď spíše ne, a tedy pocit, že nemají od školy dostatek informací, je přesvědčeno pouhých 7% učitelů z města a 10% z vesnice.

Možnost rozhodně ne, neoznačil žádný z respondentů. Na základě vyhodnocení této otázky tedy můžeme říci, že školy poskytují dostatek informací ohledně šikany, což je v rámci podpory prevence velice důležité.

Graf č. 32 Domníváte se, že Vám vedení školy poskytuje o problematice šikany dostatek informací?

12. Máte možnost v rámci školy absolvovat kurzy či preventivní programy pro učitele ohledně šikany?

Větší možnost absolvovat kurz či preventivní program mají překvapivě učitelé na vesnici, než ve městě. 77% učitelů na vesnici uvedlo, že mají možnost v rámci školy absolvovat daný kurz, zatímco ve městě jich bylo o 7% méně, celkem tedy 70% učitelů. Ideální by samozřejmě bylo, kdyby tato čísla byla ještě vyšší, ale i tak nás pozitivně překvapilo, že školy poskytují svým pedagogům možnost dalšího vzdělávání v oblasti šikany.

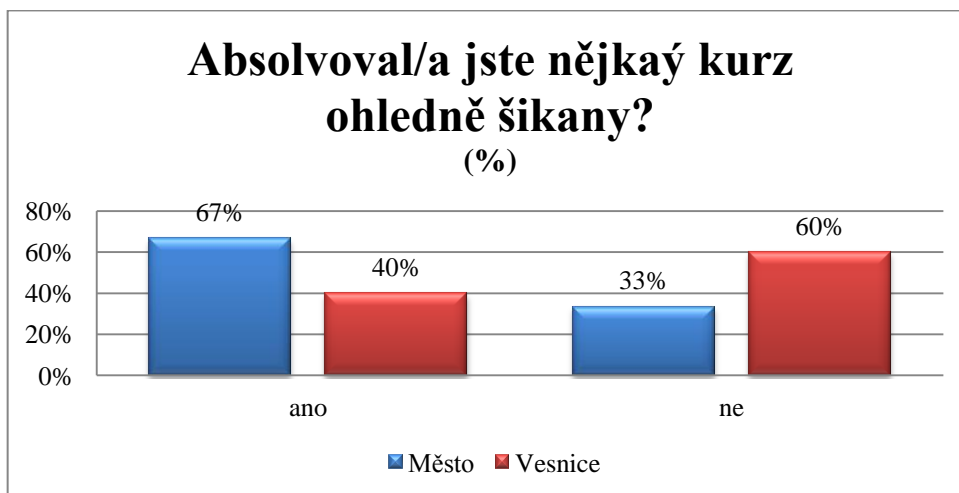
Graf č. 33 Máte možnost v rámci školy absolvovat kurzy či preventivní programy pro učitele ohledně šikany?

13. Absolvoval /a jste nějaký kurz ohledně šikany?

Na základě této otázky se ukázalo, že se častěji v problematice šikany vzdělávají učitelé ve městě, než na vesnici. 67% učitelů z města absolvovalo v rámci své pedagogické praxe kurz ohledně šikany, zatímco na vesnici jich bylo podstatně méně, pouhých 40%.

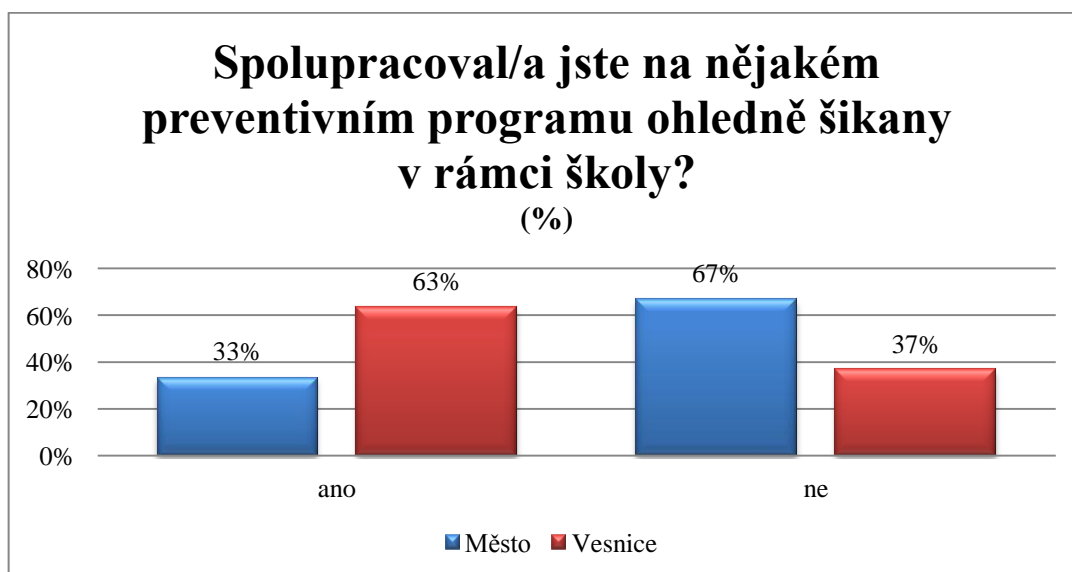
Graf č. 34 Absolvoval /a jste nějaký kurz ohledně šikany?

14. Spolupracoval/a jste na nějakém preventivním programu ohledně šikany v rámci školy?

Více než polovina, celkem 63% učitelů z vesnické ZŠ spolupracovalo na preventivním programu šikany v rámci školy, zatímco ve městě jich bylo pouze 33% dotázaných učitelů. Ukazuje se tedy, že preventivní programy týkající se šikany jsou častější ve školách na vesnici, než ve městě.

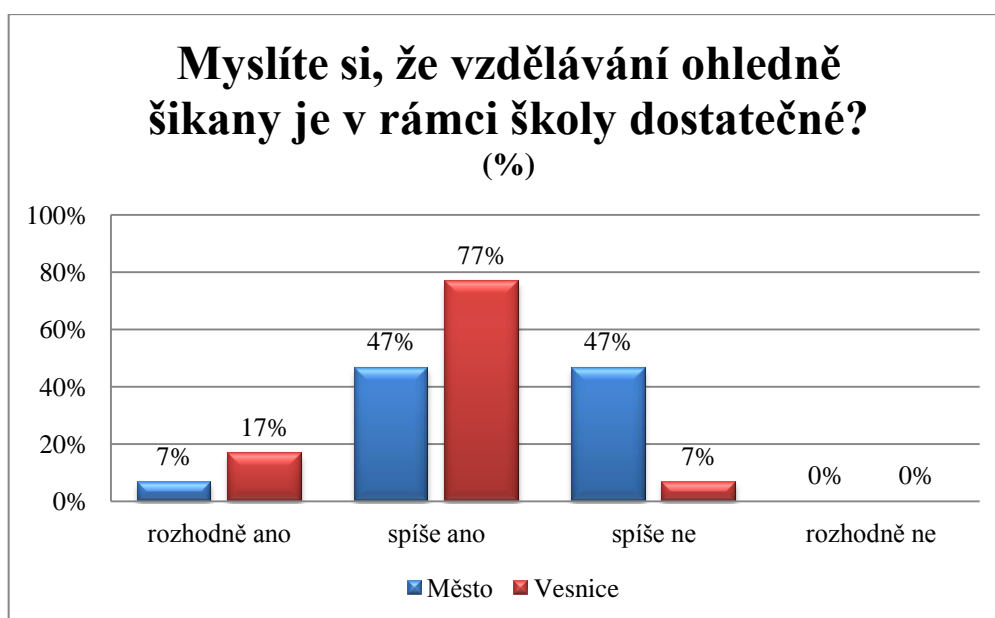
Graf č. 35 Spolupracoval/a jste na nějakém preventivním programu v rámci školy?

15. Myslíte si, že vzdělávání ohledně šikany je v rámci školy dostatečné?

Na základě grafu č. 36 vidíme, že spokojeni se vzděláváním v oblasti šikany jsou spíše učitelé na vesnici než ve městě. Pouhých 7% učitelů z města a 17% učitelů z vesnice se domnívá, že vzdělávání v oblasti šikany na jejich škole je dostatečné. 77% učitelů z venkova a dost méně, pouhých 47% učitelů z města se přiklání k odpovědi – spíše ano. Téměř polovina dotázaných učitelů z města, rovněž 47% se domnívá, že vzdělávání ohledně šikany není příliš dostatečné a označili možnost – spíše ne. Na vesnici se k této možnosti přiklonilo pouze 7% učitelů. Možnost rozhodně ne, neoznačil žádný z dotazovaných respondentů.

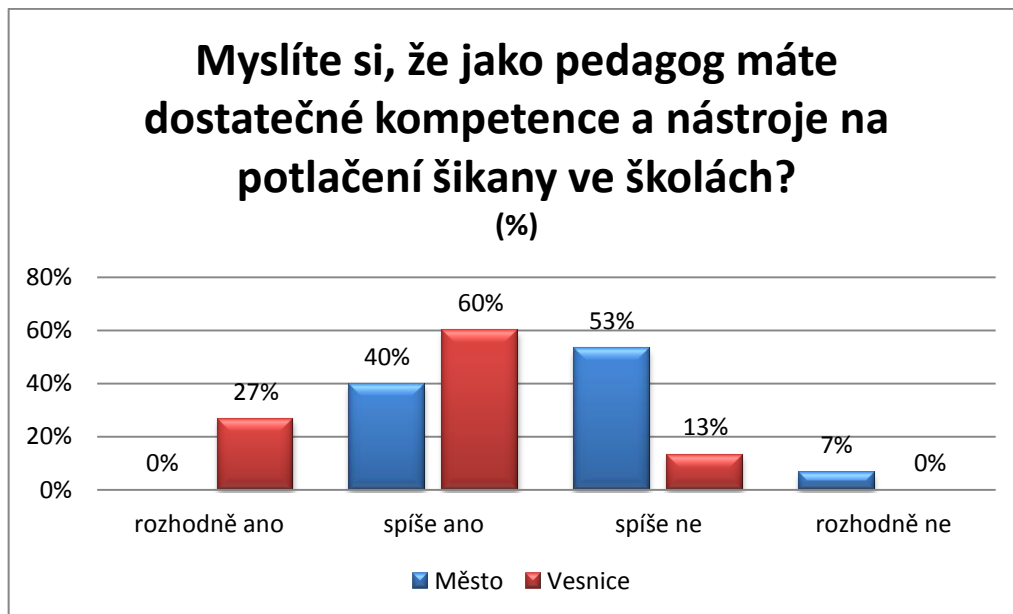
Graf č. 36 Myslíte si, že vzdělávání ohledně šikany je v rámci školy dostatečné?

16. Myslíte si, že jako pedagog máte dostatečné kompetence a nástroje na potlačení šikany ve školách?

O tom, že mají dostatek kompetencí a nástrojů k potlačení šikany jsou přesvědčeni spíše učitelé na vesnici. Žádný z učitelů z města neoznačil možnost – rozhodně ano. Naopak 27% učitelů z vesnice si myslí, že jako pedagogové, mají rozhodně dostatek kompetencí a nástrojů k potlačení šikany. Možnost spíše ano – zvolilo 60% učitelů z vesnice a 40% učitelů z města. Více než polovina, celkem 53% učitelů z města je přesvědčeno, že dostatek kompetencí a nástrojů k potlačení šikany na školách spíše nemají, zatímco učitelů z vesnice je o tom přesvědčeno pouhých 13%. Možnost - rozhodně ne, zvolilo 7% učitelů z města, zatímco z vesnice ji nezvolil žádný z respondentů.

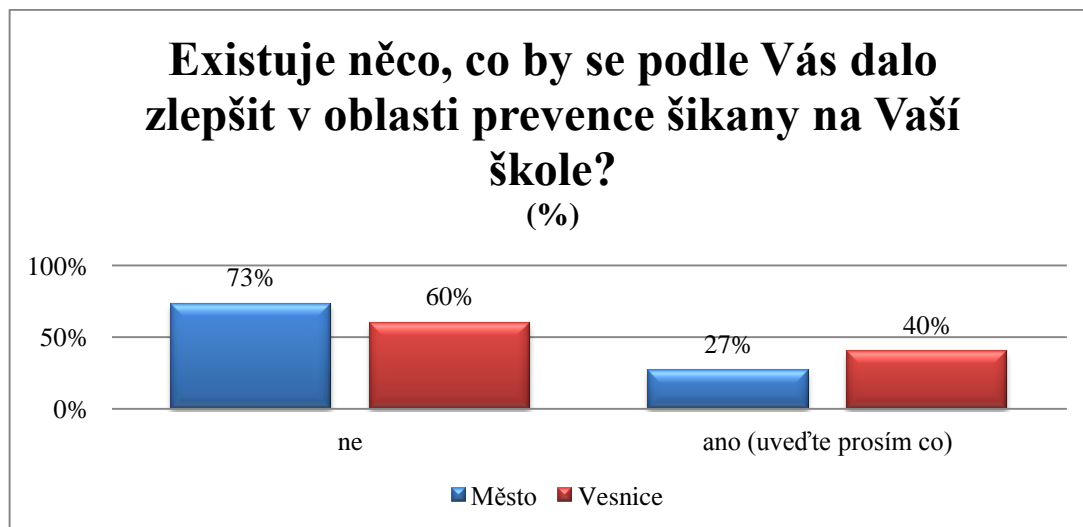
Graf č. 37 Myslíte si, že jako pedagog máte dostatečné kompetence a nástroje na potlačení šikany ve školách?

17. Existuje něco, co by se podle Vás dalo zlepšit v oblasti prevence šikany na Vaší škole?

Celkem 73% učitelů z městské ZŠ a 60% učitelů ze ZŠ vesnického typu, nenapadá nic, co by se dalo zlepšit v oblasti prevence v rámci školy. 27% učitelů z města a 40% učitelů z vesnice se domnívá, že je v oblasti prevence v rámci školy co zlepšovat. Nejrozličnější tipy jak zlepšit prevenci v oblasti šikany na školách uváděli především učitelé z vesnice. Nepřehlížení maličností, větší všímavost k žákům a neignorování šikany ze strany učitelů na I. stupni ZŠ byly nejčastější odpovědi, které učitelé uváděli. Rovněž přednášky, diskuze a celková osvěta jak pro učitele, žáky ale i rodiče bylo jedním z opatření, jak zabránit šikaně. Jeden z učitelů z města uvedl, že by v rámci vyučování měly probíhat různé formy dramatické výchovy, např. na téma šikana. Žáci by si tak na vlastní kůži vyzkoušeli, jaké je to být v roli šikanujícího, oběti, apod. Poté by následovala diskuze s žáky, na toto téma.

Graf č. 38 Existuje něco, co by se podle Vás dalo zlepšit v oblasti prevence šikany na Vaší škole?

5.4.2 Vyhodnocení hypotéz

Tato část je zaměřena na vyhodnocení stanovených hypotéz.

H1 Každý žák druhého stupně základní školy se někdy osobně setkal se šikanou.

Na základě vyhodnocení otázky č. 4 v dotazníku určeného žákům 2. stupně základních škol, jsme zjistili, že 10% a 4% žáků z vesnice je šikanováno. 12% žáků z města a 16% žáků z vesnické ZŠ bylo šikanováno v minulosti. Jeden (1%) žák a to jak z vesnice, tak i z města se přiznal, že šikanuje svého spolužáka či spolužáky. Svědkem šikany byli častěji žáci z městské ZŠ, kteří označili tuto možnost celkem 47x (47%), kdežto na vesnici pouhých 25% žáků. Celkem 54% žáků na vesnici a 30% dotazovaných žáků ve městě uvedlo, že se nikdy osobně neseťkali se šikanou. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že ne každý žák druhého stupně, se osobně setkal se šikanou.

/názorně viz. graf č. 11/

Hypotéza H1 nebyla potvrzena.

H2 Častěji se s šikanou setkávají žáci, kteří navštěvují školu ve městě než na vesnici.

Hypotéza byla rovněž ověřována na základě výsledků z dotazníků určeným žákům ZŠ, a to především prostřednictvím otázek č. 3, 4, 9, 10, 11. Celkem 46% dotazovaných žáků z města, a stejný počet žáků z vesnice je přesvědčeno, že se šikana vyskytuje na jejich škole. Pouhé 2% žáků z města se domnívá, že šikana není záležitostí jejich školy, zatímco

na vesnici je jich o dost více, celkem 17% dotazovaných žáků. Více než polovina žáků ve městě (52%) a 37% žáků na vesnici si netroufá odhadnout, zda je šikana záležitostí jejich školy. Na základě vyhodnocení otázky č. 4 jsme zjistili, že pouhých 30% žáků ve městě se nikdy nesetkalo se šikanou, zatímco na škole vesnického typu jich byla více než polovina, celkem 54% dotazovaných žáků. To, že se žáci setkávají častěji se šikanou ve městě, potvrzuje i vyhodnocení otázky č. 9, kdy se k tomu, že se stali obětí šikany, přiznalo více žáků z města, celkem 28%, oproti 20% dotazovaných žáků na vesnici. I po vyhodnocení další otázky, č. 10 se ukázalo, že o někom ze třídy kdo je šikanován, ví více dětí ve městě, celkem 38%, než na vesnici (32%). Otázka č. 11 opět naši hypotézu potvrzuje. Více než polovina, 62% dotazovaných žáků navštěvujících ZŠ ve městě uvedlo, že slyšeli od svého spolužáka či kamaráda ze školy, že se setkal/a se šikanou. Na vesnici takto odpovědělo pouze 36% dotazovaných žáků. Na základě vyhodnocení výše uvedených otázek se potvrdilo, že ve městské ZŠ je šikana častější než ve vesnické.

/názorně viz. graf č. 10,11,15,16,17/

Hypotéza H2 byla potvrzena.

H3 Nejčastější formou šikanování na školách je fyzické násilí.

Třetí hypotéza byla ověřována z výsledků obou dotazníků, tedy jak pro žáky, tak i pro jejich učitele. V případě dotazníků jsme pomocí otázky č. 5 u žáků, a u učitelů pomocí otázky č. 6 zjišťovali, s jakou nejčastější formou šikany se ve škole setkávají. Nejčastější forma šikany, a to jak podle učitelů, tak i podle žáků jsou nadávky, urážky, pomluvy a ignorování. Tuto možnost označilo 49 žáků ze 70 dotazovaných z města, kteří měli zkušenost se šikanou. Na vesnici, rovněž označila tuto možnost většina žáků, celkem 24 ze 46 dotazovaných. Ve městě se nejčastěji setkala s touto formou šikany dokonce 83% dotazovaných učitelů, a na vesnici rovněž tato forma šikany patřila mezi nejčastější odpověď, kdy ji označila téměř polovina, 47% dotazovaných učitelů. Ponižování a posměšky patřily k druhé nejčastější formě šikany. Zde se opět žáci a učitelé téměř shodli. 10 žáků z města a 14 žáků z vesnice se s touto formou šikany setkala nejčastěji. Co se týče učitelů, jsou posměšky a pomluvy častější na vesnici (37%), než ve městě (17%), ale v obou případech patřili ke druhým nejčastějším odpovědím. Pošťuchování jako nejčastější formu šikany označili pouze 4 žáci z města, z vesnice tak neučinil žádný ze žáků, ale naopak 7% vesnických učitelů. Fyzickou šikanu, jako bití, rány pěstí a kopání

označilo překvapivě pouhých 5 žáků ze 70 dotazovaných z města, a rovněž 5 žáků ze 46 dotazovaných z vesnice. Rovněž učitelé se s fyzickým násilím, jako jednou z forem šikanování setkávají minimálně. Na vesnici tuto možnost uvedlo pouhých 10% dotazovaných, a ve městě dokonce žádný z dotazovaných učitelů. Na základě vyhodnocení dotazníků jsme zjistili, že fyzické násilí rozhodně nepatří mezi nejčastější formu šikanování na školách.

/názorně viz. graf č. 12,28/

Hypotéza H3 nebyla potvrzena.

H4 Každý učitel během své pedagogické praxe musel řešit šikanu mezi žáky.

Hypotézu č. 4 jsme zjišťovali pomocí otázky č. 2 u dotazníku určeného učitelům 2. stupně základních škol. Na základě vyhodnocení této otázky se ukázalo, že každý učitel během své pedagogické praxe řešil šikanu mezi dětmi. Všechny 100% učitelů z města a rovněž 100% učitelů z vesnice přiznalo, že řešilo konkrétní případ šikany mezi svými žáky.

/názorně viz. graf č. 24/

Hypotéza H4 byla potvrzena.

H5 Učitelé z města řeší šikanu mezi žáky častěji, než učitelé na vesnici.

Hypotéza byla ověřována rovněž z dotazníku určeného učitelům 2. stupně ZŠ. Na základě odpovědí na otázku č. 3 jsme zjišťovali a zároveň porovnávali, kolikrát se se šikanou setkali učitelé z města a učitelé z vesnice. Pouze 1x v průběhu své pedagogické praxe řešilo šikanu pouhých 13% učitelů z města a 20% učitelů z vesnice. 2-4x řešilo šikanu 47% dotazovaných učitelů na vesnici, a 53% učitelů ve městě. 5-9x bylo nuceno řešit šikanu mezi svými žáky 20% dotazovaných, a to jak z vesnice, tak z města. Více jak 10x, se setkala se šikanou 20% učitelů z města, a pouhých 7% učitelů na vesnici. I když se celková čísla mezi učiteli z města a vesnice lišila minimálně, musíme konstatovat, že podle předpokladu učitelé z města řeší šikanu častěji, než učitelé na vesnici.

/názorně viz. graf č. 25/

Hypotéza H5 byla potvrzena.

5.5 Závěr výzkumu a doporučení pro zkoumané žáky a školy

Na základně výzkumného šetření jsem se snažila zjistit, jaké zkušenosti a postoje mají dnešní žáci a jejich učitelé na základních školách ohledně šikany. Především jsem se ale zaměřila na srovnání šikany v prostředí škol městských a venkovských. Dotazníkové šetření jsem provedla celkem ve 4 českých základních školách. Ve městě byl výzkum proveden na ZŠ Křídlovická a ZŠ Arménská v Brně. Každá z těchto škol, má více jak 450 žáků, a tudíž je anonymita školáků daleko vyšší než na venkově. Na školách vesnického typu, bylo výzkumné šetření provedeno na ZŠ v Podivíně a na ZŠ v Lednici. Tyto školy nenavštěvuje více jak 300 školáků. Celkem byly potvrzeny 3 hypotézy, naopak 2 potvrzeny nebyly. Určité rozdíly v souvislosti se šikanou v jednotlivých prostředích škol byly na základě provedeného výzkumu prokázány. V některých odpovědích se žáci i učitelé obou typů škol shodli, avšak u některých otázek, se odpovědi výrazně lišili. Na základě provedeného výzkumu se ukázalo, že šikana není cizí dětem na obou typech škol, avšak častěji se se šikanou setkávají žáci z města.

Co rozhodně není pozitivním zjištěním je, že se jen 30% žáků z města nikdy nesetkalo osobně s jednáním, které má znaky šikany. Pouhé 2% žáků z města je přesvědčeno, že šikana není záležitostí jejich školy. Ostatní žáci z jejich školy se buď domnívají, že šikana se u nich vyskytuje, nebo si to netroufnou odhadnout. Tento výsledek se dá možná přisuzovat rozdílnému prostředí, ve kterém tito žáci žijí. Je známo, že děti v městské škole se mnohem méně znají a tudíž si třeba ani netroufnou odhadnout, co se kolem nich děje ostatním. Z výzkumného, od všech dotazovaných žáků navíc vyplynulo, že nejčastější forma šikany s jakou se setkávají, jsou nadávky, urážky, pomluvy a ignorování a hned na druhém místě jsou ponižování a posměšky. Ukázalo se, že fyzická šikana je na dotazovaných školách minimální, a spíše převládá šikana psychická. Tato forma verbální agrese bývá často daleko závažnější, než šikana fyzická, a její odhalení je daleko problematičtější. Tato forma šikany je spíše typická pro dívky než pro chlapce, avšak z mého výzkumného šetření vyplynulo, že šikanujícím bývá nejčastěji, a to jak ve městě, tak i na venkově jeden chlapec. Dle většiny dotazovaných dětí je fyzická šikana, jako bití, rány pěstí, kopání apod. nejzávažnější formou šikany. Ukázalo se, že děti se se šikanou obracejí v první řadě na rodiče, třídního učitele, kamarády a až pak na výchovné poradce či metodika prevence. Děti by případnou šikanu řešili s rodiči častěji na venkově, a jen necelá polovina všech dotázaných dětí, by šikanu řešila s třídním učitelem. K metodiku prevence má důvěru ještě méně dětí, a obrátilo by se na něj pouhých 16% žáků z města

a 33% žáků z vesnice. Co se týká prevence, je podle žáků dostatečná spíše na venkově. Může to být dáno i zjištěnými výsledky našeho výzkumu, že se šikana na školách na venkově objevuje méně než ve městě. Zda je to dáno lepší prevencí ve škole na vesnici, však můžeme jen spekulovat.

Na základě našeho výzkumu jsme také zjistili, že každý učitel, se během své pedagogické praxe setkal se šikanou. Ukázalo se, že častěji řeší šikanu učitelé ve městě než na vesnici, a tam také řeší šikanu častěji s metodikem prevence. Na venkově si naopak častěji šikanu řeší sami ve třídě. Polovina dotazovaných učitelů ve městě je přesvědčena, že dívky i chlapci šikanují stejně. Druhá polovina si myslí, že častěji šikanují chlapci. Většina učitelů na vesnici je přesvědčena, že původci šikany jsou především chlapci. Většina odborníků (např. Kolář, Říčan) se ale shoduje, že dívky bývají původci šikany stejně často jako chlapci. Šikana u chlapců bývá ale více vidět. Dívky často intrikují, vydávají se za kamarádky a oběť ani dlouho netuší, že se stala terčem šikany. Učitelé, stejně jako žáci označili nadávky, urážky, pomluvy a ignorování jako jednu z nejčastějších forem šikany. Téměř všichni dotázaní učitelé, mimo 3% z vesnice, se domnívají, že se šikana vyskytuje na českých školách. Rovněž většina je přesvědčena, že se objevuje častěji, než tomu bylo v minulosti.

Návrhy od učitelů, tak i od žáků na zlepšení prevence byly zajímavé, a rozhodně stojí k zamyšlení. Větší kontrola a dohled ze strany učitelů, netolerování průvodních projevů šikany na I. stupni základních škol, neignorování šikany mimo školní budovu je to minimální, co se dá při troše dobré vůle splnit, avšak jen tímhle nejspíše šikaně nezabráníme. Za primární považuji dostatečnou informovanost a vzdělávání pedagogů ohledně šikany. Není žádným tajemstvím, že bohužel ani pedagogické fakulty neposkytují zatím budoucím učitelům odpovídající vzdělání v této problematice. Z výše uvedeného vyplynulo, že učitelé z mého výzkumného šetření ve většině případů mají možnost absolvovat preventivní kurzy proti šikaně v rámci školy, a většina učitelů z města je také absolvovala. Bohužel občas bývá praxe i taková, že je na základních školách učitelům doporučeno studium odborné literatury, a tím pro ně veškeré sebevzdělávání v oblasti prevence končí. Důvodem bývá nejčastěji nedostatek finančních prostředků. Doufám, že pedagogů, kteří budou moci absolvovat preventivní kurzy proti šikaně, bude stále přibývat. V rámci prevence šikany na školách, je totiž vždy co zlepšovat.

Kromě samotného učitele, leží preventivní snahy v posledních letech především na bedrech metodiků prevence, kterým bohužel na realizaci těchto snah chybí čas, a hlavně peníze.

Tuto funkci vykonávají často nad rámec pracovní doby, a minimální finanční odměna, která se jim od vedení školy dostává, jim vynaloženou práci a starosti může těžko vykompenzovat. Bohužel z našeho výzkumného šetření vyplynulo, že jen málo dětí ve škole ví, kdo u nich ve škole působí jako metodik prevence. Je otázkou, jestli nemohou metodika prevence ve své škole najít, anebo jestli je jejich činnost špatná. V některých případech bývají bohužel metodici prevence jmenováni jen formálně, a jejich činnost v rámci prevence je minimální, nebo v horším případě nulová. Zjišťovali jsme také, zda mají děti důvěru k tomuto metodikovi, a zda by se na něj obrátili s žádostí o pomoc. Výsledky z města a z vesnice se příliš nelišily. Bohužel, ne příliš velké procento žáků svému metodikovi prevence důvěřuje, a obrátilo by se na něj s žádostí o pomoc. Metodici prevence, se však ve své praxi občas setkávají také s odmítavými postoji vedení školy, které nechce preventivní aktivity financovat, a také s negativními postoji některých učitelů, kteří vnímají prevenci jako zbytečnou povinnost, která je pouze zdržuje od plnění osnov.

Zapojit celý pedagogický sbor a umožnit třídním učitelům realizovat třídnické hodiny zaměřené na interpersonální vztahy, by mohla být jedna z efektivních strategií v boji proti šikaně. Dalším, a jistě velmi úspěšným opatřením v boji proti šikaně by bylo plošné zavedení školních psychologů. Bohužel, především kvůli nepříznivé finanční situaci škol, působí tento psycholog na ZŠ spíše výjimečně. Školy, kde tito školní psychologové působí, mají s touto funkcí v oblasti prevence šikany velmi pozitivní zkušenosti.

K minimalizaci šikany je tedy potřeba zvolit maximálně účinnou prevenci násilí mezi žáky. Neznamená to však jen samotné předcházení šikaně, protože to se bohužel někdy nepodaří. Je třeba, aby byl pedagog vnímavý, nebagatelizoval byt' i mírné agresivní projevy žáků a šikanu dokázal včas odhalit a efektivně ji řešit. Také jasně stanovená pravidla prostřednictvím školního řádu, popřípadě vlastní třídní pravidla, spolupráce s rodiči a specializovanými zařízeními jsou jedním z řešení, jak bránit šikaně. Pedagogové si musí být vědomi, že tam, kde se vyskytuje více dětí pohromadě, může šikana kdykoliv propuknout, ať už se jedná o „sebelepší“ kolektiv.

ZÁVĚR

Diplomové práce se zabývala problematikou šikany, která je bohužel aktuálním tématem řady našich škol a dotýká se, ať už přímo nebo nepřímo, každého z nás. Práce upozornila na problematiku šikany na základních školách, podrobně tuto obsáhlou problematiku popsala, a rovněž odkryla možné způsoby jejího řešení. Praktická část odhalila, že zrovna ideální stav výskytu šikany na základních školách. Ukázalo se, že šikana na českých školách, je spíše běžnou praxí, než výjimečnou událostí.

Práce srovnávala šikanu v prostředí městských a venkovských škol, se zaměřením na jejich rozdílnost. A i když v minulosti, např. skandinávské výzkumy nepotvrdili, že je šikana ve městech častější, z výzkumného šetření této diplomové práce to vyplynulo. Ukázalo se, že školák navštěvující menší základní školu na vesnici, má menší pravděpodobnost, že se setká se šikanou, než školák v městě. Je nutno ale poukázat na omezený výběr vzorku reprezentantů v této diplomové práci. Jistě by bylo lepší variantou, oslovit školáky a učitele, z více než čtyř základních škol, avšak z důvodu časové náročnosti to nebylo možné. Právě to považuji za slabou stránku tohoto výzkumného šetření.

Přínos této práce může být nejenom v poukázání na samotnou problematiku šikany, ale také odhalení hlubších kořenů problému, které se dají řešit metodikami sociální pedagogiky a dalšími formami pomoci. Je časté, že původci šikany mají nevyřešené osobní problémy, což je obzvláště v oboru sociální pedagogiky primární, a relativně dobře definovatelná skupina postižených.

Při psaní této práce jsem si uvědomila, že naši společnost čeká ještě dlouhá cesta a spousta práce. Každý z nás může přispět k nápravě, a to především tím, jak bude vychovávat své děti, jak se bude chovat ke svým blízkým a jakým pro ně bude vzorem. I my si můžeme vzít důležité lekce z našich chyb a prohřešků. Pamatujme na to, že vše má svou cenu a následky, a že bychom především měli podpořit ty, od kterých čekáme, že se postarají o prevenci a řešení šikany.

Ukázalo se, že klíčovou osobou v oblasti prevence šikany ve škole je nepochybně pedagog. Tato postava prezentující autoritu a vzor má mnoho úkolů, co se vývoje třídního kolektivu týká. Svalujeme na ni vinu a předesíláme jí zodpovědnost, vyžadujeme prevenci a ostražitost. Vyhovoval by individuální přístup a dostatek věnovaného času nad rámec vyučovacích hodin. Když takto shrneme všechna očekávání a dozajista nepochybně nápomocné kvality k předejití nebo řešení šikany, měli bychom se zamyslet, zda je tohle

vše skutečně možné z pozice a podmínek, které kantorům dnes poskytujeme. Vždyť čekáme výchovu, dohled a vedení. Položme si tedy otázku, zda se jako rodiče a stát adekvátně k těmto požadavkům chováme k samotným učitelům? Jsou motivováni a podporováni? Odpovídá jejich platové ohodnocení škále jejich povinností? Dostává se jim upřímného a nápomocného jednání od rodičů? Ano, učitel má zásadní roli v tom zda a jak se šikana vyskytne na škole, v jeho třídě. Nemůžeme však chtít, aby vše zvládl sám. Boj proti šikanování je společným úkolem nás všech, tedy pedagogů, rodičů a celé naší společnosti.

Na základě získaných poznatků jsem došla k závěru, že se šikana ve školách nejspíš nikdy nepodaří úplně vymýtit, avšak je možné ji alespoň minimalizovat, a to především pomocí prevence. To je totiž nejúčinnější, nejjednodušší a zároveň nejlevnější způsob, jak proti šikaně bojovat. Je jen na nás, na odborné, pedagogické i rodičovské veřejnosti, aby se škola stala místem, kde je naplňováno právo dětí žít v bezpečí a svobodě.

Diplomová práce je věnována Základní škole v Podivíně a Základní škole v Lednici, především výchovným poradcům, metodikům prevence a učitelům, kteří zde mohou čerpat inspiraci k problematice šikany. Osobně věřím v tuto efektivitu, a mám tak podstatný důvod pokračovat v této snaze.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Zákony a nařízení

- (1) Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních; (Č.j. 21291/2010-2)
- (2) Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízeních; (Č.j. 24 246/2008-6)
- (3) Metodický pokyn k prevenci a řešení šikanování u žáků škol a školských zařízení (Č.j.: 28 275/2000-22)
- (4) Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních; (Č.j. 20 006/2007-51);
- (5) Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních; (Č.j. MSMT- 22294/2013-1)
- (6) Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů;
- (7) Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů;
- (8) Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (TrZ), ve znění pozdějších předpisů;

Literatura

- (9) ANTIER, E. *Agresivita dětí*. Praha: Portál, 2002, 104s. ISBN 80-7178-808-2.
- (10) BENDL, S. *Prevence a řešení šikany*. Praha: ISV nakl., 2003, 198 s. ISBN 80-86642-08-9.
- (11) FIELDOVÁ, E.M. *Jak se bránit šikaně*. Ikar, 2009, 311 s. ISBN 978-80-249-1176-2.
- (12) FROUZOVÁ K. (cit. Buchal J.) *Když deváták chrání prvňáka*. MF DNES; 1.11.2012
- (13) HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 1. vydání. Praha: Portál, 2004, 776 s. 978-80-7367-569-1.
- (14) HAVLÍNOVÁ, M., KOLÁŘ, M. *Sociální klima v prostředí základních škol ČR*, výzkumná studie. Praha: MŠMT ČR, 2001, 46s.
- (15) JANOŠOVÁ, P., ŘÍČAN, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010, 160 s. ISBN 978-0-247-2991-6.

- (16) JUSKO, P. *Sociální práce s mládeží a sociopatologické javy*. 217 s. ISBN 978-8083-705-1.
- (17) KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Portál, 2005, 255 s. ISBN 80-7367-014-3.
- (18) KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Portál, 2011, 336 s. ISBN 978-80-7367-871-5.
- (19) KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Portál, 1997. 127 s. ISBN 80-7178-12-1.
- (20) KYRIACOU CH. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Portál, 2005. 152 s. ISBN 80-7178-945-3.
- (21) LAINOVÁ, M. *Děti a jejich problémy II*. sborník studií; Sdružení Linka bezpečí 2007. 136 s. ISBN 978-80-254-1372-2.
- (22) LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2005. 27 s. ISBN 80-239-4482-7.
- (23) MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Grada, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5.
- (24) MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Institut mezioborových studií Brno, 2009. 194 s.
- (25) PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 6. vyd. Praha, Portál, 2009. 395 s. ISBN 978-80-7367-647-6.
- (26) SPÁLKOVÁ D. *Minimalizace šikany, shrnutí pilotního projektu*. 68 s. ISBN: 978-80-9040-712-1.
- (27) ŠTURMA, J. *Šikanování a šikanování jako pedagogický problém*. 2001, 24 s. ISBN: 809022895X
- (28) ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál. 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9.
- (29) VÁGNEROVÁ, K., a kol. *Minimalizace šikany*. Portál 2009. 152 s. ISBN:978-80-7367-611-7.
- (30) VANÍČKOVÁ, E. *Cesta za poznáním šikany: Šikanování mezi dětmi*. 11 s. Praha: Česká společnost na ochranu dětí. 2002. ISBN 80-238-9448-X.
- (31) WEBSTER-DOYLE, T. *Proč mě pořád někdo šikanuje?* Pragma. 2002. 144 s. ISBN 80-7205-804-5.
- (32) Oficiální stránky *Minimalizace šikany*; [online], [cit. 2013-09-01], Dostupné z WWW: <<http://www.minimalizacesikany.cz/aktivity-projektu/284>>

- (33) Oficiální stránky *Pražského centra primární prevence*; Manuál pro tvorbu minimálního preventivního programu, Praha 2010, [online], [cit. 2013-10-23], dostupné z WWW: <<http://www.prevence-praha.cz/minimalni-preventivni-program/formular-mpp>>
- (34) Oficiální stránky *Střediska výchovné péče pro děti a mládež* [online], [cit. 2013-10-22], dostupné z WWW: <<http://svp-lbc.cz/preventivni-programy/>>
- (35) Věstník MŠMT; 7/2005 - Koncepce poradenských služeb poskytovaných ve škole (č.j. 27 317/2004-24)

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

MIŠ	Minimalizace šikany
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MPP	Minimální preventivní program
OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dětí
PPP	Pedagogicko-psychologická poradna
SVP	Středisko výchovné péče
ŠVP	Školní preventivní program
ZŠ	Základní škola

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1 Žáci podle pohlaví	50
Graf č. 2 Žáci podle tříd.....	50
Graf č. 3 Žáci podle toho, kde navštěvují základní školu.....	51
Graf č. 4 Učitelé podle pohlaví.....	51
Graf č. 5 Praxe ve školství.....	52
Graf č. 6 Učitelé vyučující ve škole.....	52
Graf č. 7 Velikost školy	53
Graf č. 8 Slyšel/a jsi někdy o šikaně?	54
Graf č. 9 Poté co sis přečetl/a přesnou definici šikany, můžeš nyní říci, zda jsi věděl/a o co se jedná?.....	55
Graf č. 10 Myslíš si, že se šikana vyskytuje i na vaší škole?.....	55
Graf č. 11 Setkal/a ses někdy osobně se šikanou?	56
Graf č. 12 Pokud ano, s jakou formou šikany ses setkal nejčastěji?.....	57
Graf č. 13 Šikanující byl:	57
Graf č. 14 Která forma šikany je podle tebe nejzávažnější?.....	59
Graf č. 15 Byl jsi někdy sám obětí šikany?	59
Graf č. 16 Víš o někom ze školy nebo třídy, kdo je šikanován?	60
Graf č. 17 Slyšel/a jsi od některého tvého spolužáka či kamaráda ze školy, že by se setkal/a se šikanou?.....	61
Graf č. 18 Pokud by ses stal/a obětí šikany, řešil/a bys to s: <i>(můžeš vybrat více odpovědí)</i>	62
Graf č. 19 Znáš školního metodika prevence?.....	62
Graf č. 20 Máš důvěru ve školního metodika prevence?.....	63
Graf č. 21 Obrátil by ses na tohoto poradce, pokud by Ti někdo opakovaně ubližoval?.....	64
Graf č. 22 Případně Ti prevence šikany ve škole dostatečná?.....	64
Graf č. 23 Šikanu ve škole vnímáte jako:	65
Graf č. 24 Setkal/a jste se během své pedagogické praxe se šikanou?.....	66
Graf č. 25 Pokuste se odhadnout, kolikrát za vaši praxi ve školství jste se se šikanou setkal:.....	66
Graf č. 26 Jak jste šikanu řešil/a? (můžete uvést více odpovědí)	67
Graf č. 27 Na základě Vaší osobní zkušenosti, jsou původci šikany dle pohlaví:.....	68

Graf č. 28 S jakou formou šikany, jste se setkal nejčastěji?	69
Graf č. 29 Myslíte si, že se šikana mezi žáky objevuje běžně v českých základních školách?	69
Graf č. 30 Myslíte si, že se šikana mezi žáky vyskytuje častěji, než tomu bylo v minulosti?.....	70
Graf č. 31 Jsou podle Vás případy šikany brutálnější a závažnější než v minulosti?.....	71
Graf č. 32 Domníváte se, že Vám vedení školy poskytuje o problematice šikany dostatek informací?	72
Graf č. 33 Máte možnost v rámci školy absolvovat kurzy či preventivní programy pro učitele ohledně šikany?.....	72
Graf č. 34 Absolvoval /a jste nějaký kurz ohledně šikany?	73
Graf č. 35 Spolupracoval/a jste na nějakém preventivním programu v rámci školy?	73
Graf č. 36 Myslíte si, že vzdělávání ohledně šikany je v rámci školy dostatečné?	74
Graf č. 37 Myslíte si, že jako pedagog máte dostatečné kompetence a nástroje na potlačení šikany ve školách?.....	75
Graf č. 38 Existuje něco, co by se podle Vás dalo zlepšit v oblasti prevence šikany na Vaší škole?.....	76

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA P1: Dotazník pro žáky

PŘÍLOHA P2: Dotazník pro učitele

PŘÍLOHA P1: DOTAZNÍK PRO ŽÁKY

Milý/á žáku/žačko,

chtěla bych tě požádat o spolupráci na diplomové práci na téma šikany u školáků a možných opatřeních proti jejím vlivům. Velice by mi pomohlo, kdyby jsi vyplnil/a krátký dotazník. Dotazník je zcela anonymní, získaná data nebudou nijak zneužita a poslouží pouze jako podklad pro zpracování diplomové práce.

Předem děkuji za tvou ochotu a čas strávený vyplňováním tohoto dotazníku.

Bc. Simona Kratochvílová,
Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, IMS Brno

► Pokyn: Pokud není uvedeno jinak, vyber pouze jednu odpověď

Pohlaví:

- a) chlapec
- b) dívka

Jsi žákem:

- a) šesté třídy ZŠ
- b) sedmé třídy ZŠ
- c) osmé třídy ZŠ
- d) deváté třídy ZŠ

Navštěvuješ školu:

- a) na vesnici
- b) ve městě

1. Slyšel/a jsi někdy o šikaně?

- a) ano, vím přesně, o co se jedná
- b) ano, ale nejsem si zcela jistý/á, zda úplně přesně vím, o co se jedná
- c) ne

Nyní mi prosím dovol, abych tě seznámila s vymezením pojmu šikany:

Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.

2. Poté co sis přečetl/a přesnou definici šikany, můžeš nyní říci, zda jsi věděl/a o co se jedná?

- a) ano, věděl/a jsem to
- b) myslel/a jsem si, že se jedná o tyto jevy, ale úplně jistá jsem si nebyl/a
- c) myslel/a jsem si, že vím, o co se jedná, ale nyní zjišťuji, že se ve skutečnosti jedná o něco jiného
- d) překvapilo mě, co se všechno se považuje za šikanu
- e) ne, nevěděl/a jsem to

3. Myslíš si, že se šikana vyskytuje i na vaší škole?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

4. Setkal/a ses někdy osobně se šikanou?

- a) ano, jsem šikanován/a
- b) ano, byl/a jsem šikanován/a
- c) ano, já šikanuji
- d) ano, byl/a jsem svědkem toho, když někdo někoho šikanoval
- e) ne, se šikanou jsem se nesetkal/a

► *Pokyn: Pokud jsi na předchozí otázku odpověděl záporně (tzn. že ses se šikanou nesetkal), pokračuj prosím otázkou č. 8*

5. Pokud ano, s jakou formou šikany ses setkal nejčastěji?

- a) nadávky, urážky, pomluvy, ignorování
- b) bití, rány pěstí, kopání
- c) ponižování, posměšky
- d) pošťuchování
- e) ubližování v přesile (tedy více dětí na jednoho)
- f) jiná forma šikany – prosím popiš jaká

6. Šikanující byl:

- a) jeden chlapec
- b) jedna dívka
- c) skupina chlapců
- d) skupina dívek
- e) skupina chlapců i dívek

7. Došlo k nápravě? Byl potrestán ten, kdo šikanoval? Jakým způsobem? (prosím popiš)

.....
.....
.....
.....
.....
.....

8. Která forma šikany je podle tebe nejzávažnější?

- a) nadávky, urážky, pomluvy, ignorování
- b) bití, rány pěstí, kopání
- c) ponižování, posměšky
- d) pošťuchování
- e) ubližování v přesile (tedy více dětí na jednoho)
- f) jiná forma šikany – prosím popiš jaká

9. Byl jsi někdy sám obětí šikany?

- a) ano
- b) ne
- c) nechci odpovédět

10. Víš o někom ze školy nebo třídy, kdo je šikanován?

- a) ano
- b) ne

11. Slyšel/a jsi od některého tvého spolužáka či kamaráda ze školy, že by se setkal/a se šikanou?

- a) ano
- b) ne

12. Pokud by ses stal/a obětí šikany, řešil/a bys to s: (můžeš vybrat více odpovědí)

- s třídním učitelem
- s metodikem prevence či výchovným poradcem
- se spolužákem/ kamarádem
- s rodiči
- nemluvil bych o tom s nikým
- s jinou osobou (uved' s kým)

13. Znáš školního metodika prevence?

- a) ano (uved' jeho jméno) _____
- b) ne

14. Máš důvěru ve školního metodika prevence?

- a) Určitě ano
- b) Spíše ano
- c) Spíše ne
- d) Určitě ne

15. Obrátil by ses na tohoto poradce, pokud by Ti někdo opakovaně ubližoval?

- a) Určitě ano
- b) Spíše ano
- c) Spíše ne
- d) Určitě ne

16. Případně Ti prevence šikany ve škole dostatečná?

- a) ano
- b) ne (uved' prosím, co by se podle tebe dalo zlepšit)

Děkuji Ti za ochotu a čas strávený vyplňováním dotazníku.

PŘÍLOHA P2: DOTAZNÍK PRO UČITELE

Vážený respondente,

chtěla bych Vás požádat o spolupráci na diplomové práci na téma šikany u školáků a možných opatřeních proti jejím vlivům. Velice by mi pomohlo, kdyby jste vyplnil/a krátký dotazník. Dotazník je zcela anonymní, získaná data nebudou nijak zneužita a poslouží pouze jako podklad pro zpracování diplomové práce.

Předem děkuji za Vaši ochotu a čas strávený vyplňováním tohoto dotazníku.

Bc. Simona Kratochvílová,
Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, IMS Brno

► Pokyn: Pokud není uvedeno jinak, vyberte pouze jednu odpověď

Vaše pohlaví

- a) muž
- b) žena

Praxe ve školství:

- a) 1 - 5 let
- b) 6- 10 let
- c) 11 – 15 let
- d) 16-20 let
- e) více jak 21 let

Vyučujete ve škole:

- a) ve městě
- b) na vesnici

Velikost školy, ve které vyučujete:

- a) do 150 žáků
- b) do 300 žáků
- c) do 450 žáků
- d) více jako 450 žáků

1. Šikanu ve škole vnímáte jako:

- a) vysoce závažný problém
- b) poměrně závažný problém
- c) spíše běžný problém
- d) nepodstatnou záležitost

2. Setkal jste se během své pedagogické praxe již se šikanou?

- a) ano, ale řešil jsem ji ale spíše teoreticky
- b) ano, řešil jsem konkrétní situaci
- c) ne, zatím jsem se s šikanou neseťkal

► *Pokyn: Pokud jste se na předchozí otázku odpověděl záporně (tzn. že jste se s šikanou během své pedagogické praxe nesetkal), pokračujte prosím otázkou č. 7.*

3. Pokuste se odhadnout, kolikrát za vaši praxi ve školství jste se se šikanou setkal:

- a) pouze 1x
- b) 2-4x
- c) 5-9x
- d) více jak 10x

4. Jak jste šikanu řešil/a? (můžete uvést více možností)

- s kolegy
- metodikem prevence či výchovným poradcem
- s vedením školy
- s rodiči
- s odborníky
- ve třídě jsme ji vyřešili sami s žáky
- jinak (uveďte prosím jak)

5. Na základě Vaší osobní zkušenosti, jsou původci šikany dle pohlaví:

- a) výhradně chlapci
- b) výhradně dívky
- c) převážně chlapci, ale dívky také
- d) převážně dívky, ale chlapci také
- e) dívky i chlapci stejně

6. S jakou formou šikany, jste se setkal nejčastěji?

- a) nadávky, urážky, pomluvy, ignorování
- b) bití, rány pěstí, kopání
- c) ponižování, posměšky
- d) pošťuchování
- e) ubližování v přesile (tedy více dětí na jednoho)
- f) jiná forma šikany – prosím popište jaká

7. Myslíte si, že se šikana mezi žáky objevuje běžně v českých základních školách?

- a) rozhodně ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) rozhodně ne

8. Myslíte si, že se šikana mezi žáky vyskytuje častěji, než tomu bylo v minulosti?

- a) rozhodně ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) rozhodně ne
- e) nemůžu posoudit

9. Pokud ano, proč myslíte, že tomu tak je?

10. Jsou podle Vás případy šikany brutálnější a závažnější než v minulosti?

- a) rozhodně ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) rozhodně ne
- e) nemůžu posoudit

11. Domníváte se, že Vám vedení školy poskytuje o problematice šikany dostatek informací?

- a) rozhodně ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) rozhodně ne

12. Máte možnost v rámci školy absolvovat kurzy či preventivní programy pro učitele ohledně šikany?

- a) ano
- b) ne

13. Absolvoval /a jste nějaký kurz ohledně šikany?

- a) ano
- b) ne

14. Spolupracoval/a jste na nějakém preventivním programu v rámci školy?

- a) ano
- b) ne

15. Myslíte si, že vzdělávání ohledně šikany je v rámci školy dostatečné?

- a) rozhodně ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) rozhodně ne

16. Myslíte si, že jako pedagog máte dostatečné kompetence a nástroje na potlačení šikany ve školách?

- a) rozhodně ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) rozhodně ne

17. Existuje něco, co by se podle Vás dalo zlepšit v oblasti prevence šikany na Vaší škole?

- a) ne
- b) ano (uved'te prosím co)

Děkuji Vám za čas strávený vyplňováním tohoto dotazníku, a přeji mnoho úspěchů v osobním i pracovním životě.